

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA ŠTŘEJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETER TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARIŠCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, JIŘÍ PEHE, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vy-
davatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International
Copyright Convention. No part of this publication may
be reproduced, stored in retrieval systems or transmit-
ted in any form or by any means without the prior per-
mission of the International Politics editorial office.
Reprints are available upon request. Reprints and per-
missions: Write to International Politics, Nerudova 3,
118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50
Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222;
e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace
redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč.
Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty
a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice
550,80 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky,
Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném
prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje
ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8,
038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax:
0042143/4281696. Informace o MP a ediční
činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tiskoviny povoleno SsRP Banská
Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 11/2002 ROČNÍK XXVI

STR.

SVĚTOZOR	2
JAK SE VOLILO V EVROPĚ V ROCE 2002 / -zz-	3
EVROPSKÉ VOLBY 2002	
EVROPSKÉ VOLBY ROKU 2002 / Zdeněk Zbořil	4
VOLBY V NĚMECKU: SCHRÖDEROVA DRUHÁ ŠANCE / Robert Schuster	7
TICHÉ HLASOVÁNÍ / Vladimír Srb	9
HAIDEROVI SVOBODNÍ A RAKOUSKÉ VOLBY / Jiří Štěpanovský	11
ŠVÉDSKÉ PARLAMENTNÍ VOLBY: VŠE PŘI STARÉM? / Michal Částek	13
VOLEBNÍ KAMPAŇ V MAKEDONII: PŘÍLIŠ MNOHO SKANDÁLŮ / Přemysl Rosůlek	15
VZTAHY A PROBLÉMY	
VZTAHY SRN-USA. JAK DÁL PO VOLBÁCH? / Přemysl Štěpánek	18
VZTAHY EU-NATO PŘED PRAŽSKÝM SUMMITEM:	
GORDICKÝ UZEL / Radek Khol	21
ISLÁMSKÝ TERORISMUS V JIHOVÝCHODNÍ ASII / Miroslav Nožina	23
ROLE EVROPSKÉ UNIE PŘI PREVENCI A ŘEŠENÍ KONFLIKTŮ V AFRICE / Lukáš Pachta	25
ZEMĚMI SVĚTA	
AFGHÁNISTÁN ROK PO TÁLIBÁNU / Slavomír Horák	27
DVA PREZIDENTI – MNOHO PROBLÉMŮ / Vilém Řehák	29
VOLNÁ TRIBUNA	
GEOPOLITICKÉ DETERMINANTY IRÁCKÉHO PROBLÉMU / Jan Eichler	30
PREČO USA POMÁHALI IRÁKU POČAS VOJNY S IRÁNOM / Robert Škopec	33
SUBSAHARSKÁ AFRIKA – ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ A BEZPEČNOST / Robert Stojanov	35
RECENZE	
RAKOUSKO A MARSHALLŮV PLÁN / Karel Krátký	38
RAKOUSKO V LŮNĚ VELKONĚMECKA / Richard Seemann	39

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 12. 2002)

► *Zahraniční politika České republiky 2002* ► *Naše přibližování k Evropské unii* ► *Deset let nové diplomacie České republiky* ► *Dělení armády ČSFR* ► *Nová bezpečnostní strategie Spojených států* ► *Evropští socialisté dnes* ► *Úskalí účtování s Irákem* ► *Čína v 21. století* ► *Obsah XXVI. ročníku MP*

1. – po dvoudenních jednáních ve Vídni se odborníci na odzbrojení a irácká delegace shodli na podmínkách přijetí zbrojních inspekcí. Jak uvedl šéf inspektorů Hans Blix, dají Iráčané k dispozici vytypovaná místa k dispozici okamžitě a bezpodmínečně, návštěva prezidentských paláců se však musí ohlásit předem, jak bylo dojednáno v roce 1998.

1. – někdejší bosenskosrbská prezidentka Biljana Plavšićová se před mezinárodním tribunálem v Haagu (ICTY) přiznala, že se dopustila zločinů proti lidskosti tím, že plánovala, podněcovala a různými způsoby připravovala pronásledování muslimského a chorvatského obyvatelstva v několika lokalitách v Bosně a Hercegovině.

2. – turecký státní bezpečnostní soud oficiálně zrušil trest smrti, který byl v roce 1999 vynešen nad vůdcem kurdských povstalců Abdullahem Öcalanem, a změnil rozsudek na trest doživotního žaláře.

5.–6. – proběhly parlamentní volby v obou částech Bosny a Hercegoviny. Většinu získaly nacionalistické strany, a to muslimská Strana demokratické akce, Chorvatské demokratické společenství a Srbská demokratická strana. Předsednictvo federace budou tvořit Sulejman Tikič, Dragan Čović a Mirko Šarović.

6. – se konalo první kolo prezidentských voleb v Brazílii. Do druhého kola postoupili levicoví kandidáti – odborový vůdce a kandidát Strany pracujících Luiz Inácio Lula da Silva a sociální demokrat José Serra.

8. – předsedové čtyř středopravých slovenských stran – Slovenské demokratické a křesťanské unie, Strany maďarské koalice, Křesťanskodemokratického hnutí a Aliance nového občana podepsali koaliční smlouvu o vytvoření nové vlády.

9. – byl zveřejněn hodnotící posudek EU na kandidátské země. Nejlépe byly oceněny Kypr a Slovensko následovány Maltou, Maďarskem a Českem.

9. – bylo oznámeno, že maďarská vláda rozhodla o pronájmu nejmodernější verze švédských stíhaček Gripen. Podle

loňské dohody si Maďarsko pořídí 14 těchto letounů na leasing, a to na dobu deseti let.

9. – slovenský premiér Mikuláš Dzurinda a představitelé Ústředního svazu židovských obcí na Slovensku podepsali dohodu o částečném odškodnění obětí holocaustu, na což vláda uvolní 850 milionů korun. Slovenským Židům byl za válečného Slovenského štátu zabaven majetek ve výši podle různých odhadů 8,5 až 25 miliard korun.

10. – byly vyhlášeny výsledky voleb v indickém svazovém státě Džammú a Kašmír. Dosud vládnoucí Strana národní konference podporující indickou svrchovanost získala v 87členném parlamentu 28 křesel proti dosavadním 57. Vládu vytvoří její rivalové Indický národní kongres a Lidová demokratická strana, které získaly dohromady 36 mandátů. V kabinetu budou zastoupeni nezávislí.

10. – Sněmovna reprezentantů Kongresu USA schválila rezoluci, podle níž dala prezidentu Bushovi volnou ruku vojensky zasáhnout proti Iráku, pokud dojde k závěru, že diplomatické úsilí k odzbrojení Saddáma Husajna nestačí.

10. – Irák vyzval USA, aby vyslaly tým, který bude moci navštívit objekty, jež Washington spojuje s výrobou zbraní hromadného ničení.

11. – nositelem Nobelovy ceny míru za letošní rok se stal bývalý americký prezident Jimmy Carter, a to za desítky let neuctahujícího úsilí a hledání mírových řešení mezinárodních konfliktů, posílení demokracie a lidských práv a za podporu hospodářského a sociálního rozvoje.

11. – Senát Kongresu USA schválil rezoluci zmocňující prezidenta vojensky zaútočit na Irák s cílem zničit jeho zbraně hromadného ničení. Dokument zdůrazňuje potřebu spolupracovat s RB OSN, ale zároveň Bushovi dává volnou ruku na jednostrannou akci.

11. – proběhly parlamentní volby v Pákistánu, v nichž zvítězila koalice šesti islamistických stran Muttahida madžlise amal.

12. – při teroristickém útoku na klub Sari v Kuta Beach na indonéském ostrově Bali zahynulo nejméně 187 lidí. Za masa-

krem stojí islámští teroristé. Později byly zveřejněny podobizny tří mužů podezřelých z účasti. Oběťmi byli především australští, britští a němečtí turisté.

12. – USA odmítly nabídku Bagdádu, že je od 19. října připraven po čtyřech letech opět přijmout předvoj inspektorů. USA chtějí změnit podmínky vstupu do osmi prezidentských paláců.

13. – proběhlo druhé kolo prezidentských voleb v Srbsku. Největší počet hlasů získal Vojislav Koštunica, ale pro účast menší než požadovaných 50 procent voličů se budou muset volby opakovat.

15. – slovenský prezident jmenoval do funkce předsedy vlády opět Mikuláše Dzurindu. Ministrem zahraničních věcí znovu Eduard Kukan.

15. – se uskutečnily prezidentské volby v Iráku. Saddám Husajn získal 100 procent hlasů.

17. – severokorejská vláda přiznala, že porušila slib nepokračovat ve vývoji jaderných zbraní a že se necítí vázána příslušnou smlouvou, kterou kromě ní podepsaly také USA, Japonsko a Jižní Korea. USA téhož dne potvrdily, že KLDL vlastní dvě jaderné pumy.

19. – proběhlo opakované referendum k smlouvě EU z Nice v Irsku. Pro přijetí se vyslovilo 63 procenta hlasů.

19. – radikální severoirská organizace Pravá IRA odštěpená od původní IRA oznámila své rozpuštění a ukončení činnosti. Rozhodli o tom uvěznění předáci. K nejznámějším činům Právě IRA patřil pumový atentát v Omaghu v roce 1998, při němž přišlo o život 29 lidí.

19. – irácký prezident Saddám Husajn vyhlásil „úplnou, všeobecnou a konečnou amnestii“, vztahující se i na politické vězně.

21. – nizozemská královna Beatrix přijala demisi vlády Jana Petera Balkenendeho, kterou premiér podal 16. října kvůli nepřekonatelným rozporům uvnitř koalice. Vláda nepřežila ani sto dnů.

22. – Spolkový sněm znovu zvolil Gerharda Schrödera spolkovým kancléřem na další čtyřleté období. Kabinet SPD a Zelených se tak znovu ujímá moci. Ministrem zahraničí zůstal Joschka Fischer.

22. – v Hamburku začal první proces, který se bezprostředně týká teroristických útoků z loňského 11. září v USA. Obžalován je islámský fundamentalista a 28letý Marokánek Munir Motasadek. Který popřel jakoukoli účast na atentátu.

23. – skupina ozbrojenců, kteří se označili za Čečence obsadila v Moskvě divadlo na Dubrovce a vzala zhruba 1000 diváků, herců a personálu za rukojmí. Asi 150 lidí ozbrojenci propustili, několika lidem se podařilo uprchnout. Při útoku speciálního vojenského komanda 26. září byli teroristé zabití. Při útoku byl použit plyn na bázi fentanolu. Na jeho následky zahynulo asi 120 lidí. Předákem teroristů byl Movsar Rarajev.

23. – vláda bosenské Republiky srbské přiznala porušení embarga OSN na zbrojní obchod s Irákem.

24. – chorvatská policie v Rijece zabavila na palubě lodi plavící se pod vlajkou tichomořského státu Tonga zbraně a výbušniny, které mohou být určeny pro Irák. Zbraně pocházejí ze zbrojovky Orao nacházející se v Republice srbské.

25. – summit EU v Bruselu se dohodl na přiznání přímých plateb zemědělcům nových členských států a na finanční nabídky kandidátům na pomoc méně rozvinutým regionům.

25. – britský list The Times informoval, že britská policie zatkla muslimského duchovního Abú Qatadu, který je údajně nejvyšším představitelem sítě al-Kaida v Evropě.

29. – v Kuala Lumpuru skončilo zatím bez výsledků první kolo japonsko-severokorejských rozhovorů o normalizaci vztahů.

30. – izraelský ministr obrany a vůdce Strany práce Benjamin ben Eliezer podal demisi. Následovali jej další labouristické ministři včetně ministra zahraničí Šimona Perese. Důvodem demise byl nesouhlas s výdaji na židovské osady na palestinských územích, které obsahoval návrh rozpočtu na příští rok. Novým ministrem obrany jmenován bývalý náčelník generálního štábu Šaul Mofaz.

31. – KLDL oznámila, že bude pokračovat ve svém jaderném programu.

Jak se volilo v Evropě v roce 2002

Ještě sice neskončil rok 2002 a ještě jsou před námi volby v sousedním Rakousku, ale snad už je možné bilancovat, co se vlastně v tom právě končícím roce ve volebních místnostech a v různých koutech Evropy vlastně stalo.

Soutěžení, střetávání a boje politických stran, jejichž kultivovaným kolbištěm mají být a většinou i jsou volby, asi nejvíce přitahují zájem politických komentátorů a analytiků a koneckončů patří i k nejméně atraktivním předmětům vědních disciplín, které se nějakým způsobem zabývají politikou. Obvykle je provází studium politických stran, ať již jde o strany elitní nebo masové, kartelové nebo univerzální, nejčastěji však konzervativní, liberální, křesťanskodemokratické, agrární, sociálnědemokratické a socialistické, komunistické, ekologické či zelené, etnicko-regionální nebo nacionalistické a výjimečně a v poslední době stále častěji i populistické a extremistické.

I když se všeobecně uznává, že podoba těchto střetnutí nebo soutěží je podstatně ovlivňována historickou a historicko-právní tradicí, povahou politické nebo občanské kultury, efektivitou činnosti politických institucí, a zejména povahou politických systémů a procesů jako celku, stále jsou velmi proměnlivá kritéria nebo analytické instrumenty, kterých se k těmto badáním používá. A je vlastně lhostejné, zda jde o systém dvou politických stran nebo systém vícestranický, stranický systém s jednou nebo dvěma dominantními politickými stranami, systém přísné konkurenční atd. Přes všechny tyto rozdílnosti však jde vždy o to, zjistit, proč volby v určitém období skončily tím nebo oním výsledkem, jakým způsobem ovlivnily aktuální politickou realitu – zejména na úrovni volby – parlament – vláda – a jaké daly limity vládní politice nebo politickým aktivitám opozičních politických stran.

Ačkoli se obvykle při teoretických studiích volebních systémů vede nejčastěji hlavní čára mezi většinovým a poměrným systémem, je celý volební mechanismus podstatně složitější. Ať již se jedná o volební aritmetiku nebo geometrii, vždy se jedná také o odhad budoucnosti z voleb vzešlé vlády, nebo dokonce politického režimu, ale i o odhad toho, jak budou vypadat volby příští. Ani nejstabilnější evropské demokracie nejsou s to vyvarovat se nepravidelným volebním termínům a i v nich dochází k předčasným volbám, které nikdo nepředpokládal.

Kromě problémů teoretických jsou s volbami spojená ještě praktická, účelová, skupinová i individuální zkoumání průběhu a výsledků voleb, jejichž autory nejsou jen profesionální odborníci, politologové nebo sociologové, ale i amatéři a laici, ať již jsou nebo nejsou členy nejrůznějších politických stran. V jistém smyslu jsou tato laická zkoumání mnohem zajímavější než výzkumy vědecké, a to proto, že se při nich formuje veřejnost a veřejné mínění, že při nich vznikají nejrůznější předsudky, a dokonce i mýty, které však mají funkci tvorby kolektivního vědomí, skupinové identifikace nebo změny politické socializace.

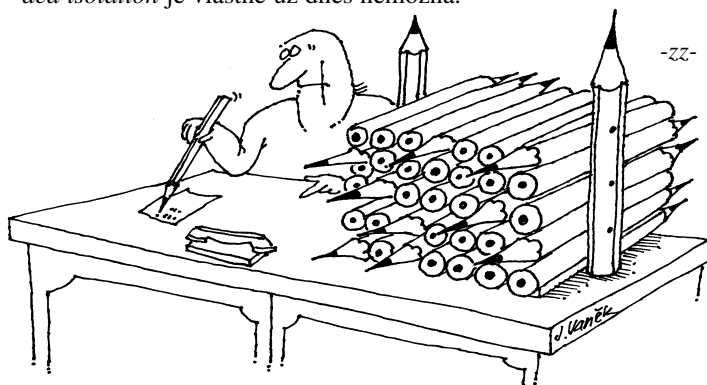
Tematické zaměření tohoto čísla Mezinárodní politiky je však věnováno evropským volbám v roce 2002 ne proto, abychom suplovali analytickou a teoretickou práci profesionálů, ale zejména proto, že chceme připomenout, jak rychle se blíží termín rozšíření Evropské unie, kterou u nás většinou vnímáme jako někdy více, někdy méně dobré ujednání politických reprezentací různých přátelsky nebo nepřátelsky se k sobě chovajících zemí. Chceme především upozornit, že zájem o výsledky a průběh voleb v různých evropských zemích se bude pomalu, ale přesto stále a trvale stávat problémem občanů ČR, stejně jako naše volby budou brzy problémem i občanů ostatních evropských zemí. Pokud již dnes nebudeme studovat chování politických stran a jejich představitelů alespoň v nejbližších sousedních státech, nedokážeme se orientovat ani v nadcházejících volbách do již celoevropských politických struktur.

V Evropě si i v budoucnu sice vystačíme s dělením politických stran na *pravicové* a *levicové*, ale přece jenom by bylo lepší vědět, co si v různých zemích, od Londýna třeba po Moskvu, občané a jejich reprezentace představují pod pojmy sociální demokracie a socialismus, liberální demokracie a konzervativismus, křesťanská demokracie a její *lidovost*, nacionalismus a regionalismus a konečně i třeba populismus nebo extremismus. A nepůjde jen o politiky nebo politology, ale o občany, kteří se budou sdužovat na základě nejrůznějších principů a okolností, někdy i bez ohledu na hranice národních států a jejich svrchovanost. Bez tohoto elementárního poznání totiž nejenže nebude možné sledovat politický vývoj uvnitř sjednocené Evropy, ale zejména nebude možné tento vývoj jakkoli ovlivňovat.

Ohlédnutí za volebním rokem 2002 má být tedy upozorněním, že již nastává doba, kdy budou spolu komunikovat nejen vyslanci nebo návštěvníci bruselských úřadů a centrál, ale i jednotliví občané. Jistě si již mnozí prakticky vyzkoušeli přeshraniční spolupráci různých politických skupin, hnutí a stran, ale většinu občanů stále ještě nezajímají např. výsledky voleb do nizozemského parlamentu, ačkoli se právě tam může rozhodnout o okolnostech, podmínkách a rychlosti vstupu ČR do Evropské unie.

Požádali jsme proto o analytický pohled a zhodnocení výsledků letošních voleb v Evropě několik odborníků a předpokládáme, že jejich poznatky bude možné nejen zobecnit, ale i použít nebo aplikovat na očekávanou participaci občanů ČR na politických procesech EU. Evropská unie totiž není společenstvím staromilců hrdých na svůj evropský původ, ať již je vnímána kulturně nebo politicky, ale je také místem politické soutěže a boje politických a zájmových skupin o vlastní budoucnost. A jen tyto individuální aktivity dají nový obsah pojmům, jako jsou národní identita, svrchovanost nebo svébytnost.

To, co bychom si při četbě dat a hodnocení volebních výsledků z roku 2002 měli však uvědomit především, je, že výsledky voleb v Irské republice stejně jako v Makedonii se nás již začínají bezprostředně dotýkat a že cesta do jakékoli *variety splendid isolation* je vlastně už dnes nemožná.

Evropské volby roku 2002

ZDENĚK ZBOŘIL

V Mezinárodní politice 6/2002 Miroslav Mareš a Jakub Šedo popsali ve svém článku všechny tři základní typy volebních systémů, které jsou v Evropě a EU běžné. Většinou, poměrně i smíšené systémy byly zmíněny v souvislostech s volbami ve Francii, Velké Británii, SRN, Itálii, Nizozemsku, ale i Slovinsku a Ruské federaci. Někteří autoři tohoto čísla uvažovali i o tom, zda existuje ideální volební systém s ohledem na politickou kulturu, tradici a povahu politických institucí v konkrétních evropských státech. V jednotlivých člancích se pak věnovali úvahám, jak dopadnou volby v Maďarsku, na Slovensku a v SRN a jak reagovat na výsledky voleb ve Francii, Nizozemsku, na Ukrajině.¹⁾

Na konci roku 2002 máme už větší možnosti porovnávat a zamyslet se nad tím, nejen jak toto hledání vhodných zástupců svrchovaného lidu dopadlo, ale také, zda je vůbec možné výsledky voleb v různých evropských zemích komparovat, bez ohledu na to, zda se jedná o členské země EU, nebo o země chystající se do této brzy snad už celoevropské politické organizace vstoupit.

Snad stojí za to připomenout si, jakou roli hrají politické strany v současné Evropě, jak ovlivňují politické dění v jednotlivých zemích, a konečně, jak jsou vlastně zařazeny do politického systému už sjednocené nebo sjednocující se Evropy. Jestliže nepůjdeme dále než do konce 18. a začátku 19. století, zjistíme, že v této době se začal vyvíjet volební parlamentní systém, ale jeho souvislost se současným stavem je bez ohledu na sentimentální historické souvislosti jen symbolická. Politické strany se obvykle definují jako skupiny usilující o politickou moc, ať již prostřednictvím voleb, nebo revolucí. Nejenže agregují určité skupinové zájmy, ale všechny usilují o získání moci k uskutečňování těchto zájmů, ať již prostřednictvím soutěže, nebo rivality, kterou lze případně nazývat i politickým bojem, jehož podstatnými prvky jsou nejen motivace, ale i mobilizace. Doufejme, že tak činí většinou v rámci pravidel stanovených nějakou ústavou nebo zákony, které vítězům umožňují vytvořit vlády a těm poraženým jim oponovat.

Ačkoli snad v žádné evropské ústavě není opozice zmíněna jako garantovaná instituce, přesto se jedná o jakousi zvyklost, která se blíží svým významem jakési všeobecně uznané normě. Již v polovině 60. let 20. století rozlišil Leonard Shapiro různé typy opozice (integrální, fundamentální,

frakční a specifickou) a Gordon H. Skilling, tehdy ještě u nás skoro neznámý, ji doplnil tvrzením, že tato typologie existuje i v socialistických a komunistických zemích, a že se tedy nejedná jen o nějakou výsadu nebo zvláštnost zemí demokratických.²⁾

V současné politologii se politické strany definují podle nejrůznějších kritérií, ale jedno z hlavních rozlišení stran vládních nebo opozičních je na strany demokratické, autoritářské a revoluční, když se toto jejich dělení odvozuje téměř výlučně ze způsobů, kterých užívají k tomu, aby politické moci dosáhly. Navíc se nejedná o petrifikované organizační struktury, ale spíše o proměnlivé organismy, které se někdy samy vzdávají různých prostředků, jimiž chtějí politické moci dosáhnout (třeba i demokratických), ačkoli to samy o sobě nikdy neprohlásují. Nicméně, ať již jsou povahy jakékoli, vždy je také pro toto rozdělení důležité, jakým způsobem se účastní voleb nebo je bojkotují, jak se snaží ovlivňovat změny volebního systému a do jaké míry považují volby za správné, spravedlivé, legitimní, zneužívané, nebo dokonce zfalšované.

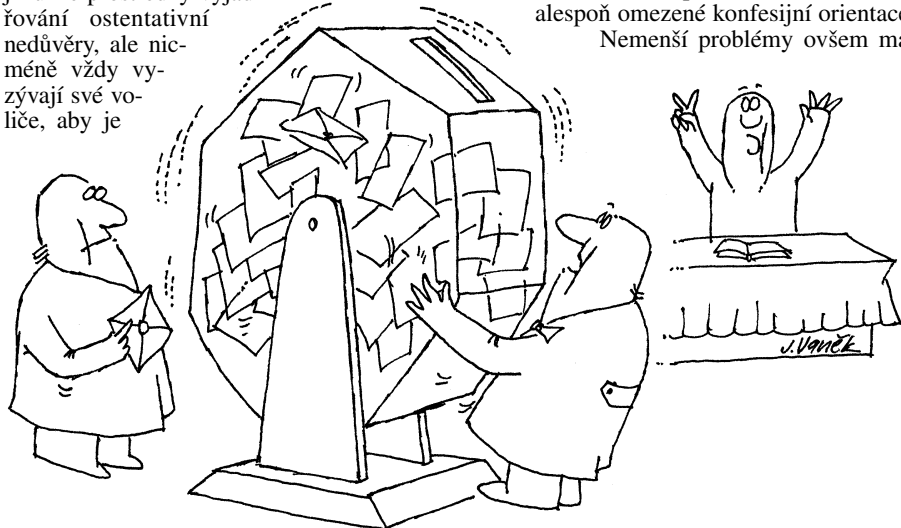
Nejrůznější politické skupiny, které v různých částech Evropy po nejméně dvě století usilují o účast ve volebních soutěžích, se obvykle pojmenovávají podle svých programů, které jsou redukovány do hesel vyjadřujících často přání, aby občané a voliči tyto strany vnímali a přijímali. Nejrůznějšími způsoby mobilizují nebo vybízejí k participaci, i když jde dost často o participaci na sjednané nebo virtuální politické realitě. Uzavírají prázdné dohody, využívají podratné strategie i symbolických až rituálních symbolů a gest, zneužívají různé prostředky vyjadřování ostentativní nedůvěry, ale nicméně vždy vyvíjejí své voliče, aby je

volili, a vysvětlují jim třeba i fiktivní důvody, proč tak lidé měli činit.³⁾

A tak jen pokus ověřit, zda slogany, které jsou odvozovány z názvů politických stran a zpětně na tvorbu těchto názvů působí, jsou pravdivé nebo alespoň výstižné, je často dost nesnadný. Jen jako příklad si uveďme, kdo všechno umí označit svou stranu za liberální, liberálně demokratickou, liberálně konzervativní, liberálně sociální (od Žirinovského po Möllemanna), a to se nevracíme z chaotické přítomnosti do ještě zmatenější minulosti.

Jen na první pohled je jednodušší zjistit, že za autoritářské politické strany jsou dnes považovány politické skupiny, které se snaží postupně omezovat demokratické principy politických systémů, a to až za hranici, která odlišuje demokracii od diktatury. To ještě neznámá, že jsou autoritářské od počátku, ale někdy se jimi postupně stávají. Dnešní evropská nomenklatura politických stran sem zařazuje nikoli tedy jen strany historicky vzniklé a zaniklé, ale i strany krajně pravicové nebo krajně levicové, mezi nimiž jsou i některé komunistické skupiny, neofašisté nebo neonacisté a které jsou s metaforickým označením extremistické jaksi automaticky k autoritářským přiřazovány. To, že se pohybujeme jen na úrovni označení, nebo dokonce metafor, není třeba připomínat, zejména když víme, že např. agrární strany, které by měly hájit zájmy zemědělců a rolníků, jen v ČR a CSR v posledních několika desetiletích nejméně třikrát změnil ideový obsah svých programů, zastupovaly nejrůznější zájmové skupiny, obtížně definovatelné podle sociálního zařazení nebo sociální volby, nebo se dokonce metamorfovaly do podoby zájmového družstevního hnutí.

Ačkoli se domníváme, že označení křesťansko-demokratická strana nebo strana demokraticko-konzervativní je dostatečně výstižným názvem, porovnáme-li, kdo všechno se k této značce v Evropě hlásí, musíme si přiznat, že i tato označení nejsou příliš definitivní. Samozřejmě, že jde o jakési křesťanské a náboženské fundamenty jejich ideologií, ale již hojně používané označení těchto stran jako stran *lidových* nás vede k určité opatrnosti a ověřování si alespoň omezené konfesijní orientace. Nemenší problémy ovšem má-

me, zejména v neunijní Evropě, máme-li některou politickou stranu označit jako socialistickou nebo komunistickou. Oba typy těchto stran mají za sebou nejen celou svou historii, chvalně i nechvalně známou, ale snaží se před tímto dědictvím také utéci, skrýt nebo ji víceméně neobratně zapomenout. Sociálnědemokratické strany jsou však přes všechny historické souvislosti považovány za umírněné, zatímco strany socialistické jsou radikálnější. Sem lze ovšem také přiřadit strany pokrokové, které se obvykle samy označují za *levicové*, které však nejsou založeny na sociálnědemokratických, socialistických, nebo dokonce na radikálních ekologických programových východiscích. Označení *komunistický* je pak ponecháváno politickým stranám, které se samy za komunistické označují, i když nelze dost dobře poznat, co např. za komunistickou ideologii považují. Pro příklad nemusíme chodit daleko. KSČM lze jen s velmi velkým sebezapřením označit za stranu marxisticko-leninskou, rozhodně se vzdala 21 podmínek KI a jinak chápe obsah pojmů revoluce, třídní boj a třídní nenávisť než její předchůdkyně před rokem 1989. Ale jaký je její ideový program, kromě silného akcentu na sociální politiku, k němuž se hlásí i ČSSD, to se již hledá obtížněji, zejména v porovnání ideových zásad tzv. postkomunistických stran, tedy těch, které se programově vzdaly své komunistické minulosti, přijaly buď socialistické, nebo sociálně demokratické principy společenských změn, ale ponechaly si touhu společnost změnit, zcela v duchu Marxova pojetí revoluce jako fundamentální, bytí postupné politické změny.

Politické strany, které jsou označovány za krajně levicové, respektive extremistické, se někdy ve svých programech příliš neliší od radikálních, k nimž se hlásí mnoho nekomunistických, *nelevicových* politických stran, ale jejich ideologie je skrytá za podivně sémanticky konfúzní rétorikou.

Přehlédneme-li evropské volby roku 2002, zjistíme, jak obtížné je používat při jejich komparaci označení *levicové-pravicové politické strany* a jak je mnohdy zavádějící porovnávat v různých zemích povahu politických stran, jejichž názvy jsou podobné, nebo dokonce identické. Jak určit, kdy jde jen o hru se slovy označujícími a kdy se jedná o vyjádření politického programu, zaujetí postoje nebo charakteristického chování.

Snad bychom si mohli ještě připomenout, že už v letech 2000–2001 se volilo z hlediska sjednocující se Evropy v pozoruhodných zemích, jako je Španělsko (12. 3. 2000), kde *konzervativní* Lidová strana José Maria Aznara získala absolutní většinu. Také v Ruské federaci (26. 3. 2000) získal vládnoucí Vladimir Putin v prezidentských volbách vítězství hned v prvním kole a jeho politické hnutí jen obtížně budeme označovat za demokratické nebo liberální i s ohledem na kontext ruské politické kultury a politické názvosloví. Podobně i v Polsku (8. 10. 2000) ve volbách prezidentských zvítězil Aleksander Kwaśniewski, podporova-

ný levicovým Svazem demokratické levice již v prvním kole, a ve Slovinsku (15. 10. 2000) zvítězili již vládnoucí *liberálové* Janeze Drnovseka. V České republice v doplňovacích volbách do Senátu (12. 11.

Tab. 1

Místo	Datum	Volby	Vítězné strany nebo kandidáti
Portugalsko	14. 1.	prezidentské	Jorge Fernando Branco de Sampaio (Socialistická strana)
Lichtenštejnsko	8. a 11. 2.	parlamentní	Pokroková občanská strana <i>konzervativci</i> Otmara Halera
Itálie	13. 5.	parlamentní	<i>konzervativní</i> Dům svobody Silvia Berslusconiho
Kypr	27. 5.	parlamentní	<i>socialistická</i> Pokroková strana pracujících
Spojené království	7. 6.	parlamentní	Strana práce, vedená Tony Blairem
Bulharsko	16. 6.	parlamentní	neonacionalistické Národní hnutí Simenona II.
Albánie	24. 6.	parlamentní	Socialistická strana Albánie, vedená ministerským předsedou Iirem Metou
Polsko	22. 9.	parlamentní	<i>sociálnědemokratická</i> koalice Svazu demokratické levice a odborů, vedená Leszkiem Millerem
Kosovo	17. 11.	parlamentní	<i>národní, etnická, liberální</i> (?) Demokratická liga Kosova, vedená Ibrahimem Rugovou
Bulharsko	11. a 18. 11.	prezidentské	Georgi Parvanov, kandidát Bulharské socialistické strany
Dánsko	18. 11.	parlamentní	<i>konzervativní koalice</i> , vedená Levicově-liberální stranou Dánska

a 19. 11. 2000) dosáhla omezeného, leč významného vítězství opoziční *Čtyřkoalice*, která sice poněkud rozředila jednoznačnost zvláštní povolební koalice ODS a ČSSD, ale označit ji za liberální nebo křesťansko-demokratickou a určit jednoznačnost jejího ideologického programu bylo již méně snadné a pozdější volební neúspěch tohoto seskupení byl toho jen nejlepším důkazem. Do konce roku 2000 se ještě volilo v Rumunsku, ale ani zde nedošlo k výrazným změnám, když zvítězila *socialistická* Demokratická sociální strana ve volbách prezidentských a všeobecných. S ní pak v parlamentních volbách (25. 11. 2000) dosáhla prvního velkého úspěchu *nacionalistická* Strana velkého Rumunska.

Jen omezeně vypovídací hodnotu mají výsledky voleb v roce 2000 v Jugoslávii. Tam sice kandidát Vojislav Koštunica zvítězil v prezidentských volbách a Srbská socialistická strana se svými spojenci ovládla parlament (24. 9. 2000), ale zvláštnost těchto voleb byla dána povahou politické krize a největšími zásahy do soutěže politických

stran z EU a dalších v celé krizi zainteresovaných zemí.

Také v roce 2001 byly ve vybraných evropských státech hodné pozornosti tyto volební výsledky znázorněné v tab. 1.⁴⁾

Rok 2002 navazoval na trendy, které jsou zřejmě z voleb roku 2000–2001. Postupně se vytrácí, jako i v předcházejících letech, závislost výsledků voleb na sociálním postavení voličů, povaha programů politických stran se stále více sblíží, mizí vyhraněné ideologické koncepce, a přestože média i političtí komentátoři zřetelně vyznačují orientaci voličů na lineární ose pravice–střed–levice, hlavním kritériem volby se zdá být její neriskantnost a buď negativní, nebo pozitivní vztah k rozšiřování nebo vstupu do EU.

První volby roku 2002 proběhly na Ukrajině (31. 3.), která je z hlediska evropského vývoje atypická. Zvítězila sice *středo-pravá aliance* Naše Ukrajina Viktora Juščenka (s 23,6 procenta a 112 křesly v 450členném parlamentu), ale i ji lze označit za stranu *národní*, nebo dokonce *nacionalistickou*. Druhé místo obsadila v této poněkud atypické soutěži Komunistická strana Ukrajiny (20,6 procenta – 66 mandátů) a prezidenta Kučmu podporující hnutí Za společnou Ukrajinu s pouze 11,8 procenta hlasů a s 102 poslanci.

EVROPSKÉ VOLBY 2002

Ve dnech 7. a 21. 4. se konaly parlamentní volby v Maďarsku, v nichž sice získala většinu koalice *sociálnědemokratické* Maďarské socialistické strany (MSZP) a *liberální* Svaz svobodných demokratů (SZDSZ), avšak *liberálně-konzervativní* a nacionalistickou předvolební rétoriku propagující FIDESZ-Maďarská občanská strana zůstala největší politickou stranou.

Ve dnech 21. 4. a 5. 5. proběhly vzrušené a vzrušující prezidentské volby ve Francii, které připoutaly pozornost úspěchem kontroverzního Jean-Marie Le Pena (17,1 procenta – Front Nacional) v prvním kole, které pak bylo kompenzováno úspěchem Jacquesa Chiraka v kole druhém (82,2 procenta), a opět tedy spíše návratem k jistotám, byť svým způsobem kompromitovaným, než jakýmkoli posunem k dobrodružným provokacím francouzského *extremisty*.

Nemenší pozornost pak vzbudily i volby v Nizozemsku, i když z důvodů poněkud odlišných než ve Francii. K volbám se zde šlo 15. 5. Zvítězila sice *křesťanskodemokratická* strana Jana-Petera Balkenende (Křesťanskodemokratická výzva – 27,9 procenta a 43 ze 150 parlamentních křesel), ale hned druhého nejlepšího výsledku dosáhl Seznam Pima Fortuyna, jejíž charismatický a populistický vůdce byl týden před volbami zavražděn (17 procent – 26). *Liberalně-konzervativní* Lidová strana pro svobodu a demokracii získala 15,4 procenta (24 křesel) a překvapivě ztratila *sociálnědemokratická* Strana práce (15,1 procenta – 23).

Klidnější a geograficky vzdálenější byly volby v Irské republice (17. 5.), avšak pro politické komentátory ve střední a východní Evropě přitažlivější vzhledem k postoji irských voličů k závěru summitu z Nice, o nichž negativně rozhodovali v referendu. V Irsku zvítězila *konzervativní* Fianna Fáil Party předsedy vlády Bertie Aherna (41,5 procenta – 80 ze 166 poslanců) a další dvě – *křesťanskodemokratická* Fine Gael a *sociálnědemokratická* Strana práce – dosáhly už jen 22,5 procenta (31), resp. 10,8 procenta (21).

Letní pozornost v Evropě lákaly opět volby ve Francii, které vyhrálo Chirakovo Sdružení pro republiku, nazvěme ho *konzervativním*, s absolutní většinou 357 křesel z 577, i když v procentech byl tento úspěch vyjádřen jen číslem 33,7 procenta. Systém francouzských voleb pak umožnil, že Le Penovi *nacionalisté* sice dosáhli 11,3 procenta, ale nezískali v parlamentu ani jedno křeslo, zatímco *sociálnědemokratičtí* socialisté se svými 24,1 procenta jich získali hned 140.

Ačkoli si mnozí čeští politici a někteří komentátoři nemyslí, že všeobecné volby v České republice přitahovaly velkou pozornost Evropy, přece jenom byly sledovány alespoň u nejbližších sousedů, zejména v souvislosti s doplňujícími volbami senátními, a především s ohledem na nadcházející volby prezidentské. Také zde se potvrdil trend neriskantní volby a ČSSD se svými 30,2 procenta (70) a KŠČM s 18,5 procenta

(41) potvrdily trvalejší příklon českých voličů k tradiční *levici*. Ačkoli ODS (24,5 procenta – 58) ztratila jen několik míst v Poslanecké sněmovně a propad US byl hodnocen jako neúspěch pravice, neměli bychom zapomenout, že na relativním úspěchu opozice se podstatně podílela KDU-ČSL se svými 21 poslanci a 10,5 procenta, což opět jen potvrzuje jistou konzervativnost jejího elektorátu ve vztahu k potenciálním politickým změnám.

Volební září 2002 přineslo hned několik volebních výsledků, které opět neznamenal žádnou pronikavou změnu dosavadních poměrů v zemích, kde šli voliči k urnám. Nejprve to bylo ve Švédsku (15. 9.), kde vládnoucí *sociálnědemokratická* Švédská sociálnědemokratická dělnická strana Göra Perssona získala sice jen 39,9 procenta, ale 144 křesel z 249. K tomu je třeba připočítat ještě 30 poslaneckých míst pro *socialistickou* Stranu levice za 8,3 procenta a *liberální* Lidovou stranu liberálů (13,3 procenta – 48). O zbývajících 94 poslaneckých křesel se rozdělili *konzervativci* (55), *agrárníci* (22) a *zelení* (17), ale ani tento volební výsledek nelze hodnotit jinak než jako návrat k domněle stabilnímu a osvědčenému státu quo ante.

Z volebního maratonu v měsíci září byly v České republice zřejmě nejpůsobivější volby slovenské (20.–21. 9.), interpretované u nás i v zahraničí jako vítězství *pravice*. Odvaha rozlišovat mezi pravíci a levíci na Slovensku ovšem není ničím jiným než politologickým voluntarismem, protože konfuznost pojmenování různých slovenských politických stran je ještě o něco větší než v ČR. Snad lze říci, že Slovenská demokratická a křesťanská unie, která se snaží být stranou *pravice*, zvítězila s 15,1 procenta a 28 křesly ze 150 a také Strana maďarské koalice, kterou mnohdy vnímáme jako stranu *etnickou* nebo *národní*, je spíše stranou *liberální* (11,2 procenta – 20). Také

KDH (8,3 procenta – 15) nelze podezírat z *levicové* orientace. Jasní jsou slovenští komunisté, kteří poprvé od roku 1993 překročili pětiprocentní hranici potřebnou pro vstup do parlamentu (6,3 procenta – 11), kteří se považují za stranu *levicovou* a hlásí se spíše k minulosti než k ideologii svých předchůdců. Jak však označit vítězné HZDS (19,5 procenta – 36 ze 150 poslanců), které volili spíše její dlouholetí příznivci a obdivovatelé Vladimíra Mečiara nikoli pro její *pravicosť* nebo *levicosť*, ale jako konstantu slovenské politické scény. Zklamáním jistě bylo 8 procent a 15 křesel Aliance nového občana (ANO), ale právě tato strana nedokázala vysvětlit voličům svou ideologii nebo jakkoli identifikovatelnou orientaci.

Zvláštností evropských voleb roku 2002 byly volby v Makedonii (15. 9.), v nichž zvítězila koalice Za jednotnou Makedonii, která sama sebe označuje za *sociálnědemokratickou* a *liberalnědemokratickou*. Pod vedením Branka Crvenkovského získala 40,5 procenta, což ale je jen 59 poslaneckých křesel v 120členném parlamentu. *Etnická* strana radikálních Albánců Demokratická unie pro integraci získala jen 11,9 procenta, tj. 16 křesel a další *Společenství liberálů a konzervativců* 24,4 procenta (34).

Konečně asi největší pozornost evropské veřejnosti připoutaly zářijové volby (22. 9.) ve Spolkové republice Německo. Ačkoli se na první pohled zdálo, že jde o běh na dlouhou vzdálenost uchazečů o funkci kancléře Gerharda Schrödera a Edmunda Stoibera, přece jen se zdá, že i zde se voliči rozhodovali mezi změnou a kontinuitou. Výsledek byl přiměřený této nerozhodnosti, SPD nakonec dosáhla 38,5 procenta hlasů (251 z 603 křesel v Bundestagu) a její partneré Zelení jim se svými 8,6 procenta a 55 křesly pomohli udržet těsnou většinu. Spojeneckví Křesťanskodemokratické unie s bavor-

Tab. 2 Vítězné evropských voleb 2002 podle druhů politických stran 5)

	sociálně dem.	křesťansko dem.	liberální	konzervativní regionální	zelení	národní	ostatní
Ukrajina	–	–	–	–	–	x	–
Maďarsko	x	–	x	–	–	–	–
Francie	–	–	–	x	–	–	–
Nizozemí	–	x	–	–	–	–	–
ČR	x	–	–	–	–	–	–
Irsko	–	–	–	x	–	–	–
Švédsko	x	–	–	–	–	–	–
Slovensko	x	x	x	–	–	–	–
Makedonie	x	x	–	–	–	x	–
SRN	x	–	–	–	–	–	–
Lotyšsko	–	–	x	–	–	–	–

skou Křesťanskosociální unii (38,5 procenta, ale jen 248 křesel) a s resuscitovanou FDP (7,4 procenta – 47) zůstalo v opozici. Pokles postkomunistické PDS (4,3 procenta – 2) neovlivňuje povolební politické uspořádání.

Poslední dosud zaznamenané volby proběhly v Lotyšsku, (5. 10.), které vyhrála nová *středo-pravá* Nová éra dosavadního guvernéra Centrální banky Einarse Repšeho (23,5 procent a 26 křesel ze 1000), zatímco *levicový* Svaz za lidská práva v jednotném Lotyšsku, který hájí práva rusky mluvících občanů, získal jen 18,9 procenta (24), *konzervativní* Lidová strana 16,7 procenta (21), První strana křesťanského Lotyšska 9,6 procenta (10) a sdružení Rolníků a Zelených 9,5 procenta (12). Poslední stranou, která se dostala do parlamentu, byla strana Za vlast a svobodu 5,4 procenta (7), zatímco strana dosavadního premiéra Andrise Bērziņše Lotyšská cesta nepřekonala pětiprocentní hranici nutnou pro vstup do parlamentu.

Tento stručný přehled volebního roku 2002 v Evropě není jen úvodem k hlubší analýze, ale je především upozorněním, že bez ohledu na tempo evropské integrace je třeba vnímat politickou situaci v jednotlivých evropských zemích i z hlediska budoucnosti nejrůznějších politických stran a volebních systémů, jejichž vzájemná adaptace bude podstatně ovlivňovat volby do budoucích zákonodárných orgánů sjednocené Evropy.

Chybí zde jistě nikoli nevýznamné srovnání celkových trendů voleb roku 2002 s výsledky voleb v Rakousku, ale snad si můžeme dovolit spekulativní prognózu, že i zde se potvrdí celková tendence nového neideologického konzervatismu, který je konfrontován s krajními projevy politických postojů, někdy zaměřovaných s nacionalismem nebo populismem. A snad nás to také přivede k opatrnějšímu nakládání s pojmy levice a pravice, protože nekonečná fantazie zakladatelů politických stran označovat je a jejich programy nejasnějšími až bezobsažnými jmény, které sice mají silný emotivní náboj, ale brání nebo alespoň činí obtížným jejich srovnávání v širším, evropském kontextu.

zboril@iir.cz

¹⁾ Viz Mareš, M. aj. Šedo, J.: Jak se volí v Evropě? in *Mezinárodní politika* 6/2000, ss. 4–5, ale i články dalších autorů, jako Leška, V.: Slovensko před parlamentními volbami, ss. 6–8, Chmel, R.: Maďarsko znova l'avicové?, ss. 9–11, Veselý, J.: Úhelným kamenem německých voleb se asi stane ekonomika, ss. 12–13, Eichler, J.: Francie po prezidentských volbách, ss. 14–17 a Gombos, L.: Ukrajina po volbách, ss. 18–19.

²⁾ Skilling, G. H.: *Opposition in Eastern Europe, in Government and Opposition* 1967, ss.

³⁾ Viz a srovnej Bystřický, J. a Zbořil, Z.: Pět pravidel české politiky, *Právo* 3. 10. 2002, s. 14.

⁴⁾ Všechna tato a další data převzata dle www.electionworld.org/election/new.htm

⁵⁾ Klíma, Michal: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha: Radix 1998, s. 124 nebo s. 179.

Volby v Německu: Schröderova druhá šance

Volby do německého Spolkového sněmu (Bundestagu) z 22. září 2002 pravděpodobně vejdou do dějin nejenom jako jedny z nejnepřínávnějších, ale především jako volby, jejichž konečný výsledek byl zcela v rozporu s preferencemi německých voličů před volbami, tak jak se rýsovaly během posledních sedmi až osmi měsíců. Zatímco opoziční konzervativní blok tvořený Křesťanskodemokratickou unií (CDU) a její bavorskou sesterskou organizací Křesťanskosociální unií (CSU) vedl od přelomu loňského a letošního roku všechny průzkumy veřejného mínění, sociální demokraté kancléře Gerharda Schrödera stále více ztráceli.

Od jara letošního roku navíc hrozilo, že kancléřova koalice se stranou Zelených už nebude mít většinu v příštím Bundestagu a vládu převezmou konzervativci s liberály, jak tomu bylo naposledy v letech 1982–1998. Přesto se však v pozdních večerních hodinách čtvrté zářijové neděle, po několika zvratech, které s sebou přineslo zveřejnění různých prognóz o konečném výsledku, nakonec mohli radovat právě hlavní protagonisté dosavadní vlády levého středu – spolkový kancléř Gerhard Schröder (SPD) a ministr zahraničí Joschka Fischer za Zelené.

Vítězství SPD se zrodilo na východě

Za těsné vítězství své sociálnědemokratické strany, která obdržela o 6027 hlasů více než opoziční konzervativci, vděčí Schröder především voličům v nových spolkových zemích. O klíčovém významu obyvatel východního Německa s jejich specifickými problémy, jako jsou vysoká nezaměstnanost, nerovnoměrný hospodářský vývoj v jednotlivých částech bývalé NDR, popřípadě stále přetrvávající pocity méněcennosti v porovnání ze západem, vědí volební manažeři německých stran nejpozději od poloviny devadesátých let minulého století. Hledání nevhodnějších strategií pro volební úspěch na německém východě ale komplikuje skutečnost, že voliči zde jsou ve svých postojích značně nevypočitatelní. Na rozdíl od západního Německa zde neexistují srovnatelně silné vazby mezi stranami a jejich voliči, což v konečném důsledku vede k větší flexibilitě voličů a ochotě rozhodnout se na základě momentálních pohnutí, bez ohledu na toho, koho volili při volbách minulých. Jen pro srovnání: v roce 1998 dalo 60 procent východoněmeckých

voličů při volbách do Bundestagu svůj hlas úplně jiné straně než čtyři roky předtím.

Také z toho důvodu věnovaly všechny politické strany kampani ve východním Německu mimořádnou pozornost. Schröderova SPD pořádala například poprvé od sjednocení s nově založenou východoněmeckou sociální demokracií (SDP) v roce 1990 samostatný sjezd pro delegáty z nových spolkových zemí, na němž byly schváleny další rozvojové programy pro území bývalé NDR. Přesto ale měla nejsilnější vládní strana dlouhou dobu problémy překonat nezáměr takto oslovených voličů. Nepomohla ani nesrovnatelně vyšší popularita kancléře Schrödera v porovnání s jeho vyzyvatelem Stoiberem.

Podobný postup zvolily i hlavní německé opoziční strany, CDU/CSU, které ve východním Německu nejenom zahájily předvolební kampaň, ale od první chvíle ji založily zcela na kritice Schröderovy vlády a jejich neúspěchů při zlepšování životních podmínek obyvatel v této části Německa, především potom při boji s nezaměstnaností. Opoziční kandidát na funkci spolkového kancléře, bavorský premiér Edmund Stoiber (CSU), předkládal každou chvíli nové návrhy zcela konkrétních opatření, která by v případě svého zvolení učinil a jejichž společným jmenovatelem byla snaha přilákat nové investory. Kromě toho zde Stoiber před volbami absolvoval několikaměsíční turné s cílem rozptýlit jeho obraz jako „chladného západoněmeckého technokrata“. Stoiber se stal před lety ve východním Německu neoblíbeným, když jako bavorský premiér usiloval o snížení finančních transferů, které každoročně plynou z bohatých spolkových zemí (v jejichž čele stojí právě Bavorsko) do chudších. Nominací několika populárních a ve východním Německu zná-

mých politiků do svého „kompetenčního týmu“, který byl Stoiberovou stínovou vládou, jako byli uznávaný předseda představenstva firmy Jenoptik Lothar Späth anebo mladá liberální poslankyně CDU Katherina Reicheová, se bavorský premiér zároveň snažil vytvořit protimodel vůči oběma vládním stranám, které posílaly na východ většinou jenom kancléře Schrödera anebo šéfa německé diplomacie Fischera.

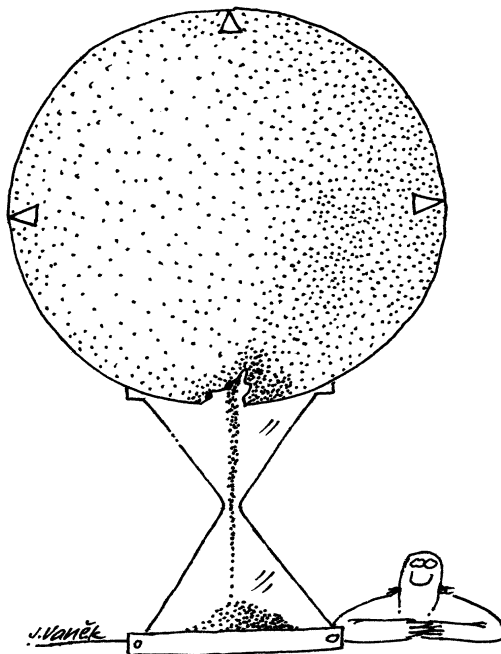
Schröder vzal postkomunistům vítr z plachet

Všechny programy a rozvojové plány německých stran ovšem v polovině srpna doslova odplavila stoletá voda, která se přehnala přes východní Německo. Právě při této přírodní katastrofě se Schröder projevil nejenom jako dobrý krizový manažer a „otec vlasti“, když jeho kabinet bez dlouhého otálení uvolnil potřebné finanční prostředky, ale i jako politik, jenž dokáže při mimořádných situacích působit věrohodně a vcítit se do situace postižených. Jak naznačují různé dlouhodobé průzkumy nálad obyvatel východního Německa, jsou právě tyto vlastnosti, které východní Němci u politiků ze západní části země většinou postrádají.

Kladné hodnocení kancléře a jeho rudozelené vlády během povodní ovšem mělo ještě další, i když nepřímý, důsledek. Prudký vzestup popularity kancléře Schrödera a jeho sociálních demokratů po povodních na východě země vedl nepřímo i k poklesu podpory pro postkomunisty. Straně demokratického socialismu (PDS) se v důsledku toho nepodařilo překonat celostátní pěti-procentní klauzuli a v novém Bundestagu je nyní zastoupena jen díky dvěma poslankyním, které vyhrály své jednomandátové obvody v německé metropoli. Po povodních už postkomunisté nemohli spoléhat na to, že jim vystačí jejich dosavadní politická strategie, která byla v minulosti založena na zdůrazňování přetrvávajících rozdílů mezi západní a východní částí země, popřípadě na posilování předsudků o domnělé „většinové aroganci, chladnosti a nesolidárnosti západních Němců“. Během povodní se totiž ukázal právě opak, což názorně ukázala spontánní vlna pomoci, která proudila ze starých spolkových zemí do postižených oblastí na východě Německa.

Sympatie východních Němců se sociálnědemokratickému kancléřovi podařilo získat ještě v jiné důležité otázce, a to jeho postojem k případnému vojenskému útoku Spojených států na Irák. Většina východoněmecké společnosti je relativně silně pacificky založená a už v minulosti odmítala nasazení německých vojáků v zahraničí v podstatně větší míře než obyvatelé ve zbývajících částech země. Výrazný nesouhlas s možnou americkou operací proti Iráku na území bývalé NDR souvisel podle některých průzkumů veřejného mínění i s často rozšířeným názorem, že vojenský útok na režim Saddáma Husajna by byl

motivovaný výlučně politickými zájmy jednoho státu, tzn. USA, což vyvolávalo vzpomínky na počínání si bývalého Sovětského svazu v dobách jeho největší slávy. Kancléř Schröder proto narazil se svými argumenty o nesmyslnosti rozpoutávat nový konflikt na Blízkém východě na úrodnou půdu nejenom ve východním Německu, kde dokázal vypálit rybník ostře protiamericky založeným postkomunistům z PDS, ale svou rétorikou vyvolal i potlesk u skomírajícího levicově-pacifistického křídla západoněmecké sociální demokracie, jež do té doby nemělo Schrödera pro jeho domnělou „bezzásadovost“ příliš v lásce.

Konzervativcům patří jih, sociálním demokratům sever a střed Německa

Letošní německé parlamentní volby s sebou přinesly i některé zajímavé dílčí výsledky. Kromě toho, že se snad ještě nikdy nestalo, aby sociální a křesťanští demokraté dosáhli téměř stejného počtu hlasů, ukázaly například následné analýzy značně odlišné volební chování mužů a žen. Dvě třetiny německých žen do 35 let volily strany rudozelené koalice; u mužů stejné věkové kategorie naopak existovala, i když ne tak výrazná, preference pro případné vládní spojení CDU/CSU a FDP.

Zároveň nebyly ještě nikdy tak výrazné rozdíly mezi výsledky ve městech a na venkově anebo na severu a jihu Německa. Zatímco CDU/CSU přesvědčivě zvítězila v Bavorsku (CSU zde získala 58,6 procenta), Bádensku-Württembersku (42,8 procenta), kromě toho ještě v Sasku (33,6 procenta) a Porýní-Falci (40,2 procenta), zvítězili sociální demokraté ve všech zbývajících zemích, přičemž rozsah jejich vítězství sahá od 48,6 procenta v Brémách až po 36,6 v Berlíně. Pokud jde o ostatní strany, stojí za zmínku především naprosto od-

lišné výsledky Zelených a liberální Svobodné demokratické strany (FDP).

Strana zelených, která se kdysi od zavedených politických stran odlišovala svým alternativním postojem k fungování parlamentu nebo jiných ústavních institucí a navíc se netajila svými ambicemi změnit způsoby, podle jakých funguje politický život ve Spolkové republice, letos poprvé přistoupila na kampaň, která byla naplánována do nejmenších detailů. Kromě volebního štábu se strana dohodla především na jasném volebním lídrovi, jímž se stal ministr zahraničí Joschka Fischer. Oproti minulým volebním kampaním byla navíc strana vnitřně jednotná a její hlavní protagonisté se, podobně jako v minulosti, v průběhu kampaně nepouštěli do „sebezničujících“ debat o tom, o kolik by například měly po volbách zdražit pohonné hmoty. Ze všech kroků Fischera a jeho spolupracovníků bylo cítit odhodlání pokračovat i po volbách ve vládní spolupráci se Schröderovými sociálními demokraty. To mj. přineslo Zeleným i hlasy některých sociálnědemokratických voličů, kteří tímto způsobem chtěli pojit opětný vstup strany do parlamentu. V konečném součtu se ukázalo, že to byly právě hlasy pro stranu Zelených, které zajistily Gerhardu Schröderovi setrvání ve funkci kancléře.

Jako kontrast k úspěchům ekologistů může být označen fiasko, jež utrpěli němečtí liberálové. FDP šla do voleb se sebevědomým cílem dosáhnout 18 procent hlasů, což by se rovnalo nejenom historicky nejlepšímu volebnímu výsledku strany, ale zřejmě by to signalizovalo přeskupení sil na německé pravici, jež by s největší pravděpodobností proběhlo na úkor CDU/CSU. Předseda strany Guido Westerwelle nechal také z toho důvodu záměrně otevřenou otázku, s kým by jeho strana šla po volbách do případné koalice. Ještě na jaře dávaly průzkumy liberálům šanci na jedenácti až třináctiprocentní úspěch. Pak ovšem rozpoutal druhý muž strany, bývalý ministr hospodářství Jürgen W. Möllemann, nejenom vnitřní strany, ale i v celé společnosti debatu o antisemitismu. Vedení strany se od politika veřejně distancovalo, Möllemann se ovšem nechtěl vzdát svých politických funkcí a šel do otevřené konfrontace. Výsledkem toho všeho byl nejenom pokles podpory u tradičních příznivců liberálů, ale FDP zároveň nemohla počítat ani s tím, že by dostala hlasy od křesťanských demokratů, protože se před volbami odmítala jednoznačně vyslovit pro spolupráci s CDU/CSU.

Tradiční priority v novém hávu

Koaliční rozhovory mezi sociálními demokraty a Zelenými o dalším pokračování jejich vládní spolupráce byly zahájeny už několik dní po volbách. Šéf SPD Schröder byl tentokrát v poněkud odlišné situaci než před čtyřmi lety. Jednak musel reflektovat skutečnost, že zatímco jeho vlastní strana hlasy ztratila, jeho koaliční partner posílil.

Tiché hlasování

**Snad žádné letošní volby ve středoevropském prostoru ne- VLADIMÍR SRB
proběhly tak tiše a klidně jako právě volby do Národní ra-
dy Slovenské republiky, nejvyššího zákonodárného sboru státu, který zane-
dlouho oslaví deset let své samostatné existence. Těsné výsledky hlasování
v Maďarsku či Německu a problémy při sestavování nové vládní koalice v Čes-
ké republice jsou v ostrém kontrastu se situací na Slovensku, kde lze průběh,
výsledky i důsledky voleb označit jako bezproblémové tiché hlasování.**

Druhá změna souvisela s úspěchem SPD na východě země. Východoněmečtí sociální demokraté začali na Schrödera okamžitě naléhat, aby v nové vládě přidělil některý z klíčových resortů politikovi z nových spolkových zemí. Argumentovali tím, že pokud bude chtít vláda se svými programy pro další rozvoj východního Německa uspět, bude nezbytné, aby si je mohli obyvatelé nových spolkových zemí spojit s nějakou konkrétní a pokud možno známou tváří. Schröderova volba nakonec padla na oblíbeného bývalého braniborského premiéra Manfreda Stolpeho, jenž bude v nové vládě oficiálně ministrem dopravy a výstavby se zvláštním důrazem na nové spolkové země.

Strana ministra zahraničí Fischera nejprve chtěla po SPD čtvrtý resort (vedle zahraničních věcí, životního prostředí a ochrany spotřebitelů připadalo v úvahu ministerstvo spravedlnosti), nakonec se však spokojili se stávajícím stavem. Větší váha Zelených po volbách našla své vyjádření ve rozšíření počtu státních tajemníků, které strana vyšle na ministerstva kontrolovaná sociálními demokraty. Jako úspěch lze zcela určitě označit skutečnost, že se šefovi německé diplomacie Fischerovi podařilo udržet si působnost pro otázky evropské integrace, která měla podle původních představ Schröderových poradců putovat přímo do úřadu spolkového kancléře s cílem, aby se mohl Schröder profilovat jako politik, který svými vizemi a představami podporuje proces evropské integrace, a rozptýlit tak dojem z minulých let, že kancléř zanedbává toto kdysi tradiční pole německé zahraniční politiky.

Staronová vláda kancléře Gerharda Schrödera se ujala funkce koncem října. K jejím hlavním prioritám bude patřit boj s vysokou nezaměstnaností, další rozvoj východního Německa za současného snižování veřejné zadluženosti státu. Podobné cíle ale měla už první Schröderova vláda, aniž by ale přitom dosáhla hmatatelnějších výsledků. Druhé funkční období proto bude okamžikem pravdy nejenom pro kancléře osobně, ale především pro jeho rudo-zelenou vládní koalici.

Výsledky v číslech:

(údaje v závorce představují výsledky v roce 1998)

SPD	38,5 %	(40,9 %)	251 křeslo
CDU/CSU	38,5 %	(35,1 %)	248 křeslo
Zelení	8,6 %	(6,7 %)	55 křeslo
FDP	7,4 %	(6,2 %)	47 křeslo
PDS	4,0 %	(5,1 %)	2 křesla*
Volební účast	79,1 %	(82,2 %)	

* Postkomunistická PDS sice v celoněmeckém ztroskotala na pětiprocentní klauzuli, její dvě křesla jsou výsledkem vítězství jejich kandidátek strany ve dvou berlínských obvodech.

schuster@iir.cz

Snad jediné vzrušení zažili televizní diváci a rozhlasoví posluchači při sledování volebního zpravodajství. Odbor mediálního výzkumu Slovenského rozhlasu předvídal vítězství HZDS, druhé místo přisoudil straně SMER a třetí pak SDKÚ. Avšak podle výzkumů MVK, které zveřejňovala televize Markíza (konečná prognóza v 16.55 hodin 21. 9. 2002), zvítězila SDKÚ se ziskem 17 procent hlasů. O přízeň slovenských voličů se ve volebních dnech – 20. a 21. září 2002 – ucházelo celkem 25 volebních stran. Sedm z nich získalo minimálně pět procent voličských hlasů nutných pro přidělení mandátů v NR SR. Již počtvrté za sebou zvítězilo Hnutí za demokratické Slovensko - Lidová strana pod předsednictvím Vladimíra Mečiara (HZDS-LS získalo 560 691 hlas, tj. 19,50 procenta).¹⁾ Na druhém místě skončila Slovenská demokratická a křesťanská unie premiéra Mikuláše Dzurindy (SDKÚ odevzdali svůj hlas celkem 433 953 voliči, tj. 15,09 procenta), na třetím pak strana SMER poslance Róberta Fica (se ziskem 387 100 hlasů, tj. 13,46 procenta). Čtvrté místo patří Straně maďarské koalice, kterou vede Béla Bugár (321 069 hlasů, tj. 11,16 procenta), páté Křesťanskodemokratickému hnutí (KDH obdrželo 237 202 hlasy, tj. 8,25 procenta), šesté Alianci nového občana mediálního podnikatele Ruska (ANO přesvědčilo 230 309 voličů, tj. 8,01 procenta) a sedmé místo pak Komunistické straně Slovenska (komunisté získali 181 872 hlasy, tj. 6,32 procenta). Opačný konec, tedy poslední místo, obsadila Lidová strana (763 hlasy, tj. 0,02 procenta).

Vítězná volební strana prezentovala svůj volební program pod heslem „S ľudmi a pre ľudí“. Úvodní věta prvního bodu programu zněla: „Slovensko obchádza strážidlo – strážidlo vlády Mikuláša Dzurindy“. HZDS vsadilo ve volebním programu na kritiku dosavadního vládního kabinetu a pokusilo se přiblížit některé z vážných chyb a přehmatů vládní koalice z let 1998–2002. Již v preambuli programu – a následně i v celém textu – odkazuje přímo či nepřímo na své zkušenosti s řízením Slovenska (např. „...máme skúsenosti s riadením štátu, vieme, čo treba robiť, a máme ľudí, ktorí to dokážu“...²⁾) Z hlediska mezinárodněbezpečnostního postavení Slovenské republiky označilo HZDS v programu vstup do NATO a EU za zásadní národně-státní zájem. Programové otázky však při výběru

voličů, zda tento subjekt volit, či nikoliv, ustoupily do pozadí, zejména kvůli personálním sporům uvnitř hnutí krátce před volbami. Z HZDS se totiž oddělila skupina politiků, kteří nezískali volitelné místo na kandidátce. Pod vedením bývalého předsedy NR SR Ivana Gašparoviče vzniklo Hnutí za demokracii (HZD), které však ve volbách obdrželo jen 3,28 procenta voličských hlasů. Až podrobné sociologické studie v příštích měsících ukáží, kterým volebním stranám nakonec rozkol uvnitř HZDS pomohl k vyššímu zisku hlasů.

Slovenská demokratická a křesťanská unie (SDKÚ) vsadila na propagaci současné vládní koalice pod vedením předsedy SDKÚ Mikuláše Dzurindy. Volební manifest této strany nesl podtitul „Príležitosť pre lepší život – Pokračovanie demokratickej vlády“ a na rozdíl od HZDS (zcela pochopitelně) vylíčila SDKÚ stav slovenské společnosti v roce 2002 jako výborný. Apelovala na voliče s myšlenkou, že započaté reformy je třeba dokončit, a tím, že „nebezpečenstvo návratu k autoritativnému režimu nie je ešte odvrátené“.³⁾ Rovněž SDKÚ prosazovala ve svém volebním programu rychlý vstup Slovenska do NATO a EU s tím, že jedině takto si budou moci slovenští občané nadále rozhodovat o svém osudu v mezinárodním prostředí. Ideologicky obdobný program představilo i Křesťanskodemokratické hnutí (KDH), které navrhlo po volbách změnit volební zákon, upravit právní normou lobbying, „zeštíhlit“ vládu snížením počtu státních úředníků či otevřít diskusi o územním členění s odkazem na dřívější nerespektování historických regionů (Spiš, Zemplín, Liptov, Orava).

Strana SMER se – obdobně jako po celou dobu své existence – prezentovala jako strana „třetí cesty“. Volební program hovořil o radikální změně politické garnitury, o potřebě vytvořit silnou, rozumnou a rozhodnou vládu a o snížení počtu státních úředníků až o 20 procent. Často se v programu objevovalo slovo *poriadok*, někdy zněla hesla příliš razantně a nevhodně (např. „Oddženie zdravotníctva až po nastolení poriadku“ nebo „Poriadok v kultúre, médiách a športe“). Zmíněné vlastnosti volebního programu⁴⁾, a zejména stejné vlastnosti dlouhotrvající volební kampaně, způsobily, že strana – vzhledem k útokům na všechny potenciální vládní partnery – sama sebe vyloučila z okruhu možných povolebních vládních subjektů (např. od jara 2002 bylo

možné po celém Slovensku nacházet heslo této strany „Jak se kradlo za Mečiaru, tak se kradě za Dzurindy“).

Program „mediální“ strany ANO byl naopak plný zcela neurčitých sdělení, která voličům nemohla ani naznačit, jakým směrem hodlá strana po volbách svůj volební program realizovat (např. „*Na Slovensku musí mať politický systém právnú podobu*“, „*V celom systéme verejnej správy podporujeme dlhodobé a koncepčné posilňovanie samospráv*“, „*Budeme presadzovať reorganizáciu všeobecného súdnictva a najvyššieho súdu*“).⁵⁾ Strana maďarské koalice (SMK) v úvodu svého volebního programu uváděla: „*Naším cieľom je vytvoriť spoločnosť sebavedomých, vzdelaných občanov*.“⁶⁾ Kromě prosazování kulturně-vzdělávacích požadavků pro maďarskou menšinu (např. vytvoření samostatné univerzity) prosazoval program SMK zvýšení vzdělanostní úrovně i pro všechny občany Slovenska. Také proto, že program byl koncipován nejen pro voliče z okruhu nejsilnější slovenské národnostní menšiny, volilo SMK i významné procento voličů-Slováků.

Samostatnou pozornost si zaslouží úspěch Komunistické strany Slovenska (KSS). Tato strana v letošních volbách opustila svou rétoriku z devadesátých let (mj. hesla typu „*Volte ty, za kterých vám bylo lépe*“). Při popisu stavu společnosti ve volebním programu se KSS omezila na tyto myšlenky: „*Slovenská republika sa po roku 1989 dostala do všeobecnej krízy. Štát v súčasnej podobe vyčerpал svoje možnosti. Je najvyšší čas začať diskutovať o zmene jeho charakteru*.“ O minulosti v návaznosti na KSS se ve volebním programu píše: „*Chce nadviazať na všetky úspechy a pozitíva budovania socializmu na Slovensku s cieľom vyvarovať sa chýb, nedostatkov a nedemokratických praktík bývalej KSC*.“⁷⁾ Opuštění radikální protirežimní rétoriky s nekritickou oslavou totalitního režimu a neschopnost současných sociálnědemokratických stranicko-politických subjektů nabídnout vhodný program a oslovit voliče mají na svědomí vznik pro Slovensko nové situace: v Národní radě SR nebude jediný poslanec reprezentovat socialistickou politickou stranu; Slovenská republika nemá jako jediná v zemích V4 v nejvyšším zákonodárném sboru státu zástupce subjektů, které se hlásí k sociálnědemokratickému (socialistickému) směru. Slovenský politolog Svetozár Krno v deníku Pravda dokonce napsal: „*Moderné dejiny Európy nepoznajú príklad, že by sa v ustálenej demokracii ocitli pred bránami parlamentu subjekty, hlásiace sa k Socialistickej internacionále*.“⁸⁾

Celkově se voleb mohli účastnit 4 157 802 voličů, k volebním urnám nakonec přišlo 2 913 267 oprávněných voličů (účast ve volbách 70,06 procenta). Nadprůměrnou účast zaznamenaly např. okresy Tvrdosín, Turčianské Teplice, Zlaté Moravce, Bratislava I, naopak s podprůměrnou účastí se setkáváme v okresech Malacky, Senica, Snina či Trebišov. Podívejme se, jak volily některé regiony. V Bratislavě tradičně HZDS propadlo (Bratislava – Staré Město: HZDS – 11,6 procenta),

naopak výrazně uspěla SDKÚ (40,65 procenta). Ještě horší výsledky zaznamenalo HZDS v Košicích (Košice – Staré Město: HZDS – 9,25 procenta), kde SDKÚ rovněž získala významnou část voličských hlasů (30,23 procenta). Ve třetím největším městě Slovenska, kterým je Banská Bystrica, získalo HZDS jen 13,27 procenta hlasů, SMER pak 15,51 procenta a SDKÚ 24,16 procenta voličských hlasů. Ostře sledovaný Trenčínský kraj (kde v regionálních volbách 2001 získala jediná politická strana – HZDS – 100 procent mandátů) zaznamenal zvýšené procento hlasů pro „budoucí opoziční“ strany (např. v okrese Trenčín hlasovalo pro HZDS 29,99 procenta, pro SMER 15,49 procenta, pro KSS 5,17 procenta), v některých sídlech kraje převýšil počet hlasů pro HZDS výrazně celoslovenský průměr (Dubnica nad Váhom 29,46 procenta, Ilava 32,37 procenta, Pruské 42,55 procenta, Krivoklát 52,63 procenta).

Okolí rodiště lídra SDKÚ se naopak obvykle (a nejinak tomu bylo i v letošních volbách) vyznačuje podporou konzervativně-liberálních politických stran. V samotném Spišském Štvrtku (místo narození Mikuláše Dzurindy) volilo SDKÚ 20,02 procenta voličů (tato strana zde zvítězila), v Levoči dalo SDKÚ hlas 19,55 procenta voličů, ve Vysokých Tatrách 27,28 procenta, v obci Lendak pak dokonce 45,13 procenta. V Lipovském Mikuláši, kde se narodil předseda ANO Pavol Rusko, získala Aliance nového občana 16,53 procenta voličských hlasů; v obci Lodomierska Vieska, kde prožil mládí Vladimír Mečiar, získalo HZDS 49,69 procenta hlasů. Pohled na preferenční hlasy nám sděluje, že Mikuláš Dzurinda získal celkem 197 081 preferenční hlas, Vladimír Mečiar pak 358 834 hlasy.

Podle šetření Institutu pro veřejné otázky, které proběhlo krátce po volbách, je s výsledkem voleb spokojeno 45,4 procenta občanů Slovenské republiky.

Dne 23. září přijal prezident Rudolf Schuster předsedy všech volebních stran, které získaly v NR SR mandáty. K přijetí docházelo přesně podle dosaženého výsledku, proto jako první zavítal do sídla slovenského prezidenta Vladimír Mečiar za HZDS-LS. Prezident poskytl (ačkoliv to z jeho předvolebních vyjádření nevyplývalo) Vladimíru Mečiarovi – stejně jako ostatním lídrům – pětidenní lhůtu na jednání o sestavení nové koaliční vlády. 27. září navštívil V. Mečiar prezidenta Schustera znovu a oznámil mu, že se mu i přes vítězství ve volbách nepodařilo koaliční vládní kabinet sestavit. Krátce nato byl pověřen sestavením vlády Mikuláš Dzurinda, který již týden vedl jednání se subjekty, které budou tvořit novou slovenskou vládní koalici.

Koaliční dohoda byla podepsána 8. října 2002. Kromě ministrů za SDKÚ budou vládní tým tvořit zástupci SMK, KDĤ a ANO. Premiérem zůstává Mikuláš Dzurinda (SDKÚ), jediným místopředsedou bude Pál Csáky (SMK). Ministerstvo zahraničních věcí bude nadále řídit Eduard Kukan (SDKÚ), ministerstvo financí Ivan Mikloš (SDKÚ), obrany Ivan Šimko

(SDKÚ). Krátce před očekávaným vstupem Slovenska do EU a NATO tak všechny klíčové resorty povedou lidé z okruhu předsedy vlády. SMK obsadí kromě ministerských postů například i funkce státních tajemníků ministerstev financí či zahraničních věcí a významné funkce v parlamentu (místopředseda NR SR, předseda výboru pro finance, rozpočet a měnu). Předsedou Národní rady SR má být zástupce KDĤ (Pavol Hrušovský, předseda hnutí). Předseda ANO Pavol Rusko se stane (pokud budou volby probíhat pro koalici úspěšně) místopředsedou parlamentu, kde by funkce předsedy ústavněprávního výboru měla připadnout bývalému populárnímu ústavnímu soudci Jánú Drgoncovi (ANO).⁹⁾

Letošní slovenské parlamentní *tiché hlasování* skončilo. Přineslo však i některé nové skutečnosti: 1. díky předchozí politice antimečiarismu totalně propadly socialistické stranicko-politické subjekty a do parlamentu se dostali zástupci komunistické strany; 2. jedinou národní (nacionalistickou) politickou stranou bude v NR SR Strana maďarské koalice – ani jedna ze slovenských národních stran nezískala potřebnou podporu; 3. v NR SR zasednou poslanci dvou politických subjektů, které se ideologicky nehlasí k žádnému proudu (SMER, ANO); 4. premiér Mikuláš Dzurinda dostal šanci na nápravu svých chyb ve vnitropolitické oblasti; 5. zásadní změny čekají nejsilnější parlamentní subjekt – HZDS.

Přítští měsíce přinesou Slovensku s největší pravděpodobností stav, kdy o co více bude vláda úspěšná na mezinárodněpolitickém poli, o to méně se jí bude dařit řešit problémy vnitropolitické. Nezmění-li se vládní politika ve vztahu k řešení klíčových domácích krizí (např. v otázce nezaměstnanosti) a stabilizuje-li se situace uvnitř HZDS (například výměnou předsedy, o čemž se dá po posledním vývoji uvnitř hnutí pro nejbližší období pochybovat), případně dojde-li ke spolupráci opozičních stran, můžeme se dočkat i předčasných voleb. Ty by znamenaly možnost nové radikalizace a destabilizace stranicko-politického systému Slovenské republiky. A to by ani Slovensku, ani jeho nejbližším sousedům – zejména České republice – v úsilí o zapojení do evropských struktur příliš nepomohlo. ○

vladimir.srb@ff.cuni.cz

¹⁾ Výsledky voleb v celém článku jsou ze zdrojů Statistického úřadu SR (<http://www.statistics.sk>).

²⁾ Citace z volebního programu HZDS „S ľudmi a pre ľudí“.

³⁾ Citace z volebního manifestu SDKÚ 2002.

⁴⁾ R. Fico oznámil, že jeho vláda, která vznikne po volbách, podá během první poloviny volebního období demisi.

⁵⁾ Citace z volebního programu strany SMER.

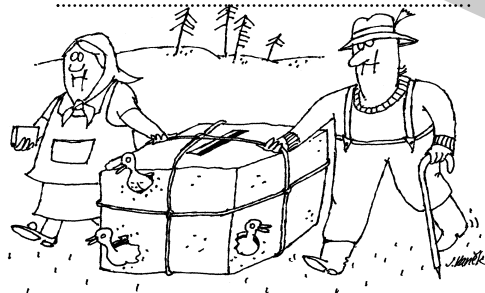
⁶⁾ Citace z volebního programu MKP-SMK.

⁷⁾ Citace z volebního programu KSS.

⁸⁾ Krno, S.: *Kríza dáva ľavicu šancu na nové nápady*. Pravda, 23. 9. 2002.

⁹⁾ Je třeba dodat, že i opozici mají připadnout některé klíčové parlamentní posty.

Haiderovi Svobodní a rakouské volby

V hospodářských (podnikatelských i manažerských) kruzích Rakouska vzrostla spokojenost a optimistické očekávání, když po volbách z října 1999 počátkem února 2000 – po 30 letech vlády sociálních demokratů či jejich účasti na vládě – odmítl dosavadní vicekancléř Wolfgang Schüssel hrát nadále pouhé číslo dvě v rudo-černé koalici s nejsilnější stranou (SPÖ – 33,1 procenta hlasů) a ustavil se svými lidovci (ÖVP) a pod svým vedením koaliční vládu se Svobodnými (FPÖ), kteří stejně jako lidovci získali necelých 27 procent hlasů.

JIRÍ ŠTĚPANOVSKÝ

Vláda obratu

Podle tehdejších průzkumů veřejného mínění podporovalo na 70 procent rakouských podnikatelů a manažerů novou černo-modrou vládní koalici také již proto, že – podle výroku jednoho z členů Hospodářské komory – to byla konečně „vláda bez socanů“. Ta bude prosazovat zájmy rakouského hospodářství, postaví se čelem odborům a konečně provede různé reformy, k nimž se rudo-černá koalice, zejména pro vzájemné blokování vlastní akceschopnosti, nedopracovala. Vláda se proto označovala za „vládu obratu“ – vládu nezbytných změn a reforem.

Podarilo se jí zajistit podporu matkám pečujícím o děti do věku tří let, zvýšit věk odchodu do důchodu u žen na 56,5 roku věku a 61,5 roku u mužů, odškodnit nuceně nasazené v letech války a zčásti i v té době „arizované“ židovské oběti nacismu, a při tom všem poprvé po mnoha letech zajistit pro rok 2001 téměř vyrovnaný vládní rozpočet. Naproti tomu vláda při snaze o velké reformy buď ztroskotala, anebo uvízla v půli cesty. Reforma státní správy se jen mírným tempem vlekla, reforma daňová se po letošních povodních stala jednou z hlavních příčin pádu vlády a rovněž naděje na nulový schodek rozpočtu do příštích let pohasla.

Se 46 procenty zatížení daněmi a odvody se dnes Rakousko řadí na jedno z předních míst v Evropě. Hospodářská konjunktura země upadá a počet nezaměstnaných dosahuje nebývalé výše – bezmála 200 000, tedy 6,8 procenta, což je největší hodnota od roku 1950.

Nejširší podpory nacionálně rozohněného obyvatelstva se černo-modré vládě dostávalo ve druhém a třetím čtvrtletí roku 2000, když 14 zbývajících členů Evropské unie na protest proti účasti Haiderových Svobodných ve vládě její členy různým způsobem přehlíželo – tedy v době tzv. (rakouský termín) „sankcí“. Tehdy byli Rakušané ve své většině pohoršeni tím, že jim členové EU upírají jejich svrchované právo zvolit si demokraticky vládu podle vlastního vkusu.

Třenice v koalici

Po třiceti měsících působení vlády se již většina obyvatel země shoduje na názoru, že přední příčinou úpadku a rozpadu vlády byla osoba mocné šedé eminence Svobodných – Jörga Haidera. Svobodná strana Rakouska (FPÖ), kterou po léta vedl, trpí totiž některými chronickými neduhy. Založil ji v roce 1956 Anton Reinthaler, bývalý člen NSDAP, který zastával i funkci státního tajemníka v Hitlerově ministerstvu výživy. Po celou dobu svého trvání kolísala tato strana mezi pravicovým populismem a nacionalismem (zprvu německým, později rakouským) na straně jedné a pravicově-liberální orientací na straně druhé. V jednom z liberálních období byl její předseda Norbert Steger dokonce vicekancléřem ve vládě Bruna Kreiského. V roce 1986 byl však na innsbruckém sjezdu strany sesazen a nahrazen mladším, průbojným a populisticky přizpůsobivějším Jörgem Haiderem. Jeho tehdejší postup se jen málo lišil od toho dnešního. Již tehdy došel k závěru, že strana, která se od vládní koalice oddělí, bude ve volbách úspěšnější než strana disciplinovaně svázaná s jinou stranou.

Měl úspěch. Pravicově populistická, a ne již německo-, ale rakousko-nacionalistická FPÖ v letech 1986 až 1999 zpětinsobila počet získaných hlasů a počátkem února 2000 svou účastí ve vládě umožnila předstodáví rakouských lidovců (ÖVP) Wolfgangu Schüsselovi splnit jeho dávnou tužbu – stát se rakouským kancléřem.

V zájmu uchování své akční volnosti předal Haider tři měsíce po ustavení černo-modré vládní koalice vedení strany do rukou její čelné vládní představitelky – vicekancléřky Susanne Riessové-Passarové a sám si ponechal funkci hejtmana Korutan a také členství v koaličním koordináčním výboru. Nehledě na toto vymezení funkcí a pravomocí však Haider svými výroky i skutky často postupoval v rozporu s předsedkyní FPÖ a s koaliční vládní politikou jí sledovanou. Přes členství Svobodných ve vládní koalici se tak Haider a lidé kolem něho často chovali jako politická opozice.

Kancléř Schüssel mlčel, když haiderovská FPÖ napadala jeho zmocněnce pro rozšiřování EU Erharda Buseka, když útočila na lidoveckého ministra vnitra Ernesta Strassera pro vyšetřování jí nasazených špiclů, když Haider svou návštěvou u Saddáma Husajna vyvolal mezinárodní pobouření nebo když kolem sebe sdružoval evropské pravicové extremisty. Nemohl však dále mlčet, když haiderovci prostřednictvím svých lidí vnucovali lidovcům svá extrémní stanoviska v otázkách rozšiřování EU, ve sporu o Temelín a jeho smírné řešení a také když se bezvýhradně ztotožňovali se sudetoněmeckým landsmanšaftem ve věci českých prezidentských dekretrů.

Rozpory Svobodných

Postupně se prohlubovaly rozpory i mezi haiderovským a vládním křídlem Svobodných. Plně propukly v otázce, zda po letošních povodních bude nutno o rok odložit daňovou reformu (stanovisko vlády), nebo na ní bezodkladně trvat a – jak požadoval Haider – hradit její náklady z devizových rezerv Rakouské národní banky. Po bok Susanne Riessové-Passarové se jednoznačně postavil ministr financí (FPÖ) Karl-Heinz Grasser, dále předseda poslaneckého klubu FPÖ Peter Westenthaler a většinou (i když méně rozhodně) i ostatní vládní činitelé z řad Svobodných. Zřejmou indiskrecí této skupiny vyšlo najevo, že „zastánce malého člověka“ Jörg Haider si – i po odchodu z vedoucí funkce – nechává na své osobní účely (zejména cesty, společenské akce) z prostředků strany Svobodných vyplácet ročně více než 600 000 eur!

Ještě koncem srpna se Wolfgang Schüssel pokoušel zachránit černo-modrou koalici (a své kancléřování) tím, že nabídl vládním Svobodným plnou podporu v jejich sporu s haiderovci – ovšem výměnou za jejich bezvýhradné sdílení vládní politiky, včetně toho, že přestanou vyhrožovat uplatněním práva veta při rozšiřování EU v souvislosti s Temelínem a tzv. Benešovými dekrety. Riessová-Passarová údajně tuto nabídku přijala (viz Format 36/02/s. 28).

Ani extrémní křídlo haiderovců však nenlenilo. Skupina vedená lidovým zástupcem (jedním ze tří rakouských ombudsmanů) Ewaldem Stadlerem, zahrnující vedoucí funkcionáře FPÖ z jednotlivých rakouských zemí (honorakouského Hanse Achatze, vídeňského Hilmaru Kabase aj.), získala ve svých organizacích potřebné množství podpisů pro svolání mimořádného sjezdu strany, který by odmítl odklad daňových refo-

EVROPSKÉ VOLBY 2002

rem, zakoupení stíhaček Eurofighter a další opatření prosazovaná vládou. Riessová-Passerová pohrozila, že v případě uspořádání sjezdu odstoupí spolu s ostatními členy vládního týmu Svobodných z vládních funkcí.

Sjezd se však 21. září konal a Susanne Riessová-Passerová s ostatními Svobodnými z vlády odstoupila a rovněž odmítla převzít jakoukoliv stranickou funkci. Když i Jörg Haider – po určitém váhání – odmítl předsednictví FPÖ, byl předsedou strany zvolen v zájmu jejího opětovného semknutí (hlasy 92,2 procenta delegátů) dosavadní ministr infrastruktury a dopravy, původně biofarmář z Korutan a Haiderův blízký přítel a spolubojovník Mathias Reichhold. V Haiderově linii požadoval urychlené provádění daňové reformy, odmítl nákup stíhaček, trval na odstavení jaderné elektrárny Temelín a na zrušení tzv. Benešových dekretů jakožto podmínce vstupu České republiky do EU. Rakušané také podle Reichholda nesmějí nijak doplácet na rozšíření Unie, např. ani zemědělci krácením evropských podpor.

Předčasné volby

Tento vývoj ve straně Svobodných zneumožnil další trvání vládní černo-modré koalice a kancléř Schüssel se připojil k návrhu sociálních demokratů (SPÖ), požadujících v rakouském parlamentu vypsaní předčasných voleb do Rakouské národní rady. Budou se konat 24. listopadu 2002. Vyhledky čtyř rakouských parlamentních stran v těchto volbách naznačuje tabulka sestavená z více průzkumů veřejného mínění, provedených v září tohoto roku a uveřejněných v týdnech Profil 38 a Format 39.

Čtyři parlamentní politické strany:

Název	SPÖ-soc.dem.	ÖVP-lidovci	FPÖ-Svobodní	Zelení
Volební rozpočet:	7,5 mil. EUR	6 mil. EUR	3,5 mil. EUR	2 mil. EUR
Témata:	Neutralita a rozšíření EU, proti stíhačkám, daňová reforma, sociální politika, zaměstnanost.	Stabilita, za rozšíření EU, osvědčený kancléř Schüssel, vyvážený rozpočet.	Daňová reforma, podmíněné rozšíření EU, proti Temelínu a tzv. Benešovým dekretům.	Životní prostředí, proti stíhačkám, neutralita, rozšíření EU.
Volební cíl: (procent hlasů)	přes 40 %	stát se nejsilnější stranou	přes 20 %	15 %
Výsledky v r. 1999	33,1 %	26,9 %	26,9 %	7,4 %
Koaliční možnosti	se Zelenými nebo ÖVP	s FPÖ, s SPÖ, se Zelenými (?)	jen s ÖVP	s SPÖ (ÖVP?)
Průzkum září 2002	36–38 %	27–35 %	10–16 %	12–14 %

Předvolební boj bude krátký a tvrdý. Nebude to boj mezi tábory (koalicemi), protože vládní koalice se v září rozpadla a nové mohou vzniknout až na základě volebních výsledků.

Výchozí pozice SPÖ je příznivější, zejména proto, že černo-modrá vláda zkonsoolidovala státní rozpočet („nulový deficit“) za cenu některých nepopulárních sociálních opatření. Podle průzkumů veřejného mínění je však Wolfgang Schüssel pokládán za schopnějšího kancléře než Alfred Gusenbauer, který nemá zkušenosti z vládních funkcí a je také dosud méně schopný mediálního působení. Schüssel na jedné straně dokázal rázně reagovat na krizi FPÖ a ve vládní koalici svým rozhodnutím o předčasných volbách, na straně druhé tuto koalici vytvořil a její rozpad je dokladem její neživotoschopnosti.

Rudo-zelená koalice?

Schüssel často poukazuje na nepřipravenost SPÖ vládnout, zejména pro její neschopnost sestavit tým schopných a uznávaných odborníků. SPÖ opravdu dosud nejmenovala svou „stínovou vládu“, očekává se však, že se tak vbrzku stane. Nevylučuje se ani stanovení koaliční vlády SPÖ spolu se Zelenými.

V září bylo v rakouském tisku uváděno, že v případě vítězství SPÖ si její předseda (coby kancléř) Alfred Gusenbauer vybere za ministra financí buď oblíbenou bývalou státní tajemnicí Brigitte Edererovou, nebo šéfa Kontrolní banky, dřívějšího ministra kultury a školství ve Vranitzkého vládě Rudolfa Scholtena. Ministrem vnitra nebo hospodářství by se mohl stát vídeňský radní pro bytovou výstavbu Werner Faymann.

Pro ministerstvo zahraničních věcí se údajně počítá s Wolfgangem Petritschem, diplomatem, bývalým „správcem“ Kosova, dnes zástupcem Rakouska u mezinárodních organizací v Ženevě. V případě koalice se Zelenými je však možné, že jejich šéf – ekonom profesor Alexander Van der Bellen – převezme ministerstvo zahraničí. Resort životního prostředí má spravovat buď Uli Simaová (SPÖ), nebo za Zelené jejich místopředsdkyně Eva Glawischniggová.

Program obou těchto stran není ve většině cílů v rozporu a společná vláda by dosáhla jeho upřesnění. V oblasti zahraniční politiky trvají obě strany na neutralitě a odmítají zakoupení nákladných stíhaček. (Černo-modrými připravovanou koupí „Eurofighterů“ Schüssel odložil na dobu po volbách.) Obě podporují rozšíření EU na východ s tím rozdílem, že SPÖ (pod tlakem odborů a Dělnické komory) trvá na sedmi-leté přechodné lhůtě, omezující zaměstnávání občanů nových členských zemí.

Jak dopadnou „černí“ a „modří“?

Vyhledky černo-modré alternativní koalice se jeví po faktickém vnitřním zhroucení a znovubudování strany Svobodných dosti pochybnými. Její nový vůdce Mathias Reichhold souhlasil se svým zvolením do čela FPÖ jen s mnoha podmínkami. Vyhradil si právo formovat FPÖ zcela znovu a bez Jörga Haidera (!), tvrdě skoncovat s rozvrtníky, hlásit se k EU a jejímu rozšiřování jen při splnění řady požadavků: odstavení Temelína, zrušení dekretů prezidenta Beneše a při zachování nynějších příspěvků Rakouska do rozpočtu Unie.

Průzkumové odhady výsledků Svobodných ve volbách se velmi různí – v souvislosti s probíhající krizí strany v září to bylo od 4 do 16 procent odevzdaných hlasů. V týdeníku Profil (23. 9. 2002) se dokonce objevil názor, že z 1,25 milionu hlasů získaných Svobodnými v říjnu 1999 jich bude v listopadových volbách „k máni“ na 700 000. Z nich se má na 300 000 voličů vrátit k lidovcům (ÖVP) a ze 120 000 až 240 000 „uvolněných“ hlasů mají získat SPÖ a Zelení asi 30 000.

Při těchto volebních výsledcích by se ovšem černo-modrá vládní koalice obnovit nemohla, a kdyby ani sociální demokraté se Zelenými nezískali v rakouské Národní radě většinu mandátů, stala by se opět aktuální otázka ustavení koalice „velké“, tj. rudo-černé, či méně pravděpodobné „černo-rudé“. Řada významných osobností v obou těchto politických stranách (včetně prezidenta Thomase Klestila a vídeňského starosty Michaela Häupla) i s touto možností počítá.

Při předpokládaném prvenství SPÖ by ovšem končilo kancléřství a snad i politická dráha Wolfganga Schüssela, pro něhož by každá méně významná funkce ve vládě byla nepřijatelná. Očekávané podstatné oslabení Svobodných a jejich odchod do opozice by každopádně zlepšily mezinárodní podmínky pro Rakousko a jeho sousedy jak ve vztahu k EU, tak i v širším regionu střední Evropy.

Švédské parlamentní volby: vše při starém?

V neděli 15. září se ve Švédsku konaly volby do parlamentu, do regionálních správních orgánů a do místních zastupitelstev. Na celostátní úrovni měli švédští občané opět příležitost pozměnit poměry politických stran ve švédském parlamentu – Riksdagu – a případně ukončit osmileté působení menšinové sociálnědemokratické vlády, od roku 1996 v čele s premiérem Göranem Perssonem.

MICHAL ČÁSTEK

Ústavní rámec

Švédsko je konstituční monarchií s parlamentní formou vlády. Švédský panovník Karel XVI. Gustav je králem od roku 1972 a vykonává pouze ceremoniální funkce hlavy státu. Nepřísluší mu ani funkce jmenování premiéra, tuto pravomoc převzal roku 1974 předseda parlamentu – *talman*. Do roku 1970 byl švédský parlament dvoukomorový s horní a dolní komorou, v letech 1968–69 byly schváleny právní úpravy ústavy, na jejichž základě se od roku 1970 volí pouze do jednokomorového parlamentu, původně tvořeného 350 poslanci. Ve volbách roku 1973 však levicový a pravicový blok stran získaly shodně 175 křesel a přijímání legislativy se v parlamentu v průběhu volebního období 1973–75 značně komplikovalo. Od voleb roku 1976 se již volí 349 poslanců, aby se tak předešlo dalšímu volebnímu patu.

Riksdag má při porovnání počtu obyvatel Švédska a jiných západoevropských zemí poměrně vysoký počet členů. Oficiálně byl uváděn důvod, že relativně vysoký počet členů *Riksdagu* má zajistit adekvátní zastoupení severních regionů s nízkou hustotou osídlení v parlamentu. Je třeba mít také na paměti, že předcházející dvoukomorový parlament tvořilo 380 členů¹⁾ (150 horní komora, 230 dolní komora), přechod na parlament s počtem členů běžným u západoevropských zemí se srovnatelným počtem obyvatel²⁾ by pro mnohé politické zástupce lidu znamenal ztrátu křesla.

Poslanci jsou voleni proporčním způsobem ve 28 vícemandátových volebních obvodech, počet mandátů odpovídá počtu obyvatel v jednotlivých obvodech.³⁾ Strana musí pro vstup do parlamentu získat alespoň 4 procenta hlasů na celostátní úrovni, respektive 12 procent v jednom volebním obvodu. Volby se na celostátní, regionální a místní úrovni konají společně třetí neděli v září a volební období je od roku 1994 na všech úrovních čtyřleté (před rokem 1994 bylo ve Švédsku tříleté volební období).

Aktivní volební právo při volbách do *Riksdagu* má každý švédský občan starší osmnácti let, do místních správních orgánů mohou od roku 1976 volit i cizinci, kteří žijí ve Švédsku déle než tři roky.

Výsledky parlamentních voleb

Záříjových voleb do *Riksdagu* se zúčastnilo 80 procent švédských voličů, před čtyřmi lety byla účast o jedno procento vyšší. Na základě výsledků letošních voleb se zvýšil počet žen v parlamentu na 158 (45,3 procenta z celkového počtu poslanců), v minulém volebním období jich zde zasedalo 149 (42,7 procent) žen. Zvoleno bylo 107 zcela nových poslanců, ostatní poslanci již v *Riksdagu* zasedali během minulého či některého z předcházejících období.

Předvolební průzkumy slibovaly tradičně vítězství Švédské sociálnědemokratické dělnické strany (*Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartiet*), odhady se pohybovaly okolo 36 procent. Výsledný počet hlasů nakonec předčil předvolební odhady pro sociální demokraty, strana získala 39,8 procenta, což jí vyneslo 144 poslanecké mandáty. Oproti minulým volbám v roce 1998 si Perssonova strana polepšila o 3,5 procenta, a získala tak navíc 13 křesel. Persson založil předvolební kampaň sociálních demokratů na zdůrazňování výhod švédského státu blahobytu a štedrého sociálního zabezpečení. Dosavadní Perssonova vláda se také může pochlubit solidními výsledky v hospodářské politice, mezi které patří zejména snížení míry nezaměstnanosti z osmi procent v roce 1997 na poloviční čtyřprocentní úroveň v září 2002. Roční hospodářský růst se v letech 1998–2000 pohyboval v rozmezí tří a čtyř procent, v průběhu loňského roku 2001 se růst hospodářství však zpomalil na 1,2 procenta a letos se odhaduje růst švédské ekonomiky okolo dvou procent. Göran Persson si počínal velice pružně v *Riksdagu* při získávání podpory pro návrhy zákonů z dílny jeho sociálnědemokratického kabinetu a většina

Švédů ho považuje za slušného a spolehlivého politika.

Blok čtyř pravicových stran švédského parlamentu (Strana umírněných, Křesťanství demokraté, Liberální strana a Strana středu) kritizoval v průběhu předvolební kampaně sociálnědemokratickou vládu za nadměrné daňové zatížení a přišel s návrhem snížení daňové kvóty u daní z příjmů. Nutnost reformy daňového systému odůvodňovaly pravicové strany především tím, že Švédsko je zemí s nejvyšším zdaněním příjmů ze zemí OECD, čímž vytváří pro domácí i zahraniční firmy nepříznivé podnikatelské klima. Vysoké daně a štedrý sociální systém tak konkrétně snižují konkurenceschopnost švédského průmyslu, přispívají ke stěhování sídel podnikání švédských firem do zahraničí a tlumí tvorbu nových pracovních míst.

Konzervativní Strana umírněných (*Moderata Samlingspartiet*) získala v minulých volbách téměř 23 procenta hlasů a je od konce 70. let druhou nejsilnější politickou stranou v parlamentu. Předseda Strany umírněných Bo Lundgren představil v průběhu předvolební kampaně daňovou reformu, která spočívala v razantním snížení daní z příjmů (v následujícím čtyřletém období by Švédové odvedli na daně z příjmu o 130 miliard švédských korun – 14 mld. amerických dolarů méně než v případě, že by reforma nebyla provedena). Rovnovážná bilance státních financí by se podle návrhu konzervativců zajistila jak úsporami na výdajové straně rozpočtu (80 miliard švédských korun), tak dodatečnými daňovými příjmy, které by se v důsledku dynamického hospodářského růstu zvýšily (50 miliard švédských korun). Konzervativcům se však nepodařilo přesvědčivě zdůvodnit přínos daňové reformy pro švédské hospodářství a většina Švédů návrh považovala za příliš radikální a za potenciální ohrožení výhodností státu blahobytu. Navíc představitelé ostatních tří nelevicových stran se neztotožnili s návrhem konzervativců a označili shodně Lundgrenův návrh reformy za příliš radikální.

Již předvolební průzkumy předpovídaly odliv voličů od umírněných a odhady se pohybovaly okolo 20 procent. Pro umírněné se však předpovědi ukázaly jako optimistické a o volební neděli pro ně odevzdalo svůj hlas pouze 15,2 procenta zúčastněných voličů, takže se oproti minulým volbám propadli o 7,7 procenta, a ztratili tak 27 poslaneckých mandátů. Od roku 1973 je to nejslabší volební výsledek, zůstali však i nadále druhou nejsilnější parlamentní stranou; v dnešním *Riksdagu* je reprezentuje 55 poslanců. Předseda strany Bo Lundgren oznámil, že je vzhledem k neúspěchu v parlamentních volbách ochoten vzdát se své předsednické funkce, značná část strany však podporuje jeho setrvávání ve funkci. Byla vytvořena také komise, která se zabývá příčinami neúspěchu Strany umírněných v letošních volbách a měla by také nastínit budoucí směřování politiky konzervativců.

Třetí nejsilnější stranou se stala pravicová Liberální lidová strana (*Folkpartiet Libe-*

ralerna), která s velkou pravděpodobností k sobě přetáhla část voličů Strany umírněných. Liberálové dosáhli v letošních volbách jednoznačně nejvyššího nárůstu voličských hlasů (+8,6 procenta), v letošních volbách obdrželi 13,3 procenta hlasů (48 poslaneckých křesel). Pro srovnání, v minulých volbách získala Liberální strana hlas od 4,7 procenta voličů a se sedmnácti mandáty byla ze sedmi zvolených stran po Straně zelených druhou nejslabší.

Ještě v zimě se však její volební preference pohybovaly na čtyřprocentní hranici volitelnosti. Úspěch jí vynesla předvolební kampaň cílená na otázky přistěhovalectví a s tím související integraci cizinců do švédské společnosti. Imigranti se na konci 90. let podíleli na švédské populaci 5,5 procenta. Živá debata o švédských imigrantech a o problémech spojených s jejich integrací do švédské společnosti se rozpoutala tuto zimu poté, co zde v lednu zastřelil kurdský otec svou dceru proto, že si nechtěla vzít za manžela Turka, kterého jí vybrala rodina. Navíc mezi novými přistěhovanci je vysoká míra nezaměstnanosti a s tím souvisejí rostoucí sociální problémy. Liberálové v čele se svým předsedou Larsem Leijonborgem v předvolební kampani navrhovali, aby každý cizinec musel k získání švédského občanství povinně složit zkoušku ze švédštiny.

Čtvrté místo si udrželi Křesťanští demokraté (*Kristdemokraterna*) s 9,1 procenta hlasů od zúčastněných voličů (33 parlamentních křesel). Oproti minulým volbám však zaznamenali odliv voličstva, v roce 1998 získala strana 11,8 procenta hlasů a v *Riksdagu* ji zastupovalo 42 poslanců. Křesťanští demokraté jsou mladou stranou, byla založena v roce 1964 a do parlamentu se dostala až v roce 1991, odkdy byla také tři roky součástí pravicové koaliční vlády. Její předvolební kampaň byla obecně zaměřena na oživení hospodářského růstu, zejména prostřednictvím snížení zátěže pro švédské podnikatelské subjekty u daně z příjmů. Mezi její příz-
nivce patří zejména-

na stoupenci posílení pozic církve v životě švédské společnosti.

Za zmínku stojí přibližně velmi kontroverzní předvolební návrh členky Křesťanských demokratů, turecké imigrantky Teres Kirpikli. Na základě jejího návrhu měla švédská televize každou sobotu po celý den vysílat erotické filmy a porno. To by podle jejího názoru vyvolalo větší touhu po sexuálním vyžití, což by byl první krok ke zvýšení porodnosti ve Švédsku a k ukončení probíhajícího vymírání švédské populace. Švédsko by také získalo dostatečné vlastní lidské zdroje potřebné k budoucímu nastartování dlouhodobějšího ekonomického růstu. Vedení Křesťanskodemokratické strany se veřejně distancovalo od návrhu své členky Kirpikli, strana již delší dobu, paradoxně, bojuje proti publikování pornografie. Švédští občané přijali návrh velice rozporuplně.

Levicová strana (*Vänsterpartiet*), která měla v průběhu studené války svůj vzor a věrné spojence ve státech sovětského bloku, po pádu železné opony vypustila ze svého názvu přívlastek komunistická. Díky přesunu sociální demokracie k politickému středu, zůstává Levicová strana jedinou politickou stranou zastupující krajně levicovou ideologii. Od 50. let získávala stabilně v parlamentních volbách 4–6 procent hlasů. V minulých parlamentních volbách však slavili postkomunisté nebývalý úspěch, získkem rekordních 12 procent voličských hlasů (43 křesel) se stali třetí nejsilnější stranou *Riksdagu*. Postkomunistům se podařilo ve volbách roku 1998 přetáhnout na svou stranu část voličů zejména od sociální demokracie a vyjádřili tím svoji nespokojenost s politikou vládní strany, zejména pro přistoupení Švédska k Evropské unii a díky úsporným opatřením vlády na výdajové straně rozpočtu. V letošních zářijových volbách ztratila Levicová strana téměř třetinu svých voličů a obdržela 8,3 procenta hlasů (30 křesel). Levicová strana zastává silný stát blahobytu a v zahraniční politice vystoupení Švédska z EU.

Do švédského parlamentu se ještě dostala Strana středu (*Centerpartiet*, bývalá Agrární strana) s 6,1 procenta hlasů (5,1 procenta v roce 1998) a Strana zelených

(*Miljöpartiet de gröna*), která obdržela 4,6 procenta hlasů. Žádná strana nesplnila podmínku spočívající v zisku více jak 12 procent hlasů v některém volebním obvodu. Nejbliže se k hranici přiblížila Strana regionu Norrbotten (*Norrbottnenspartiet*). Toto regionální politické uskupení získalo ve svém regionu (nejsevernější region Švédska) 9,1 procenta voličských hlasů.

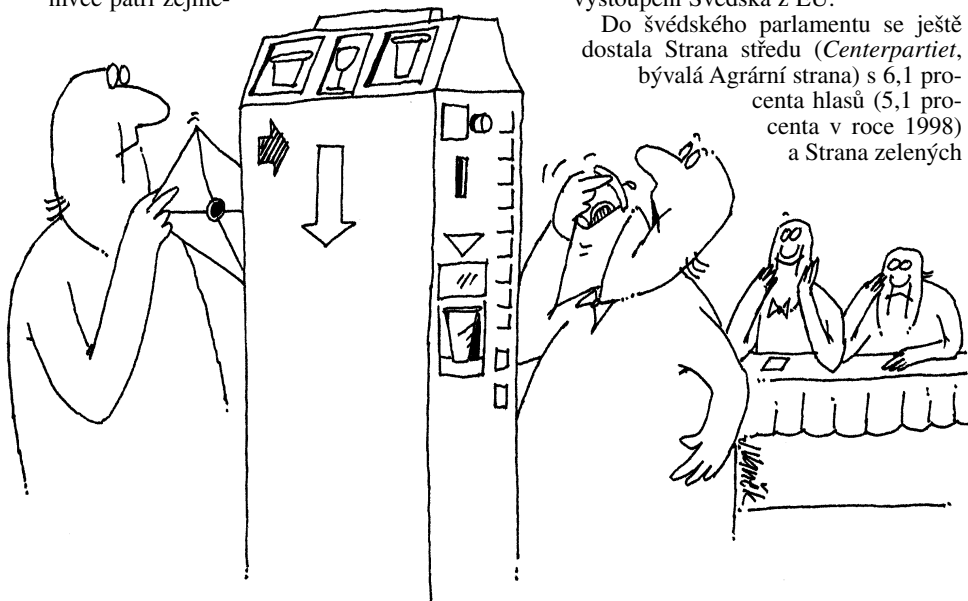
Jednání o získání podpory pro sociálnědemokratickou vládu

Menšinová sociálnědemokratická vláda premiéra G. Perssona v minulém funkčním období vládla s podporou Levicové strany a Strany zelených, které na oplátku získaly vliv na sestavování rozpočtu. S podobnou formou spolupráce počítal Persson i po letošním 15. září. Zelení však přitvrdili své požadavky a požadovali ministerské funkce. Persson však chtěl sestavit opět menšinovou vládu sociální demokracie, razantně odmítal koalici s Levicovou stranou a Zelenými především proto, že obě strany shodně požadují vystoupení Švédska z Evropské unie.

Strana zelených se stala jazyčkem na vahách při jednáních o sestavování budoucí vlády a zpočátku vyjednávala jak se sociálními demokraty, tak s nelevicovými stranami. Sociální demokraté mají spolu s postkomunisty v parlamentě 174 poslaneckých křesel a k parlamentní většině jim tak chybí jeden jediný mandát, stejně tak tomu bylo v minulém volebním období. Göran Persson si tak opět při sestavování menšinové sociálnědemokratické vlády potřeboval zajistit podporu od Strany zelených, aby jeho vláda prošla při hlasování o důvěře.

1. října bylo zahájeno zasedání nově zvoleného parlamentu a Strana umírněných přišla ihned s návrhem hlasování o důvěře nově sestavené vládě sociálních demokratů, které se mělo konat druhého října. Umírnění počítali s tím, že poslanci Strany zelených nepodpoří Perssonův kabinet a že oni poté budou vést jednání o sestavení pravicové koaliční vlády. Po dlouhých jednáních mezi Stranou zelených a sociálními demokraty, která byla vedena prvního října až do pozdních večerních hodin, Strana zelených nakonec přislíbila, že podpoří menšinovou vládu a na oplátku od sociálních demokratů získala některé důležité ústupky: snížení nákladů na obranu, ukončení lovu tresek v Baltském a Severním moři od příštího roku a zavedení mýtného při průjezdu Stockholmem. Vláda také uzavřela dohodu s Levicovou stranou, která obsahuje především větší sociální výhody pro ženy s nižšími příjmy a větší sociální jistoty pro důchodce.

Důvěru menšinové sociálnědemokratické vládě vyjádřilo 174 poslanců (sociální demokraté a postkomunisté) a 158 poslanců bylo proti (čtyři nelevicové politické subjekty), Strana zelených se zdržela hlasování. Menšinová sociálnědemokratická vláda premiéra Perssona tak získala mandát pro další funkční období.

Co znamenají výsledky švédských voleb do parlamentu?

Výsledek švédských voleb uvítali všichni příznivci přistoupení Švédska k eurozóně. Předseda vlády Persson plánuje na příští podzim konání referenda o přistoupení Švédska k Evropské měnové unii. Při hlasování v *Riksdagu* bude však muset hledat podporu pouze mezi pravicovými stranami, postkomunisté a Strana zelených jsou zásadně proti jednotné měně. V případě souhlasného vyjádření švédských občanů v euro-referendu by jednotná měna euro mohla ve Švédsku obítat již od roku 2006.

Na výsledky švédských parlamentních voleb můžeme nahlížet pod různými zornými úhly. Pokud rozdělíme strany do bloku levicových a nelevicových, potvrdily se tak výsledky z předcházejících voleb. Sociální demokraté a Levicová strana získali dohromady 174 poslaneckých křesel (stejně jako po volbách v roce 1998), Strana zelených si o jeden poslanecký mandát polepšila a získala 17 křesel a blok pravicových stran získal jako celek o jeden mandát méně, nežli tomu bylo v předcházejícím volebním období. Ve Švédsku tak nedošlo k přesunu hlasů napříč politickým spektrem, pouze uvnitř levicového a pravicového bloku.

Sociální demokraté se tak ujali sestavování tradičně jednobarevného menšinového kabinetu. Byli však odkázáni na podporu nevyzpytatelné Strany zelených, která využila svého postavení a kladla si při formování rámce spolupráce se sociální demokracií vysoké požadavky. Tichá podpora Strany zelených při hlasování o důvěře Perssonově kabinetu byla zaplacená značnými ústupky, které způsobily rozštěpení sociálních demokratů v přístupu ke spolupráci s touto stranou.

Otázka přistěhovalectví se stává ve Švédsku stále aktuálnější tématem, „nenapomohla“ však dostat se do parlamentu extrémně pravicovým stranám. Ve Švédsku nedošlo ani k posílení pravice, jak tomu jednoznačně bylo v Dánsku a Norsku v loňských parlamentních volbách. Pouze Liberální strana díky předvolební kampani orientované na přistěhovalectví a na podmínky udělování švédského občanství výrazně posílila své postavení v *Riksdagu*, nebylo tomu však na úkor vládnoucí sociální demokracie, nýbrž v neprospěch ostatních pravicových stran – zejména Strany umírněných. Současná menšinová sociálnědemokratická vláda představuje tradiční švédský model, který dlouhodobě zajišťuje stabilitu politického života švédské společnosti. ○

michalcastek@hotmail.com

¹⁾ Od roku 1959 však v horní komoře zasedalo 151 poslanců a v dolní komoře jich od roku 1965 bylo 233.

²⁾ Národní rada v Rakousku má 183 členů, belgická Komora reprezentantů se skládá ze 150 poslanců.

³⁾ Běžná velikost volebního obvodu je 10–12 mandátů, mezi obvody však existují výrazné rozdíly. Ve Stockholmu se rozděluje 38 poslaneckých křesel, a naopak pouze dva poslanci zastupují v *Riksdagu* švédský ostrov Gotland.

Volební kampaň v Makedonii – příliš mnoho skandálů

Katastrofický scénář se našťastí nenaplnil. Napětí mezi většinovým makedonským obyvatelstvem

PŘEMYSL ROSŮLEK

a silnou albánskou menšinou v Makedonii se podařilo udržet v přijatelných mezích, a ozbrojený konflikt tak v předvolebním období v zemi nevypukl. Přesto se v Makedonii před parlamentními volbami odehrála celá série incidentů všeho druhu, což poněkud zabrzdlilo mezinárodní pozorovatele před přílišným optimismem. Předvolební kampaň ukázala, že cesta ke stabilizaci poměrů bude ještě dlouhá a hlavně velmi nejistá.

Série incidentů

Začátkem srpna, měsíc a půl před parlamentními volbami, zveřejnily domácí i světové agentury zprávu, že makedonská policie zabránila skupině osmi ozbrojených mužů vstoupit do země ilegálně z Albánie nedaleko Gostivaru. Neznámí muži zahájili na policisty palbu; ti ji opětovali a skupinu ozbrojenců donutili k ústupu zpět za hranice. Policisté údajně našli na místě několik zbraní.¹⁾ Makedonská policie tehdy prohlásila, že mírovou koexistenci v zemi ohrožuje nová extremistická skupina etnických Albánců, nazvaná Armáda republiky Ilyrida (ARI). Policejní zpráva hovořila o tom, že ARI sestává z dvou set „drogových dealerů a kriminálních živlů, kteří chtějí sjednotit Albánce na Balkáně do jediné země“.²⁾ Celou protiteroristickou kampaň brzy podpořil také makedonský ministr vnitra Ljube Boškovski, když prohlásil, že policie zabránila teroristům v podminování mostu přes řeku Vardar na hlavním silničním tahu Skopje – Tetovo. Podle policie stála za incidentem právě ARI. Mezitím vzplály domy dvou makedonských rodin v Aračinovu.³⁾

Makedonský premiér Ljubčo Georgievski přispěl kritikou „jistých kruhů“ z mezinárodního společenství, které podporovaly etnické čistky v Kosovu, Bosně i Makedonii. Makedonské ministerstvo zahraničí vyzvalo mezinárodní síly, aby byly zpřísněny kontroly podél hranice s Kosovem, a zároveň varovalo, že demokratický vývoj v Makedonii mohou vážně narušit malé skupinky ozbrojenců z bývalé Národně osvobodenecké armády (NLA). Mezitím byla v Koha Ditore zveřejněna informace, že sbory NATO v té době zatkl v kosovské Prištině bývalého představitele jedné z hlavních makedonských politických stran, Strany demokratické prosperity (PDP), Nevzata Haliliho, jenž se měl údajně angažovat při zakládání nové ozbrojené skupiny, ARI. Zástupci KFOR mezitím potvrdili, že bylo zadrženo několik osob podezřelých z ilegálních aktivit v regionu. Zadrženi etničtí Albánci z Makedonie a Kosova usilovali podle KFOR o založení extremistických skupin s cílem destabilizovat volby v Makedonii.

Makedonská pohraniční hlídka zastřelila koncem srpna etnického Albánce, který se pokusil překročit ilegálně hranice v okolí Debaru. Další ozbrojenou přestřelku s makedonskou pohraniční stráží vyvolali ozbrojení útočníci z kosovské strany hranice. Za incidentem stojí s největší pravděpodobností ozbrojení radikálové z Albánské národní armády (ANA), která deklarovala, že neuznává „údajné hranice slovansko-makedonských kolonizátorů“, neboť se jedná o hranice „albánsko-albánské“, které rozdělují „albánské bratry“ do Albánie, Kosova a Makedonie.⁴⁾ ANA zahájila ozbrojené akce v severozápadní Makedonii po rozpuštění NLA koncem minulého roku.⁵⁾

Incidenty na hranicích nezůstaly bez povšimnutí v Tiraně a způsobily diplomatickou roztržku mezi Makedonií a Albánií. Albánský ministr zahraničí Ilir Meta podal o sérii incidentů v Makedonii zprávu v albánském parlamentu. Albánským poslancům připomenul nedávný incident na makedonsko-albánských hranicích, kde byl zabit občan Albánie, a prohlásil, že makedonská policie by neměla používat proti Albáncům agresivní strategii. Makedonské ministerstvo reagovalo bezprostředně zasláním protestní noty do Tírany, v níž kritizovalo I. Metu zejména za jeho prohlášení, že případné zatčení bývalého vůdce NLA a nyní lídra nové politické strany Unie pro demokratickou integraci (DUI) A. Ahmetiho by bylo chybným krokem, po němž by mohla následovat vážná destabilizace poměrů v Makedonii. Prohlášení I. Mety označila makedonská strana za přímé vměšování do vnitřních záležitostí Makedonie.⁶⁾

Vážný incident se odehrál koncem srpna v Gostivaru, kde byli zastřeleni dva policisté. V souvislosti s tímto incidentem bylo zadrženo nejméně osm lidí. L. Georgievski neváhal útoky okamžitě označit za akt „politického terorismu“ a vyzval mezinárodní společenství k důslednému potlačení „albánského extremismu“. Policie odpověděla zatčením několika etnických Albánců podezřelých z plánování útoků na policisty v Gostivaru. Reakce na sebe nenechala dlouho čekat. Vědět o sobě opět jednou dala extremistická

ANA. Až po vysilujících negociacích, jichž se kromě ministerstva vnitra zúčastnila EU a Mezinárodní červený kříž, propustili radikálové z ANA pět makedonských rukojmí. ANA vyhrožovala jejich zabitím, pokud nebudou propuštěni etničtí Albánci obvinění ze zabití policistů v Gostivaru. Koncem srpna také ANA vyzvala mladé Albánce, kteří slouží v armádě, k dezerci a následnému vstoupení do řad ozbrojenců z ANA. Pouze několik dní před volbami byl při útoku na odlehlou policejní stanici nedaleko Tetova zastřelen makedonský policista, etnický Albáнець a člen etnicky smíšených policejních sborů, které v zemi působí v rámci implementace dohod podepsaných v Ohridu.

Předvolební situaci v Makedonii velmi pozorně a s nemalými obavami monitorovali představitelé mezinárodních organizací. Začátkem září vyjádřila vážné obavy v souvislosti s čtyřmi incidenty v západní Makedonii OBSE. Organizace upozornila na skutečnost, že mezi Tetovem a Gostivarem je omezena svoboda občanů i činnost mezinárodních organizací. Na společné tiskové konferenci EU–NATO–OBSE, konané několik dní před volbami, vyzvali představitelé výše uvedených organizací všechny zúčastněné strany, aby se vyvarovaly provokací a násilností. Do Skopje zavítal deset dní před volbami také Javier Solana. Všechny strany vyzval k rozvaze a podobně jako před ním I. Meta také Solana odsoudil vydání zatykače makedonskou vládou na A. Ahmetiho.

Vláda a korupce

Dokument Mezinárodní krizové skupiny (ICG) zveřejněný prakticky souběžně se zahájením oficiální volební kampaně referuje o rozsáhlé korupci v Makedonii. Zpráva detailním způsobem rozebírá případy korupce v souvislosti s privatizací, zmiňuje se o aférách spojených s celní správou i systémem sociálního a zdravotního pojištění. Za nejvíce zkorumpované instituce jsou ve zprávě označeny státní administrativa a samozřejmě také vláda.

Reakce vládnoucí nacionalistické strany VMRO-DPMNE byla téměř okamžitá. ICG byla obviněna z vměšování do vnitřních záležitostí. Makedonský premiér Ljubčo Georgievski se sice pokusil zprávu bagatelizovat tvrzením, že jeho země není žádnou zvláštností, neboť korupcí je postižený celý region. ICG byla vládou kritizována za politickou hru, jejímž cílem je „sestřelit“ vládní koalici. Georgievski již dříve zdůraznil, že to byla právě jeho vláda, která iniciovala antikorupční legislativu.

Uvedl také příklady vydírání vlády zahraničními novináři a poukázal na skutečnost, že makedonské úřady dosud nezískaly kontrolu nad výší humanitární pomoci, která příplula ze zahraničí v průběhu kosovské krize. Georgievski kritizoval mezinárodní společenství za způsob řešení kosovské otázky, neboť právě odtud je Makedonie vystavená korupci ze zahraničí.⁷⁾

V reakci na zprávu ICG, že prakticky celá státní správa je prosáklá korupcí a že vel-

ký podíl na ní mají čelní představitelé země, Ljube Boškovski uvedl, že ministerstvo vnitra uvažuje o zatčení editorů některých tiskových médií, které „rozšiřují západní scénář, jehož cílem je likvidace vlády Ljubča Georgievského“. Boškovski uvedl, že do „protivládního spiknutí“ jsou zapojeni také někteří zahraniční diplomaté akreditovaní ve Skopji. Ministr vnitra také naznačil, že řada protivládních informací se k novinářům dostává právě prostřednictvím diplomatů; těm v této souvislosti pohrozil „konkrétními opatřeními“.⁸⁾

Ministr vnitra si vysloužil ostrou kritiku za nevybíravé útoky proti nezávislým médiím také od představitelů NATO v Makedonii Nicolaase Biegmana, jenž v této souvislosti vydal pouhý týden před parlamentními volbami dokonce zvláštní prohlášení. Vzhledem k blížícím se volbám však byl tím nejpodstatnějším názor samotných obyvatel-voličů. Výzkumy veřejného mínění prozradily, že se závěry Mezinárodní krizové skupiny makedonští obyvatelé souhlasí. Podle veřejnosti jsou nejvíce zkorumpovaní ministři, poslanci, soudci a policisté.⁹⁾ Asociace novinářů v Makedonii prohlásila, že výhrůžky ministra vnitra nejsou ničím jiným než „pokusem uvalit cenzuru na makedonskou žurnalistiku a zastrašit celou novinářskou obec“. Asociace tiskových médií v Makedonii označila Boškovského hrozby za skandální, i když ne za překvapující. Za ostré výpady proti novinářům byl ministr vnitra kritizován i celou řadou mezinárodních mediálních institucí.¹⁰⁾

Celá rétorická válka ministerstva vnitra proti novinářům v Makedonii, vyhocená na maximum pouze několik dní před volbami, byla všeobecně vnímána jako pokračování nátlaku na místní novináře, opoziční představitel a na zástupce mezinárodních organizací v Makedonii. Provládními tiskovými médii (Nova Makedonija, Večer) byly z vměšování do vnitřních záležitostí země a z účasti na rozsáhlém spiknutí, jehož cílem je svržení vládní koalice, obviněny Institut pro zpravodajství o válce a míru (ICMR – Institut for War and Peace Report), ICG, OBSE a NATO. Podle zdrojů blízkých ministerstvu vnitra sestavilo ministerstvo seznam nepohodlných osob. Na listině persona non grata se tak měly ocitnout jak Američan Agim Fetahaj z IWPR, tak i autor zprávy o korupci v Makedonii Edward Joseph z ICG. Ljube Boškovski se nechal slyšet, že okamžitě po volbách Edwarda Josepha ze země vyhostí.

Volební kampaně

Oficiálně začala volební kampaně v Makedonii patnáctého srpna. Boj o všech sto dvacet poslaneckých křesel jednokomorového parlamentu vedlo 3060 kandidátů ze 153 poslaneckých listin. Ve hře byly hlasy 1 664 296 potenciálních voličů.¹¹⁾ Makedonští představitelé vyjádřili souhlas s tím, aby se parlamentních voleb v zemi zúčastnili mezinárodní pozorovatelé. OBSE je do země vyslala v bezprecedentním počtu osmi set. V Makedonii byla mezitím přijata řada

zvláštních bezpečnostních opatření na jejich ochranu. Tento úkol připadl Severoatlantické alianci. V té době už mělo NATO dostatek zkušeností se zajišťováním bezpečnosti pozorovatelům z EU a OBSE, kteří dohlížejí na implementaci ohridských dohod.

Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana makedonské národní jednoty (VMRO-DPMNE) podle předpokladů uzavřela předvolební koalici s Liberální stranou (LP) Stojana Andova. Sociálnědemokratickou svazu Makedonie (SDSM) připadla vedoucí role v široké koalici Za jednotnou Makedonii. Albánské strany se na silné předvolební koalici domluvit nedokázaly. Nepomohla ani výzva albánské premiéra Fatose Nana. Ten na albánské strany v Makedonii apeloval, aby neváhaly s vytvořením široké předvolební koalice. F. Nano naléhal také na A. Ahmetiho, aby s ostatními albánskými politickými lídry spolupracoval, aby nebyl ani „jediný albánský hlas zmařen“.¹²⁾ Za zmínku tak stojí pouze předvolební spojení Demokratické strany Albánců Arbena Xhaferiho s minoritním subjektem etnických Albánců, Republikánskou stranou, v jediném ze šesti volebních obvodů.¹³⁾

Na společném mítinku VMRO-DPMNE, LP a Nové demokracie (ND) v Bitole zaznělo, že proběhla úspěšná denacionalizace státu, odškodnění bankovních klientů, že se důchodci dočkali kompenzace a inflace dosáhla 3–5 procent. Právce tvrdila, že zvýšila státní rozpočet o 30 procent ročně a že úspěšně likviduje chudobu v zemi. Vláda Georgievského zdůrazňovala, že zvýšila mzdy ve veřejném sektoru, postavila tisíce státních bytů a štedře subvencovala farmáře. Právý střed sliboval voličům další zvyšování mezd a důchodů i to, že postaví desetitisíce nových bytů, z nichž bude nemalá část určena pro osoby s nízkými příjmy. Vláda ráda voličům připomínala, že se jí podařilo vrátit do země zahraniční kapitál a že v následujících čtyřech letech to bude ještě lepší. Na jednom z předvolebních mítinců L. Georgievski prohlásil: „Dejte nám důvěru a budete svědky největšího ekonomického zázraku na Balkáně.“ Ostré rétorické tóny používala nacionalistická pravice zejména proti levicové konkurenci, SDSM: „Někdejší vláda SDSM byla černou mýrou v dějinách Makedonie, nepřipusťme, aby se to znovu opakovalo,“ připomínali představitelé svým stoupencům na předvolebních mítincích.¹⁴⁾ Slovní útoky vedla vládnoucí VMRO-DPMNE také proti A. Ahmetimu a jeho Unii pro demokratickou integraci. VMRO-DPMNE a její partner – Liberální strana – dokonce ostantativně odmítly povolební spolupráci s Ahmetiho politickou stranou společnou deklarací.¹⁵⁾ Při příležitosti také spustily negativní kampaně proti opoziční koalici Za jednotnou Makedonii, která se k tomuto prohlášení odmítla připojit.

Koalice Za jednotnou Makedonii vedená SDSM proklamovala, že jejím cílem je, aby se Makedonie stala domovem pro všechny bez ohledu na etnickou příslušnost obyvatel. Lídr sociálních demokratů Branko Crvenkovski prohlásil, že středolevá koalice opo-

Tab. č. 1 POČET MANDÁTŮ V PARLAMENTU (SOBRANIE) 120 KŘESEL

	prosinec 1990	1994	volby+ 1998
VMRO-DPMNE* Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana makedonské národní jednoty	38	- #	49
SDSM** Sociálně-demokratický svaz Makedonie	31	58	27
PDP*** Strana demokratické prosperity	17	10	14
DPA**** Demokratická strana Albánců	5	-	11
DA Demokratická alternativa	-	-	13
LP/LDP***** Liberální strana/Liberálně-demokratická strana	-	29	4
SPM Socialistická strana Makedonie	4	7	1

Údaje o počtu mandátů 1990-1998: Szajkowski, Bogdan: *Elections and Electoral Politics in Macedonia*. Transitions, Vol. XL, 1999-1&2, Institut de Sociologie, ULB, Brusel.

+ počet mandátů jednotlivých politických subjektů těsně před parlamentními volbami 1994 a 1998 se často odlišoval od počtu mandátů, kterými politické strany disponovaly koncem roku 1990, resp. po sečtení volebních výsledků v roce 1994

* nacionalistická pravice

VMRO-DPMNE parlamentní volby v roce 1994 bojkotovala

** sociální demokraté, dříve uváděni také pod zkratkou SDAM; původně se jednalo o formaci LCM (Strana demokratické změny)

*** albánská politická strana; ve vládě sociálních demokratů do roku 1998, od jara 1991 v tzv. vládě národní jednoty

**** albánská politická strana; původně PDPA (označovaná též jako PDP-A), v roce 1997 se sloučila s NDP; pod názvem DPA kandidovala až ve volbách 1998; poté ve vládní koalici vedené VMRO-DPMNE

***** LDP vznikla sloučením Liberální strany a Demokratické strany v roce 1997

Tab. č. 2 PARLAMENTNÍ VOLBY 15. ZÁŘÍ 2002

	%	počet získaných mandátů
VMRO-DPMNE/ LP Liberální strana*	24,41	33
Koalice Za jednotnou Makedonii#	40,46	60
DPA	5,21	7
UDI**	11,85	16
NDP***	2,15	1
PDP	2,32	2
SPM	2,12	1

<http://www.dik.mk/rezultati/izvestaj.htm>

<http://www.mia.com.mk/izbori2002/rezultati.asp>

Koalice v čele se SDSM zahrnovala deset politických subjektů. Vedle LDP a stran dělnicko-zemědělské, křesťansko-sociální a zelených se do široké předvolební koalice zapojilo také pět politických stran reprezentujících národnostní a etnické menšiny v Makedonii: Bosňáci, Romové, Srbové, Turci a Vlaši.

* její vznik iniciovala koncem roku 1999 skupina liberálů z bývalé LP, kteří měli odlišný pohled na politiku než stávající formace LDP

** Demokratická unie pro integraci

*** Národně-demokratická strana, radikální strana Albánců

zičních sil sjednocuje Makedonce, Turky, Bosňáky, Romy, Srby, Vluchy, pravoslavné i muslimy: „Od šestnáctého září se Makedonie stane právním státem a vláda práva bude respektována,“ uvedl Crvenkovski v narážce na korupční skandály současné vlády pravého středu a dodal, že Makedonie se stane oázou klidu, neboť nová koalice po volbách zajistí odpovídající podmínky pro ekonomický rozvoj a vytvoří desetitisíce pracovních příležitostí. Crvenkovski prohlásil, že volby nejsou pouze hlasováním o budoucí vládě, ale také referendem o přežití země.

K mírové koexistenci v Makedonii a k pokračování procesu implementace dohod z Ohridu a zákona o amnestii se přihlásil Arben Xhaferi, představitel Demokratické strany Albánců (DPA). Obavy makedonského obyvatelstva, že by Albánci žijící v Makedonii usilovali o rozdělení země, Xhaferi odmítl jako neopodstatněné. Kromě boje za další uskutečňování dohod z Ohridu a kompletní splnění amnestie si Xhaferi budoval předvolební image názorem, že k dlouhodobé stabilitě a míru na Balkáně přispěje nezávislost Kosova. Menduh Taci na předvolebním mítinku ve Skopji vyzval přítomné k volbě DPA. Ostatní albánské strany přitom ostře kritizoval, neboť „jsou připraveny všechno prodat, dokonce i svou morálku, čest a důstojnost“.

Kastriot Haxhirexa, lídr radikální Národně demokratické strany (NDP), založené na jaře minulého roku, uvedl, že úplnou realizaci ohridských dohod nepokládá za konečný cíl, ale pouze za první krok ke stabilizaci a pokroku.¹⁶⁾

Největší pozornost médií však byla upřena na nově vytvořenou stranu DUI, vedenou Ali Ahmetim, jenž si v průběhu předvolební kampaně neustále stěžoval na politické tlaky ze strany makedonské vlády, na bojkot v médiích i na zatýkání etnických Albánců makedonskými úřady. Koncem srpna byl do úřadu DUI ve Skopji dokonce vhozen granát. Incident se obešel bez obětí na životech, nikdo nebyl zraněn. Unie pro demokratickou integraci se na doporučení mezinárodních organizací EU, NATO, OBSE a Spojených států rozhodla zrušit pouhé dva dny před volbami předvolební shromáždění ve Skopji. Mezinárodní společenství se vzhledem k vyhrčené situaci mezi Makedonci a Albánci obávalo, že by v ulicích města mohly těsně před dnem „D“ vypuknout násilné střety. Několik dní předtím Ali Ahmeti na jednom ze svých předvolebních mítinků prohlásil, že „nikdy více se v Makedonii nebude opakovat“, aby měl někdo strach, že by se mohl stát obětí vloupání, týrání či zabíjení. Ahmeti zdůraznil, že DUI je proti systému násilí a že cílem strany je zajistit stabilitu země. Nejen albánským voličům často rád připomínal, že bojoval za práva všech národnostních menšin v Makedonii.¹⁷⁾

Pravdou zůstává, že Ahmeti dokázal se zbrání v ruce a s několika tisícovkami albánských geril „vyjednat“ během několika měsíců pro Albánce v Makedonii více práv než etablované albánské strany DPA a PDP za

několikaleté působení v makedonských vládách. Tato skutečnost byla rozhodujícím faktorem i pro albánské voliče v Makedonii, neboť Ahmeti s DUI všechny ostatní politické subjekty etnických Albánců v Makedonii zcela eliminoval. Málo účinnou se ukázala být i strategie jeho hlavního rivala – Arbena Xhaferiho, jenž se pokoušel bývalého vůdce „makedonské UCK“ zdiskreditovat tvrzením, že právě on, nikoliv Ahmeti, je nyní mnohem radikálnější obhájcem zájmů etnických Albánců.¹⁸⁾

Žádným velkým překvapením nebyl ani volební úspěch sociálních demokratů. Politické preference veřejnosti v Makedonii ovlivnila série korupčních skandálů politických představitelů, čtyřicetiprocentní nezaměstnanost, chudoba a v neposlední řadě pravděpodobně také všeobecná únava z nedávného ozbrojeného konfliktu. Předvolební průzkumy již dlouhodobě signalizovaly nespokojenost veřejnosti s vládou L. Georgievského. Necelý týden před volbami se pro komplexní změny ve vládě vyslovilo 67 procent účastníků výzkumu, zatímco zachování dosavadní koalice vedené VMRO-DPMNE si přálo pouze necelých 26 procent dotázaných.¹⁹⁾ Viz tab. č. 1 a 2.

rosulek@kas.zcu.cz

1) AFP, 7. 8. 2002.

2) AP, AFP, 8. 8. 2002.

3) BBC, 12. 8. 2002.

4) Makfax Agency, 13. 9. 2002.

5) Makfax Agency, 19. 11. 2001.

6) MIA, 5. 9. 2002.

7) Kulatý stůl: „Makedonie a korupce – situace a úkoly“. MIC, 24. 6. 2002.

8) Balkantimes online, 10. 9. 2002.

9) Balkantimes online, 6. 9. 2002. Zpráva IWPR.

10) The World Association of Newspapers, The International Press Institute a The South East Europe Media Organisation.

11) Dnevnik, 14. 9. 2002; Sociální demokraté obvinili nacionalistickou pravici VMRO-DPMNE za to, že ministerstvo vnitra plánuje ilegálně vydávat makedonské doklady tisícům emigrantů v zahraničí tak, aby jim byl umožněn přístup k volebním urnám. Ministr Ljube Boškovski sice připustil, že na vydávání dokladů makedonským občanům se pracuje, ovšem odmítl, že by tak ministerstvo činilo v souvislosti s blížícími se volbami. In: Dnevnik, 5. 8. 2002. Definitivní údaj o počtu voličů se v porovnání s počtem voličů ve volbách do místních zastupitelstev v roce 2000 zvýšil o třicet tisíc voličů.

12) AP, 15. 8. 2002.

13) MIA, 12. 9. 2002.

14) Tamtéž. Když na jedné z předvolebních kampaní L. Georgievski prohlásil, že SDSM rozšiřuje lži a dezinformace, B. Crvenkovski rychle kontroloval tým, že skutečným zájmem VMRO-DPMNE je udržovat nepokoje, aby si svou nacionalistickou rétoriku mohla zajistit přízeň veřejnosti.

15) MIA, 9. 9. 2002.

16) Makfax Agency, 13. 9. 2002. NDP se těšila mimořádné popularitě mezi Albánci v Makedonii na podzim 2001, když v průzkumech veřejného mínění soupeřila o prvenství s DPA. Makfax Agency, 30. 10. 2001.

17) Makfax Agency, 13. 9. 2002.

18) Balkanreport archive, 12. 9. 2002.

19) Macedonian Institute for Democracy, Solidarity and Civil Society, 10. 9. 2002.

Vztahy SRN–USA: Jak dál po volbách?

V poslední době se na mezinárodní scéně opět přiostrčila diskuse o iráckém režimu a jeho zbrojních aktivitách, a to hlavně zásluhou rozhodného postoje čelného vedení USA, tj. prezidenta Bushe a jeho spolupracovníků, vůči Saddámu Husajnovi. USA hledají podporu pro svou politiku v OSN, a především u svých spojenců v Evropě, tedy také v Německu. Kancléř Schröder rozhodně nesouhlasil s postupem Spojených států, který se mu zdál být příliš konfrontativní – to bylo před volbami do německého Bundestagu. Po volbách je zřejmé, že Schröder bude znovu kancléřem. Ale jakým směrem se budou ubírat německo-americké vztahy?

PŘEMYSL ŠTĚPÁNEK

Irák – test pro spojení USA?

Pozorujeme-li debatu o postupu vůči Iráku především u euroamerických spojenců, nelze se vyhnout dojmu, že se jedná o jakýsi test pro spojení USA. Spojené státy, tedy prezident Bush a jeho nejbližší, jsou přesvědčeni o nutnosti zbavit stávající irácký režim moci, protože se domnívají, že samotné bezpodmínečné vpuštění (a návrat) zbrojních inspektorů OSN do Iráku dostatečně nezaručuje bezpečí před iráckou hrozbou použití zbraní hromadného ničení. Američané očekávají, že je jejich evropských spojenců plně podpoří, což je důležité také proto, aby s jejich podporou mohli přesvědčit OSN, hlavně Radu bezpečnosti, že irácká hrozba je reálná a je nutno ji eliminovat. Postupy organizované OSN dodávají totiž akcím na mezinárodním poli punc legality – z hlediska mezinárodního práva.

Jak tedy obstáli zatím v onom testu hlavní evropské spojenci: Velká Británie, Francie a SRN? Britský premiér Blair mluví o bezvýhradné podpoře amerického postupu vůči Iráku, ovšem je nutno vzít v úvahu, že to není názor celé politické reprezentace a že na dané téma proběhla v britské Dolní sněmovně 24. září bouřlivá diskuse, kde zaznělo, že postup proti Iráku je možný pouze pod vedením OSN. Prvořadým úkolem přitom nemá být svržení diktátorského režimu, nýbrž zabránit mu ve vývoji ničivých zbraní a jejich použití. Velice podobný názor zastává také Francie. Od německého kancléře zaznělo jasné neamerickému úmyslu svrhnout Husajnovův režim, přičemž se Schröder zasazoval o způsob řešení situace pomocí zbrojních inspektorů, podobně jako Francie. Způsob, jakým německé vládní představitelé vyjádřili své názory, včetně několika antiamerických výpadů během předvolební kampaně, vyvolal vzrušení v USA a hovoří se o velkém poškození americko-německých vztahů.¹⁾

Schröderovo odmítnutí – návrat k pacifismu, nebo předvolební trik?

Rozeberme si blíže již zmíněné Schröderovo (a celé jeho vlády) odmítnutí americké politiky. Spočívalo v tom, že při řešení irácké otázky by nemělo být cílem násilné svržení režimu, ale návrat zbrojních inspektorů. Navíc USA by v žádném případě neměly postupovat bez OSN.²⁾ V diskusi v Bundestagu z 13. září Schröder pronesl: „Pod mým vedením se Německo vojenské intervence nezúčastní.“³⁾ Jaké důvody vedly kancléře k takovým, podle mnohých, Německo izolujícím výrookům?

Podle mnohých názorů Schröderův postoj k irácké otázce velmi silně ovlivnila právě probíhající předvolební kampaň,⁴⁾ podle některých se vrátil – a spolu s ním celá vládní koalice – ke kořenům svého politického působení, které jsou spjata s pacifistickou tradicí německých sociálních demokratů i Zelených.⁵⁾

Volby nepochybně měly silný vliv na retoriku vládní koalice, zvláště když se s blížícím se termínem voleb preference SPD a CDU/CSU stále více vyrovnávaly, a navíc i volební zisky jejich potenciálních koaličních partnerů, tj. Zelených a FDP, se zdály být rovnocenné. V předvolebním boji se tedy bojovalo doslova o každý hlas, a to především v oblastech, kde žije mnoho nerozhodnutých voličů, tedy ve východních spolkových zemích. Tady mediálně zdatný Schröder použil antiamerickou kartu, když vyjádřil nesouhlas s americkým postupem proti Iráku a tím prezentoval i pacifistické založení, což – jak ukazuje analýza výsledků voleb v jednotlivých spolkových zemích⁶⁾ – se mu (samozřejmě kromě jiných volebních trumfů) vrátilo v podobě volebního úspěchu. Na několika výstřelcích ze strany politiků lze také dokladovat skutečnost, že letošní kampaň byla opravdu velmi nervózní. Jedním z takových excesů bylo přirovnání Bushových metod vládnutí k Hitlerovým v podání spolkové ministryně spravedlnosti Däublerové-Gmelinové.⁷⁾ V mediální rovině samozřejmě dala tato záležitost příčinu vzniknout aféře velkých rozměrů, a ačkoli ministryně celou věc vymlouvala, již tak poškozené vztahy mezi Berlínem a Washingtonem ohledně Iráku se ještě ochladily.

Vláda SPD a Zelených se v otázce Iráku dostala opět do problému, který musela řešit od okamžiku převzetí vládní odpovědnosti, a tím také závazků vůči svým spojencům. Na tomto poli se totiž dostávala do střetu již zmíněná pacifistická tradice Zelených a SPD (především jejího levého křídla) a demonstrace jasných – a loajálních – stanovisek k bezpečnostním problémům, které musela a bude muset spolková vláda společně se spojenci řešit. Výslednicí těchto někdy rozporných sil je velký důraz vlády v Berlíně na posílení role OSN a striktní odmítání individuálních postupů spojenců v bezpečnostních otázkách – z toho vyplývá kritika i těch nejbližších spojenců, tedy USA. Je pravda, že právě pod levicovou vládou Německo poprvé od konce druhé světové války vyslalo vojenské jednotky do míst válečných konfliktů, a tak byl – podle některých – překonán pacifistický reflex bonnské republiky, který ovšem někdo může pokládat za výraz konzumního měšťáckého postoje „jen beže mne“.⁸⁾ Jisté je, že tímto angažovaným krokem v mezinárodní bezpečnostní politice SRN převzala svůj díl odpovědnosti, který jí jistě na tomto poli přísluší, neboť se jedná bezpochyby o jeden z nejvýznamnějších států světa, byť nemá místo stálého člena v RB OSN. Svým postojem v předvolebním čase, spíše však velkou pasivitou v otázce Iráku vyjádřenou spoléháním se na rozhodování RB OSN, Schröderova vláda jako by ustoupila z pozic, kterých v minulých letech na mezinárodním poli nabyla.

Jak poznamenaly postoje německé vlády před volbami americko-německé vztahy? Stručně řečeno: negativně. Přitom Schröderův kabinet mohl i při zachování nastoupené umírněné linie vůči Iráku ochlazení vztahů s USA předejít, kdyby zvolil lepší způsoby komunikace a kdyby německému stanovisku předcházela poněkud jiná zahraniční politika. Co bylo tedy vládě konkrétně před volbami vyčítáno? (A vzhledem k tomu, že bude pokračovat i po volbách, bude se s tím muset patřičně vyrovnat.) Podle mnohých vedla Schröderova linie k izolaci SRN v rámci euroamerických spojenců. Navíc se prý tímto postojem rozpadá společná evropská bezpečnostní politika, o níž se tak často mluví. V německém tisku také zazněl názor, že cesta, jak zabránit osamocení USA proti Iráku, nevede přes kancléřovo rezolutní ne, kterým se německá politika izoluje, ale přes společnou analýzu v rámci evropských mocností, která by byla konzultována s USA.⁹⁾ K výtce o vlastní izolaci SRN je třeba poznamenat, že srovnáme-li

krátce politiku Francie a Británie vůči Iráku s tou německou, pak nelze vnímat názory berlínské vlády jako osamocené. Francie také rozhodně nepodporuje samostatný postup USA, velmi se zasazuje za to, aby jakoukoli akci proti Iráku schválila RB OSN a upřednostňuje návrat zbrojních inspektorů před vojenským útokem. Britský premiér Blair a jeho nejbližší spolupracovníci velice podporují rozhodný aktivní postoj USA, ale to nelze říci o zbytku britské politické reprezentace, jak to dokazuje již zmíněná bouřlivá diskuse v Dolní sněmovně britského parlamentu. Lze snad říci, že německý odpor k vojenskému úderu a svržení Husajnova režimu v porovnání s ostatními evropskými mocnostmi je nejrozhodnější, bylo by však chybou mluvit o izolovanosti německé zahraniční politiky.

Vztah Spolkové republiky Německo k USA byl poněkud odsouzen k izolovanosti obou stran, i když to nelze konstatovat absolutně. Ministr zahraničních věcí Fischer jednal několik dní před volbami v New Yorku s prezidentem Bushem, ovšem německá média si všimla, že kancléř nejevil příliš zájem komunikovat před volbami s Američany, patrně aby nevybudil dojem, že se míní připojit k přímočarému americkému přístupu k Iráku.¹⁰⁾

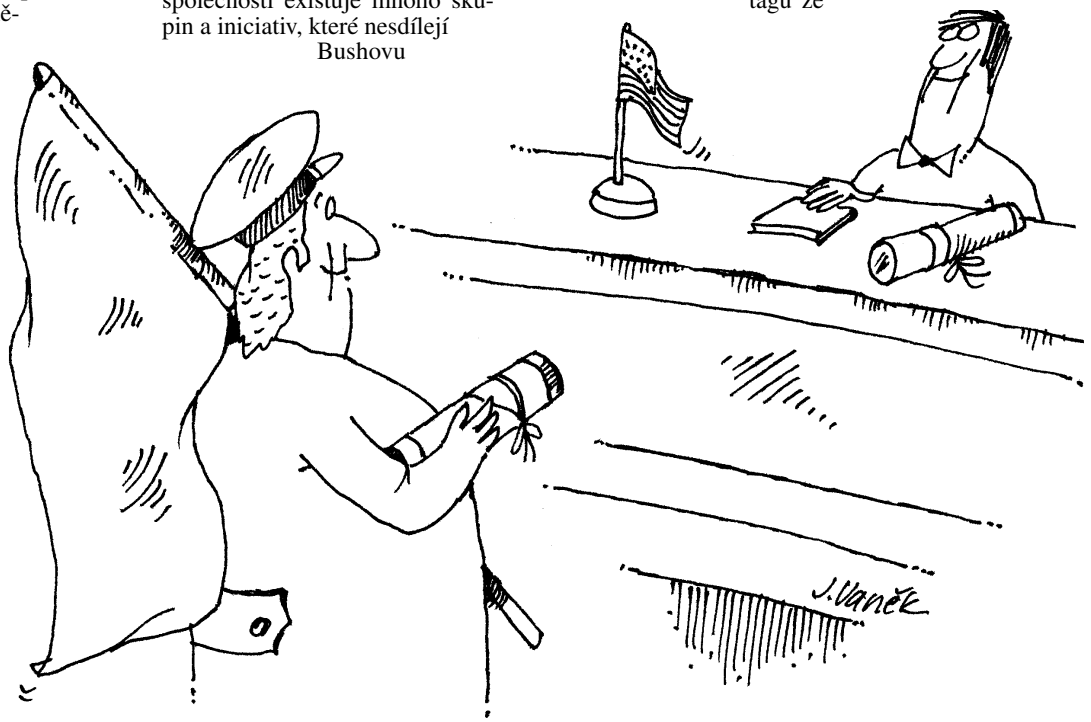
Schröderovi je vytýkán ještě oportunistus v zahraniční politice. Německo nemá sice takový vliv jako stálí členové RB OSN Francie a Británie – a jako takové mají tyto země sklon k bilateralismu, nicméně o to více se mohlo snažit podnítit diskusi o iráckých zbraních na evropském fóru. Lze souhlasit s tím, že Schröderovy postoje v debatě o Iráku by našly více porozumění v USA, kdyby jim předcházelo energičtější prosazování nového mezinárodního pořádku. Vždyť i v americké občanské společnosti existuje mnoho skupin a iniciativ, které nesdílejí Bushovu

představu o roli USA ve světě, jako například katolická církev a pokrokové protestantské církve, liberální Židé, aktivisté v oblasti ochrany životního prostředí a lidských práv, iniciativy ženských hnutí, odbory aj.¹¹⁾

Opozice CDU/CSU a FDP zůstane opozicí i po volbách, takže nepřevzme vládní odpovědnost mimo jiné i za postoj k Iráku, přesto není nezajímavé podívat se, jak se stavěla k horkému zahraničnímu tématu, zvláště když americká vláda vnímala bližší spřízněnost s konzervativní opozicí než s vládnoucí levicí.

Stanovisko CDU/CSU k Iráku lze dokumentovat na prohlášení kandidáta této strany na spolkového kancléře Edmunda Stoibera, který prosazoval jednoznačně novou rezoluci OSN proti Iráku, v níž by měl být časový harmonogram pro splnění všech Spojenými národy uložených podmínek a která by obsahovala popis kroků následujících po případném nesplnění těchto podmínek v daných termínech.¹²⁾ Stoiber se ovšem také vyjádřil proti osamocení USA bez OSN, v takovém případě vyloučil účast SRN na jakékoli akci proti Iráku. Ani Schröderův vyzyvatel se však neubránil mediálnímu faux pas, když údajně řekl, že během jednostranné akce by USA nemohly použít své německé základny. Mluví CDU to ovšem vyvracel s poukazem na to, že Stoiber chtěl vyloučit pouze aktivní německou vojenskou účast v případě takového postupu USA.¹³⁾ Jinak německá vláda nezamýšlí nepovolit použití amerických vojenských zařízení v SRN v případě útoku na Irák.

Diskuse o Iráku mezi vládnoucími a opozičními stranami patřila k nejzávažnějším tématům a střetům v již výše zmíněné debatě v Bundestagu ze

VZTAHY A PROBLÉMY

13. září. Podle předsedkyně CDU Angely Merkelové Schröder páchá svým proklamovaným postojem k irácké otázce a USA v této věci podvod na voličích, neboť musí vědět, že by mu jeho odmítavý postoj po případném vítězství ve volbách nemohl u USA projít. Podle Merkelové chce kancléř odvrátit pozornost od vlastních důležitých otázek předvolební kampaně, jako jsou hospodářská politika a nezaměstnanost.¹⁴⁾ V diskusi se také objevila výtku, že kancléř hraje v kampani na antiamerickou strunu, místo aby vedl hovory se spojenci.¹⁵⁾ Aby Stoiber ukázal, že postoj vlády není postojem celé parlamentní reprezentace, ohlásil krátce po volbách podzimní cestu do USA, která má podle jeho slov napravit škody v německé zahraniční politice, které napáchala předvolební kampaň.¹⁶⁾

Reakce z USA

Reakce různých představitelů USA na průběh německé předvolební kampaně v souvislosti s projevy protiamerického postoje v otázce Iráku postupem času byly tvrdší a vyjadřovaly stále větší podivení. Americký velvyslanec v SRN Daniel Coats kritizoval Schröderovu iráckou politiku již delší čas. Ministr obrany Rumsfeld ještě týden před volbami vysvětloval postoj německé vlády ostrým předvolebním bojem, v době propuknutí skandálu kolem výroků ministryně Däublerové-Gmelinové však vyslovil názor, že německý kancléř poškodil americko-německé vztahy natolik, že nepůjdou dát lehko do pořádku.¹⁷⁾ Byly to právě výroky německé ministryně spravedlnosti, které reakce USA velmi přišťřily, například republikánský senátor Jesse Helms se vyjádřil tak, že by Kongres měl zvážit další setrvání amerických jednotek na německém území, pokud kancléř Schröder díky své protiamerické taktice volby vyhraje. Podobně si všiml nárůstu protiamerických nálad v SRN komentátor New York Times William Safire, když zmiňoval výroky bývalého německého ministra obrany Scharpinga z 27. srpna 2002, podle nichž je prezident Bush při plánování svržení iráckého vedení ve vlivu mocné židovské lobby.¹⁸⁾

Výše zmíněné úryvky některých amerických reakcí samozřejmě nevykreslují celé americké názorové spektrum s ohledem na postoje rudo-zelené vlády v Berlíně, nicméně vyjadřují znepokojení americké vlády i části amerického tisku nad používáním protiamerické karty v předvolebním boji. Patrně se s tím znepokojením míší též jisté zklamání, že právě v SRN je něco takového možné, neboť USA pokládají vývoj v poválečné Spolkové republice z velké části za své dílo a úspěch, proto pojí USA a SRN specifické vztahy.

Chceme-li porozumět Schröderovu odmítnutí americké politiky „jste buď s námi, nebo proti nám“ a chceme-li také pochopit, proč ani opoziční vyzyvatel Stoiber nepoužívá podobnou rétoriku jako například premiér Blair, musíme vnímat

postoje německé demokratické politické reprezentace i s ohledem na minulost. V americkém tisku se objevil například názor, že Schröderovi chybí odvaha.¹⁹⁾ Představme si však, že by hlavní německý politik, tj. kancléř, vystupoval jako Tony Blair, tedy podporoval USA i v případě, že by Radou bezpečnosti OSN neprošly návrhy USA a tyto by zaútočily i bez mandátu RB OSN. Podle současného mezinárodního práva by to bylo těžko obhajitelné jako legální krok. SRN je však zatížena stále svou minulostí, kdy Německo přechovalo legalitu v obrovských rozměrech, a proto dnes přední demokratičtí politici v SRN legalitu tak zdůrazňují, i když samozřejmě v současné mezinárodní praxi mohou některé normy aktuálního mezinárodního práva působit zkožnatěle, nepůsobí-li dokonce někdy jako překážky, bránící řešení a snad i vyřešení mnoha bezpečnostních problémů. Na druhou stranu soudobé normy mezinárodního práva pomáhají udržovat též pořádek v mezinárodních vztazích a vyjadřují skutečně legální pravidla pro úpravu těchto vztahů. Proto jejich dodržování dnešní demokrate v SRN zdůrazňují, i když to mnohdy působí kontroverze, zde v konkrétním případě ve vztahu s USA, přičemž nelze říci, že SRN stojí na straně legality, a USA nikoli. Chyba, která nastala v současné době v americko-německých vztazích, je spíše v komunikaci mezi těmito státy, jak již bylo ostatně naznačeno. Určitě si lidé v Evropě, a především ve střední Evropě přejí, aby vrcholní představitelé SRN již navždy zdůrazňovali legalitu a neoplyvali bojuvnuo rétorikou, kterou si naopak může dovolit britský premiér, a to opět z historických důvodů.

Zdrženlivost v zahraniční politice SRN ohledně použití síly kdekoliv na světě by tedy měla být hodnocena kladně, naopak zdrženlivost či pasivita v prosazování silnější role OSN, nového světového pořádku a tvorby norem moderního mezinárodního práva by měla být v souvislosti se SRN hodnocena záporně. SRN naopak musí být na tomto poli aktivní, opět již jen kvůli své minulosti.

Jak dál v německo-amerických vztazích?

Německé volby do Bundestagu 22. září skončily těsným vítězstvím dosavadní vládní koalice SPD a Zelených, vláda bude tedy pokračovat, jak ohlásili Gerhard Schröder a Joschka Fischer. Schröder, který bude sestavovat nový kabinet, již vzkázal, že nepočítá s ministryní Däublerovou-Gmelinovou, která akcelerovala, především mediálně, krizi americko-německých vztahů, jež propukla v předvolební kampani. Schröder si je velmi dobře vědom, že se musí oprostít od lidí, kteří způsobili takové excesy, neboť pro něj nastává doba poškozené vztahy s USA napravit. Je přesvědčen, jak se nechal po volbách slyšet z médií, že německo-americké vztahy nemohou poškodit ani ta-

kové výstřelky v předvolebním boji, neboť je si jist, že vztahy mezi oběma zeměmi jsou i nadále pevné.

Jak tedy dál po volbách v americko-německých vztazích? Při tomto výhledu je nutno se odpoutat od mediální roviny, která byla v předvolební kampani velmi rozbuřená a ještě chvíli bude. Je však nepochybné, že nyní – po volbách, kdy karty jsou opět rozdány – se politikové SRN a USA znovu sejdou a budou jednat. Na těchto jednáních se bude odvíjet druhá rovina reality – faktická. Ta je zprostředkovávána rovinou mediální a její obsah bude směřovat pro další vývoj vztahů SRN–USA.

Závěrem lze říci, že zatímco v základním postoji k řešení irácké hrozby, tedy ve zdůrazňování rozhodovacího monopolu OSN, by se Schröderova a Stoiberova vláda v zásadě nelišily, v nadstavbových postojích patrně již ano, pokud jde například o nasazení německých vojáků do přímé mise, byť pod vedením OSN. Schröderova vláda povede s vládou USA větší spory, než by vedla Stoiberova, ale pokud se zlepší komunikace, která byla fakticky během předvolebního období zanedbávána, vztahy mezi oběma zeměmi se brzy napraví. V otázce Iráku bude SRN i nadále tlačit velice důrazně na společný postup v rámci OSN, pokud možno s vyvarováním se vojenského útoku, s tím ovšem, že v případě nutnosti pod mandátem RB OSN mu nebude bránit ani „zelený“ ministr zahraničí Fischer. Německé jednotky se ho však nejspíše nezúčastní. Ačkoli se roztržka mezi SRN a USA zdála být velice silnou, hlavně v oné mediální rovině, bylo by mylné si myslet, že kvůli ní přestala existovat, byť na moment, strategická spolupráce mezi USA a SRN na poli protiteroristické koalice. V tomto ohledu je nepochybně americko-německé společenství pevné a takové i ze strategických důvodů zůstane.

prempstep@seznam.cz

¹⁾ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 21. 9. 2002, s. 1.

²⁾ Das Parlament, 17.–23. 9. 2002, s. 23.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Viz např. FAZ, 21. 9. 2002, s. 1.

⁵⁾ Schmid, T.: „Hinter der Fassade“, In: FAZ, 21. 9. 2002, s. 2.

⁶⁾ FAZ, 24. 9. 2002, s. 20.

⁷⁾ FAZ, 20. 9. 2002, s. 1.

⁸⁾ Schmid, T.: „Hinter der Fassade“, In: FAZ, 21. 9. 2002, s. 2.

⁹⁾ Frankenberger, K.-D.: „Extratour ins Absenits“, In: FAZ, 19. 9. 2002, s. 1.

¹⁰⁾ Lohse, E.: „Distanz zu Bush, Nähe zu Putin“, In: FAZ, 19. 9. 2002, s. 2.

¹¹⁾ Birnbaum, N.: „Deutsche Weggefährten“, In: FAZ, 20. 9. 2002, s. 39.

¹²⁾ FAZ, 20. 9. 2002, s. 2.

¹³⁾ FAZ, 21. 9. 2002, s. 1.

¹⁴⁾ Das Parlament, 17.–23. 9. 2002., s. 21.

¹⁵⁾ Tamtéž.

¹⁶⁾ Viz www.cdu.de

¹⁷⁾ FAZ, 21. 9. 2002, s. 2.

¹⁸⁾ Birnbaum, N., cit.d.

¹⁹⁾ Tamtéž.

Vztahy EU–NATO před pražským summitem – gordický uzel

RADEK KHOL

Vztah Evropské unie a NATO jako součást budování Evropské bezpečnosti a obranné politiky (EBOP) EU je důležitým problémem současnosti, protože v několika ohledech bude určovat podobu evropské bezpečnostní architektury i schopnost Evropanů efektivně předcházet konfliktům a zvládat krize v nejbližším okolí Evropy a postupně i dále s vysokou mírou samostatnosti.

Evropská unie je v mnoha směrech naprosto nový aktér na poli zvládání krizí a v institucionální i neformální rovině je to velká neznámá pro NATO jako celek a pro jeho vojenskou část zvláště. Nicméně větší na vnějších pozorovatelů i přímých účastníků se již smířila s tímto postupně se rozvíjejícím „politickým zvětšením“. Potenciál EU je vzhledem k šíři stávajících nástrojů (od politických, přes ekonomické až po diplomatické) i těch postupně nově budovaných (bezpečnostní, vojenské a policejní) nepochybně pozitivní při zvládání krizí a v mnohém přesahuje nástroje a poslání NATO. Výhody EU jsou patrně především při předcházení konfliktům, ve finanční oblasti, na pomezí vojensko-policejních oblastí apod. Spolupráce EU a NATO je tedy nutná z politických i praktických důvodů a většina členských států obou organizací ji vnímá jako klíčovou.

Současný stav a (ne)pokrok v letech 2000–2002

Nutnost ustavení strategického partnerství EU a NATO skrze stálý a efektivní vztah konzultace a spolupráce se objevuje v klíčových dokumentech EU o způsobu budování EBOP již od samého počátku v letech 1999–2000.¹⁾ Ambiciózní plán ustavení stálých struktur, mechanismů a orgánů EBOP, schválený na summitu EU v Nice v prosinci 2000, předpokládal poté jejich hladké pracovní propojení s obdobnými orgány NATO. Budování vztahů EU–NATO se stalo jedním z prioritních bodů každého předsednictví EU od té doby. Švédsko, Belgie a naposledy Španělsko si ovšem jako předsednické země EU připisaly pouze několik kladných bodů. V roce 2001 došlo k prvním oficiálním kontaktům mezi EU a NATO na různých úrovních; přestože obě organizace sídlí v Bruselu již několik desítek let, do té doby žily na „jiných planetách“. Hlavní kontakty proběhly na úrovni Severoatlantická rada (NAC) a Politicko-bezpečnostní výbor EU (PSC). Tato oficiální zasedání měla proběhnout vždy alespoň třikrát během předsednictví EU, z toho jednou na ministerské úrovni –

první se uskutečnilo v Budapešti 30. 5. 2001.²⁾

Ve vojenské rovině proběhlo společné zasedání Vojenských výborů organizací. Kromě toho se obě organizace mohou vzájemně informovat ústy svých nejvyšších výkonných představitelů – generálního tajemníka NATO G. Robertsona a Vysokého představitele EU pro SZBP J. Solany při jejich každodenní společné neoficiální snídani. V pracovní rovině probíhají od roku 2000 jednání společných ad hoc pracovních skupin ve čtyřech oblastech popsaných níže. Kromě toho realita ukázala, že při konkrétní krizi dokážou obě organizace vcelku účinně spolupracovat. Dobrým příkladem jsou společné aktivity NATO a EU při zvládání krize v Makedonii a v jižním Srbsku od léta 2001 do současnosti, které ukázaly možnost úspěšné praktické spolupráce.³⁾ Bohužel tento relativní úspěch byl v evropských i českých médiích překryt teroristickými útoky z 11. září 2001. Ve formální rovině ovšem za poslední dva roky od summitu EU v Nice nenastal přílišný pokrok. Proč tomu tak je a jak by v ideálním případě mohl model spolupráce EU a NATO vypadat?

Hlavní body předpokládaného fungování vztahu EU a NATO

Faktický obsah vztahu EU a NATO je v mnohém obsažen v zaměření čtyř ad hoc pracovních skupin.⁴⁾ První z nich se zaměřila na problematiku bezpečnostní dohody, kterou musí uzavřít obě organizace, aby si mohly vyměňovat utajované skutečnosti. Podobně byla po delším jednání podepsána obdobná dohoda mezi ZEU a NATO v roce 1998. Situaci komplikuje několik okolností, především ale fakt, že EU není primárně politicko-vojenská organizace jako NATO nebo i ZEU.

Otázkou také zůstává, na které orgány EU se bude bezpečnostní dohoda vztahovat. Prozatímní bezpečnostní dohoda uzavřená 26. 7. 2000 se na straně EU vztahuje pouze na sekretariát Rady EU. Vzhledem k povaze druhého pilíře EU by ovšem měla tato dohoda zahrnout také Evropskou komisi a případně i část Evropského parlamentu.

Zanedbatelnou není ani otázka, zda se bude tato dohoda automaticky vztahovat na nové členy EU (např. na Kypr). Na oba problémy neexistuje v NATO jednotný názor.

Druhá pracovní skupina se věnuje klíčové oblasti zlepšování evropských vojenských schopností.⁵⁾ Především jde tedy o síly a prostředky, které Evropané mají zlepšit pro použití při zvládání krizí, případně i v náročnějších operacích. K tomuto cíli mají vést dvě aktivity, resp. programy – Iniciativa na posílení obranných schopností (DCI) v NATO a budování Evropského základního cíle (EHG) v EU. Provázanost těchto programů a obecně systému obranného plánování, který dlouhodobě existuje v NATO, by měla zabránit zbytečné duplikaci a mrhání finančními prostředky a lidskými zdroji.

Protože řada nezbytných prostředků a schopností, které Evropané postrádají, již existuje v NATO, je třetí pracovní skupina zaměřena na problematiku přístupu EU k nim pro použití v evropských operacích.⁶⁾ Této oblasti se v žargonu NATO říká „Berlín +“, podle návaznosti na zasedání NAC z léta 1996, které zahájilo jednání o podobném modelu použití těchto prostředků a schopností pro evropské operace ZEU.

Konkrétní náplní této agendy je zaručený stálý přístup EU k plánovacím schopnostem NATO (hlavně SHAPE pro operační plánování mezinárodních kombinovaných operací), předpoklad dostupnosti předem identifikovaných prostředků a sil NATO pro evropské operace (např. jde o strategickou přepravu vzduchem či po moři, mobilní prostředky řízení, velení, komunikaci a průzkum – vlastněné většinou Spojenými státy a pouze vyčleněné pro použití v NATO) a identifikace evropských velitelských struktur pro tyto operace v rámci integrovaných velitelských struktur NATO, včetně role Zástupce vrchního velitele spojených sil v Evropě (DSACEUR) v těchto operacích. Poslední oblastí, které se věnuje čtvrtá pracovní skupina, jsou stálé mechanismy konzultace a spolupráce obou organizací ve všech fázích vývoje krizové situace a následně jejího řešení.

Proč to prozatím nefunguje tak, jak by mělo

Prvním problémem, který není jednoduché překonat, je fakt, že EU a NATO jsou stále dvě dosti rozdílné organizace, jejichž členství a institucionální kultura nejsou identické (a asi ani v budoucnosti nebudou).⁷⁾ Zatímco EU je stále primárně politicko-ekonomická organizace se silným nadnárodním principem fungování, který se v oblasti vnějších aktivit mísí s nadnárodním, NATO je politicko-vojenská organizace fungující striktně na mezivládním principu především v oblasti kolektivní obrany a posilování bezpečnosti svých členů. Nestejné množiny členských států obou organizací (o zvláštním postavení Francie v NATO nemluvě) se také promítají do konkrétního způsobu prosazování politických

VZTAHY A PROBLÉMY

a bezpečnostních zájmů různých členských států, jak bude naznačeno níže. Kromě toho rozhodovací mechanismy vyžadují nutnost dosažení konsenzu v obou organizacích a i při velkém pokroku v jedné oblasti platí princip „dokud není vše dohodnuto, není nic dohodnuto“.

Kromě těchto obecných problémů je ovšem hlavní kámen úrazu skryt v otázce **participace**.⁸⁾ Jinými slovy jde o způsob zapojení evropských členů NATO stojících mimo EU do struktur EBOP (Non-EU European Allies, NEEA), především v oblasti plánování a provádění konkrétních operací. Ze šesti států v této pozici neblokuje další postup pětice – Česká republika, Island, Maďarsko, Norsko nebo Polsko, ale pouze ten poslední, šestý, jímž je Turecko. Jeho nekonstruktivní a v mnohém ultimativní požadavek na přenos modelu „přidruženého členství“, které tyto státy získaly v rámci ZEU, do nově se rodících struktur EBOP v rámci EU zablokoval celou oblast vztahů EU a NATO. Původní ultimativní požadavek nebyl vyslyšen ani v původním návrhu EU na zapojení těchto zemí, schválený na summitu EU ve Feiře v červnu 2000, ani v jeho mírně upravené podobě ze summitu EU v Nice. Turecké požadavky narazily na striktní právní základ EU, který není natolik flexibilní jako Bruselská smlouva upravující fungování ZEU. Turecký pokus o získání faktického členství EU (alespoň ve druhém pilíři) „zadními vrátky“ neuspěl. Garantování práv na úrovni členského státu EU, bez formálního členství, se ukázalo jako podstatný problém pro státy trvající na uchování právní čistoty fungování EU – především pro Řecko, Francii, ale i Belgie. V průběhu posledních dvou let se tedy rozvinula komplexní politicko-diplomatická bitva v obou organizacích, jejímiž hlavními aktéry se staly Řecko a Turecko.

Turecko-řecká přetahovaná

Spor obou států (nejenom o Kypř či hranice v Egejském moři) patří v Evropě k dlouhodobě nejzávažnějším mezinárodním sporům a přechází občas v otevřenou vojenskou konfrontaci s demonstrací letecké či námořní síly.⁹⁾ Během desetiletí byly NATO i EU schopny ho pouze do jisté míry potlačit, ale ne vyřešit. Se vstupem Řecka do EU v roce 1986 se asymetrické členství v obou organizacích po zahájení rozvoje bezpečnostní

dimenze EU projevilo i ve využívání obstrukčních možností obou organizací (Turecko NATO a Řecko EU). Kompromisy vyjednané pod tlakem EU, NATO či důležitých mocností nejsou bohužel snadno prosaditelné v domácím politickém kontextu Řecka či Turecka – v Řecku hlavně před volbami a v Turecku vůči vlivné armádě, která je ve výjimečném konstitučním postavení nejvyšší strážkyně sekulárního, prozápadního charakteru Turecka, stejně jako zajištění jeho národní bezpečnosti.¹⁰⁾

Po zablokování těchto jednání v NATO se Velká Británie a USA rozhodly dohodnout s Tureckem akceptovatelný text upravující vztahy EU a NATO, včetně zapojení Turecka a ostatních zemí NEEA. Po obtížném jednání se během podzimu 2001 nakonec podařilo dohodnout tzv. istanbulský kompromis, který zaručoval, že struktury EBOP nebudou použity v žádné situaci proti některému členovi NATO, politika EBOP bude respektovat spojenecké závazky, a posiloval způsob zapojení států NEEA do operačního plánování a každodenního řízení operací EU, především prostřednictvím posíleného Výboru přispěvatelů. Tento text nakonec poskytl určité záruky proti turecké noční můře – použití mírových operací EU na Kypřu či v Egejském moři, z nichž by bylo Turecko vyloučeno.¹¹⁾ Bohužel, tento kompromis následně na summitu EU v Laekenu v prosinci 2001 zablokovalo Řecko, především z vnitropolitických důvodů.¹²⁾ Během španělského předsednictví EU probíhala další jednání, včetně velkého tlaku na oba státy k dosažení kompromisu. Před summitem EU v Seville v červnu 2002 získal mírně upravený dokument konečně souhlas Řecka, ovšem následně narazil na turecký požadavek stanovení závazného data zahájení přístupových rozhovorů s EU (bez splnění kodaňských kritérií jako v případě ostatních kandidátských zemí). Tento požadavek EU odmítla a po pádu turecké vládní koalice se do předčasných tureckých voleb v listopadu 2002 další jednání odsouvají, protože o této zásadní otázce může rozhodnout až nová turecká vláda.¹³⁾

Dopady na první vojenskou operaci EU v Makedonii a zájmy ČR

Neuzavření dvou klíčových dohod mezi EU a NATO (bezpečnostní a konzultační) má i několik konkrétních praktických dopadů na rozvoj EBOP v krátkodobém horizontu. Nejzávažnější jsou z pohledu EU implikace pro případnou první vojenskou operaci EU v Makedonii. EU deklarovala již v únoru politickou ochotu převzít operaci NATO „Amber Fox“ od podzimu 2002, pokud si to bude přát makedonská vláda a vyžadovat situace v této zemi. Omezená operace EU by sice mohla začít, ale většina spojenců preferuje uzavření obou dohod spíše než ad hoc řešení. Většina z nich negativně vnímá hrozbu precedentu schvalování každé operace EU případ od případu a odsunutí konečného řešení vztahu EU–NATO na neurčito. V případě operace v Makedonii je navíc důležitá provázanost na síly a prostředky NATO v oblasti, které zajišťují běh operace prostřednictvím sil *KFOR Rear*. Zvláště důležité státy, které by tvořily páteř operace EU v Makedonii (Velká Británie, Německo, Nizozemsko), nechtějí riskovat případné komplikace plynoucí z nevyřešeného vztahu EU–NATO.¹⁴⁾

Co na to ČR a ostatní NEEA či kandidáti EU? Pro absolutní většinu z nich je shodný postoj, že jde o dlouhodobě neudržitelný stav, který neprospívá těmto státům ani oběma organizacím. Zmíněné státy (především NEEA) deklarovaly ochotu zapojit se do budování EBOP a přispět k naplnění EHG na plánovací konferenci EU v listopadu 2000 i během následné obdobné policejní plánovací konference. Otázka participace je sice pro ně důležitá, ale vydírání praktikované Tureckem neprospívá dlouhodobé budoucnosti ani EU, ani NATO.

Kompromisní istanbulský dokument je považován za rozumný a navíc sdělejší tři středoevropské členové NATO perspektivu brzkého členství v EU. Udržení otevřenosti struktur EBOP do budoucna je ovšem i v zájmu těchto zemí. Negativní varianta neuzavření obou klíčových dohod by nakonec mohla vést k budování autonomních prostředků a kapacit EU, což je pro většinu členských a kandidátských zemí EU nákladné a politicky nebezpečné. Druhý negativní scénář by vedl k preferování ad hoc koalic velkých evropských mocností, které by fungo-

Islámský terorismus v jihovýchodní Asii

Představitelé amerického Federálního úřadu vyšetřování (FBI) tvrdí, že teroristické útoky

MIROSLAV NOŽINA

z 11. září v USA zčásti naplánovali a zorganizovali operativci al-Káida v Malajsi. Policejní vyšetřování a následná vlna zatýkání islámských extremistů v Singapuru, Malajsi a Filipínách, připravujících bombové atentáty na ambasády řady zemí, vyvolaly obavy, že region jihovýchodní Asie by se mohl po Afghánistánu stát novou hlavní základnou světového terorismu. Islamistické teroristické sítě jsou zde daleko silnější a rozvětvenější, nežli se předpokládalo.

Islámský radikalismus – nic nového

Politický islám se v jihovýchodní Asii v porovnání s jeho středovýchodními formami vyznačuje daleko větší umírněností a tolerancí. Většina islamistických skupin zde má nenásilný charakter. Na druhé straně se islám po dosažení nezávislosti zemí regionu stal integrální součástí ofenzivní rétoriky mnoha autonomistických a separatistických hnutí, paravojenských seskupení, etnických a náboženských seskupení s extremistickým programem.

Jihovýchodní Asie, to jsou stovky mnohdy značně rozdílných etnických, náboženských a ekonomických seskupení, žijících v důsledku historického vývoje v rámci společných státních celků. Vzhledem k této mimořádné diverzitě, doprovázené množstvím odstředivých tendencí, přijala po získání nezávislosti většina zemí regionu modely silného centrálního řízení, popírajícího zájmy menšin a jejich práva získaná v dobách kolonialismu. Moderní islamistická hnutí v 70. letech pak nezřídka vyrostla z odporu proti dominanci ústředních vlád.

Indonésie se po léta potýká s islámským radikalismem v provincii Aceh na ostrově Sumatra. Separatisticky orientované násilí zde vyvolala hospodářská a politická diskriminace ze strany vládnoucí elity v Jakartě. Silové metody centrálního řízení a budování jednotného „indonéského národa“ tehdejšího prezidenta Suharta, doprovázené podřízením tradičně nezávislých islámských institucí v Aceh ústřední kontrole, vyvolávaly od počátku odpor. I přesto většina obyvatel provincie v průběhu 60. a 70. let zaujímala umírněná stanoviska a odmítala separatistické tendence. Tyto postoje se začaly měnit s narůstající exploatací přírodního bohatství Aceh, z níž těžila ústřední vládní elita bez ohledu na zájmy obyvatel provincie. Po pádu prezidenta Suharta v roce 1998 využilo následně politické nestability ozbrojené Hnutí svobodného Aceh (HSA) k získání kontroly nad značnou částí provincie. I přesto, že indonéská armáda odříkla HSA opět zatlačila do džungle a v provincii tvrdě likviduje jakékoliv projevy od-

poru, separatistické hnutí zde sílí. Byly prokázány kontakty HSA s Libyí a islamistickými sítěmi v Kambodži, Malajsi a jižním Thajsku.

Silný náboženský podtext získaly i konflikty mezi křesťanskými starousedlíky a muslimskými přistěhovanci na Moluckých ostrovech a Celebesu. Za oběť jim padly již tisíce lidí. Jedním z hlavních důvodů, proč boje na Molukách nadále přetrvávají, je, že sem v roce 2000 vyslal na 5000 ozbrojených bojovníků Laskar Džihád. Tato indonéská islamistická organizace zakládá svůj program na vytváření pocitů islámské identity a solidarity. Populární mezi radikalisty je zejména díky schopnosti podporovat muslimy v konfliktech. Rodiny mladých mužů bojujících na Molukách dostávají finanční podporu pocházející od sponzorů a také z obchodních aktivit organizace – např. exportu textilu a oděvů.

Mezi dalšími islamistickými organizacemi v Indonésii zaujímá význačné postavení i Darul Islam (DI), původně násilné hnutí, které se začátkem 50. let pokusilo na ostrově Jáva vytvořit samostatný islámský stát. Bylo však tvrdě vojensky potlačeno. Podle Al Čajdára, vůdce jedné z osmi frakcí DI, se bojový potenciál organizace zvýšil poté, co její řady posílilo na 15 000 indonéských veteránů, kteří dříve bojovali v Afghánistánu po boku mudžáhidů proti Sovětům a komunistické vládě.

Filipíny se s problémem islamistických nepokojů potýkají již od dob koloniální správy USA. Po dosažení nezávislosti, kdy ve filipínské politice začali dominovat představitelé křesťansko-sekularistické majority, se rozpory dále prohlubovaly a vedly k požadavku zřízení autonomního státu na ostrově Mindanao, spravovaného muslimy. I zde vedle kulturní diskriminace sehrály významnou roli ekonomické zájmy – vykořisťovatelská ekonomická strategie centrálních vlád, nevyvážené vlastnictví půdy s ohledem na muslimskou populaci aj. V rámci hlavního proudu islamistického hnutí, vedlého od roku 1971 Národně osvobozeneckou frontou Morů – muslimů (NOFM), zde vzniklo několik radikálně-extremistické

valy mimo oficiální struktury EU či NATO, což by v konečném důsledku marginalizovalo vliv států velikosti České republiky.

Může se něco změnit do pražského summitu a dojít k zásadnímu průlomů? Tuto otázku zřejmě částečně zodpoví výsledek tureckých voleb v listopadu a fungování řeckého předsednictví EBOP (vzhledem k dánské obranné výjimce bude trvat celý rok!)¹⁵). Pokud by nemohly obě organizace dospět k nějakému pokroku ve výše zmíněných otázkách a prezentovat tento výsledek během pražského summitu NATO, je spíše nepravděpodobné, že by se uskutečnil čistě ceremoniální summit obou organizací v Praze. Byť se s ním doposud v programu summitu NATO časově počítá, zda se uskuteční, ví snad jen bůh – tedy pokud mluví řecky i turecky.

○

khol@iir.cz

(Dáno do tisku 15. října 2002)

¹) Srov. např. SIPRI Yearbook 2002, str.163–4 a klíčové dokumenty EU in Maartje Rutten, From St.Malo to Nice: European defence core documents, Chaillot Paper No.47, WEU Institute for Security Studies: Paris 2001.

²) Viz www.nato.int/docu/speech/2001/s010530a.htm.

³) Viz Blanka Hančilová, „Poučila se Evropská unie v Makedonii z lekce v Kosovu?“, www.integrace.cz.

⁴) Srov. SIPRI Yearbook 2002, str. 163 a Simon Duke, „CESDP: Nicees overtrumped success?“, in *European Foreign Affairs Review*, Vol.6, No.2 (Summer 2001), str. 155–175.

⁵) Tyto hlavní problémy, včetně podrobnějšího vysvětlení terminologie „Berlína +“, rozebírá publikace R. Khol (ed.): *Evropská bezpečnostní a obranná politika a Česká republika*, ÚMV Praha 2001, především pak kapitola K. Kovandy.

⁶) Viz také SIPRI Yearbook 2002, str. 167–170.

⁷) Viz Gen. Rupert Smith, „The EU-NATO Interface: Defining Boundaries and Forging Links“, in *RUSI Journal*, February 2002, str. 16–17.

⁸) Viz Antonio Missiroli, „EU-NATO Cooperation in Cisis Management: No Turkish Delight for ESDP“, in *Security Dialogue*, Vol. 33, No. 1 (March 2002), str. 9–26.

⁹) Srov. Dimitris Keridis, Dimitrios Triantaphyllou (eds.): *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalisation*, Brassey's London 2001.

¹⁰) Srov. Gareth Jenkins: *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics*, Adelphi Paper 337, IISS London 2001 a Ponad Tank, „Turkey as a „Special Case“ for the EU: Will the Generals Retreat from Politics?“, in *Security Dialogue*, Vol. 32, No. 2 (June 2001), str. 217–230.

¹¹) Text se objevil 11. 12. 2001 v deníku *Kathimerini*, detaily viz A. Missiroli, *op.cit.*, str. 20–22.

¹²) Srov. Judy Dempsey, „Turkey Lifts Objection to EU Rapid Reaction Force“, in *Financial Times*, 4. 12. 2001, str. 5 a Judy Dempsey, „Greece Blocks EU Accord with NATO“, in *Financial Times*, 11. 12. 2001, str. 9.

¹³) Viz Judy Dempsey, Kerin Hope, „Greece pressed on deal for EU Force“, in *Financial Times*, 21. 6. 2002, str. 6 a Ian Black, „Turkey blocks deal on new EU rapid reaction force“, in *The Guardian* 24. 6. 2002, str. 12.

¹⁴) Viz *European Security Review*, No. 14 (September 2002), str. 3.

¹⁵) Jeho priority sice zmiňují vztahy EU-NATO, ale nikterak specificky otázku participace. Viz *European Security Review*, No. 14 (September 2002), str. 1–2.

VZTAHY A PROBLÉMY

kých seskupení. Nejznámější z nich jsou Moroská islámská osvobozená fronta (MIOF) čítající 15 000 členů a fundamentalistická Skupina Abú Sajjáfa (SAS) s přibližně 500 ozbrojenci. Když NOFM v roce 1996 zahájila proces mírového urovnání sporů s vládou, tato seskupení se odtrhla a vyhlásila „svatou válku“ křesťanským katolíkům a „jejich“ vládě v Manile. Zatímco aktivity NOFM a MIOF pod politickým a vojenským tlakem vlády v Manile slábnou, SAS, i přes nedávnou smrt svého vůdce Abú Sajjáfa, dále provádí únosy, vraždy a sabotáže s cílem dosáhnout vytvoření teokratického státu na Mindanau. Po únosech a vraždách amerických občanů se skupina Abú Sajjáfa ocitla na seznamu teroristických organizací, vydaném vládou USA. Ta rovněž odeslala na Filipíny speciální vojenský kontingent, který má pomoci filipínské armádě v bojích s povstanci. Oficiální dokumenty bezpečnostních služeb USA přirovnávají SAS k afghánskému Tálibánu. Tento přírůstek je však značně nadsazený, neboť SAS operuje pouze na omezeném území, postrádá silné organizační zázemí a nemá rozpracovaný politický program. Existuje podezření na spolupráci skupiny s organizací al-Káida.

Rovněž v Thajsku, které postrádá koloniální zkušenost, se islamistický extremismus stal výrazem odporu muslimské minority vůči centrální buddhistické vládě. Separatistické tendence spojené s kalkulacemi o připojení muslimského jižního Thajska k muslimské Malajsii se zde rozvíjejí již od 50. let. Byly však doposud vládou v Bangkoku účinně utlumovány. V roce 2001 došlo na jihu Thajska k sérii menších bombových atentátů a útoků na policejní stanice. Nejzávažnějšímu útoku padlo za oběť dítě a desítky lidí byly zraněny. Thajské bezpečnostní složky podezřívají z těchto akcí islámské extremisty a také organizovaný zločin, který se údajně snaží využít napjaté situace v islámských komunitách ke svým záměrům.

V červenci 2000 malajsijské bezpečnostní orgány zatkl devatenáct příslušníků muslimské sekty al-Mačunah poté, co napadli dva vojenské sklady zbraní v severní Malajsii. Členové sekty byli shledáni vinnými ze snahy svrhnout vládu a nastolit v Malajsii islámský stát a odsouzeni k vysokým trestům, včetně tří rozsudků smrti. Další vlna zatýkání islamistů napojených na regionální extremistické organizace proběhla v roce 2001. Jejím cílem se stali zejména členové radikální Kumpulan Mudžahidín Malajsia (KMM). Obvinění zahrnovala plánování útoků na cizince, nezákonné držení zbraní a výbušnin, loupeže aj. Vyšetřování rovněž prokázalo, že řada „vojáků“ KMM prodělala výcvik v Afghánistánu a klíčoví vůdci KMM jsou napojeni na organizaci Džemáh Islamiáh.

Al-Káida jihovýchodní Asie

V Indonésii, Malajsii ani na Filipínách nikdy neexistovala pevně organizovaná hierarchizovaná síť radikálních islamistů. Spíše se jednalo o víceméně nezávislá seskupení

s podobnými cíli a názory. V průběhu 80. a 90. let, v souvislosti s internacionalizací islámského extremismu, se však situace měnila, extremisté z různých končin regionu stále častěji operují společně.

Vyšetřování islamistických sítí v Singapuru, Malajsii, Indonésii a na Filipínách odhalila existenci silné islamistické teroristické sítě napojené na organizaci al-Káida. V centru sítě stojí regionální teroristická organizace Džemáh Islamiáh (Islámská skupina – DI). Jejím cílem je vytvoření Daulah Islamiáh, islámského státu zahrnujícího jižní Thajsko, Malajsii, Indonésii a jižní Filipíny. Podle informací singapurských a malajsijských bezpečnostních složek stojí v čele DI Abú Bakar Bačasjir (Bašir), třiašedesátiletý indonéský duchovní vůdce, označovaný za Usámu bin Ládina jihovýchodní Asie.

Abú Bakar, inspirovaný ideologií Darul Islam, založil v roce 1969 společně se svým nejbližším spolupracovníkem Abdulláhem Sungkarem (zemřel 1999) pirátskou rozhlasovou stanicí, která vyzývala rolníky na střední Jávě k zahájení svaté války. Léta 1978–1982 strávili Abú Bakar s Abdulláhem ve vězení poté, co se pokusili zorganizovat paravojenský oddíl Komando Džihád. V protiviládních aktivitách pokračovali i nadále a již krátce po propuštění museli před dalším trestem uprchnout do Malajsie. Zde okolo sebe shromáždili skupinu složenou z Indonésanů, Malajsijsců, Filipínců a Singapurčanů – Džemáh Islamiáh. Jejím prostřednictvím začali šířit ideu regionálního panislámského státu. V politickém manifestu sestaveném v květnu 1998, když se po pádu prezidenta Suharta připravovali na návrat do Indonésie, Abdulláh a Abú Bakar postavili před indonéské muslimy jednoduchou totální alternativu: „Máme dvojí volbu: 1. život v národě založeném na koránu a sunnách – nebo 2. smrt, zatímco budeme prosazovat zákony založené na koránu a sunnách.“

Abú Bakar dnes předsedá Indonéské radě mudžahidů (Majlis Mudžahidin Indonesia), která vznikla v polovině roku 2000 jako orgán na podporu zavádění striktního islámského práva šarija v Indonésii. Během šestihodinového výslechu na policejní základně v Jakartě v lednu 2002 popřel jakékoliv spojení s al-Káidou či terorismem. Obratem ruky však médiím sdělil: „Oceňuji boj Usámy bin Ládina, který se odvážil reprezentovat islámský svět v boji proti aroganci Spojených států a jejich spojenců.“ Bin Ládina rovněž označil za „opravdového muslimského bojovníka“ a Spojené státy za „skutečného teroristu“, který „vede válku proti islámu, ne proti terorismu“.

Na muslimské střední Jávě má dnes Abú Bakar velmi silnou pozici. To také vysvětluje skutečnost, že se ho indonéská policie, i přes řadu nepřímých důkazů poskytnutých ze zahraničí, doposud neodvážila zatknout.

Singapurská operace

V Singapuru, Malajsii a na Filipínách jsou dnes za mřížemi na čtyři desítky členů Džemáh Islamiáha, obviněných anebo odsouzených za teroristické činy. Informace bezpečnostních složek hovoří o desítkách opera-

tivců organizace, kteří jsou schopni naplánovat a provést teroristické útoky a jsou stále na svobodě, a také o velkém množství zbraní a tržavin, jimiž disponují. Jejich činnost údajně koordinuje 36letý radikální muslimský kněz Riduán Isamuddín, alias „Hambálí“. Ten se v roce 1990 vrátil z Afghánistánu, kde bojoval proti Sovětům, a začal vyučovat v mešitách po Malajsii. Zde se seznámil s Abú Bakarem a Abdulláhem, stal se šéfem operativců DI a díky svým předcházejícím kontaktům z Afghánistánu také stýčným důstojníkem pro komunikaci s organizací al-Káida. Singapurské úřady tvrdí, že vedl skupinu, která měla provést sérii bombových útoků na ambasády USA, Austrálie, Velké Británie a Izraele v Singapuru. Jednalo se o společný odvetný plán DI a Al Kajidy na operaci v Afghánistánu. Největšímu teroristickému útoku od zářijových událostí v New Yorku zabránilo zatčení některých členů skupiny na počátku prosince 2001. Ve stejném období došlo i k zadržení teroristů napojených na Hambálího, kteří měli provést bombový útok na loď americké námořnictva kotvící v Singapuru a místní linkový autobus přepravující americký vojenský personál. Kopii videonahrávky, na níž byly natočeny záběry ze stanice metra poblíž zastávky autobusu, našli zpravodajci americké CIA v domě jednoho z předáků al-Káida v Afghánistánu. Originál objevila policie v tajném bytě příslušníka DI Muhamada Chálíma bin Džafara v Singapuru.

Hambálí podle výpovědi zadržených odešel v říjnu 2001 bojovat do Afghánistánu, po pádu vlády Tálibánu se vrátil a pravděpodobně se skrývá kdesi v Indonésii.

Po rozsáhlé akci filipínské policie a armády 15. ledna 2002 byl v souvislosti se singapurským případem v Manile společně s dalšími čtyřmi filipínskými spolupracovníky zatčen třicetiletý Indonésan Fatúr Rahmán al Ghózí. Policie v jeho domě na Mindanau dále zabavila tunu trinitrotoluenu, 17 automatických pušek M-16, 300 detonátorů a dalších přístrojů na výrobu bomb. Následné šetření potvrdilo, že se jedná o osobu identickou s „Mikem“, který v říjnu 2001 pomáhal v Singapuru členům DI při přípravě automobilů a bomb určených k útokům na ambasády. Al Ghózí je známý i jako „Chlípny Alí“, příslušník skupiny zvláštních operací Islámské osvobozené fronty Morů, či Muhammad Karim, který stál za bombovým útokem na stanici tramvajové dráhy v Manile 30. prosince 2000. Při explozi zahynulo 22 lidí. Tento výčet al-Ghózího „aktivit“ zřejmě ještě nebude konečný.

Propojenost operací, využívání „expertů“ různých extremistických seskupení ke společným akcím, vysílání islámských bojovníků ať již dříve do Afghánistánu, či dnes na Moluky, to vše svědčí o tom, že islámský extremismus v jihovýchodní Asii opouští rámec vlastních zájmových teritorií, je schopen kooperovat na široké mezinárodní bázi a v neposlední řadě se zapojil do globálních teroristických aktivit. To z něj činí značně rizikový fenomén.

nozina@iir.cz

Role Evropské unie při prevenci a řešení konfliktů v Africe

Úvod

V době, kdy se hlavní pozornost věnuje debatě o budoucnosti Evropské unie a jejímu rozšíření, se může zdát nepodstatné zabývat se rolí EU v Africe. Africký kontinent – i přes nebývalé mírové úspěchy dosažené v jednáních v poslední době – ale sužují krvavé etnické i jiné konflikty a zasluží si stále větší mezinárodní pozornost, zatímco zájem o něj od konce studené války klesá. Trvalou pozornost problémům černého kontinentu a hlavně hledání řešení konfliktů v Africe věnuje ze světových politiků snad jen generální tajemník OSN, Afričan Kofi Annan.¹⁾

Také Evropská unie se svou poměrně nově ustavenou Společnou zahraniční a bezpečnostní politikou (SZBP) je součástí „klubů zájemců“ o dění v Africe. Zatím však zůstává pouze u zájmu. Její konkrétní režie na africkém poli totiž výrazně pokulhává. Proto se tento článek zabývá převážně teoretickými rovinami daného tématu.

Evropský zájem vzrostl právě po konci studené války, kdy africké pole vyklidily obě supermoci. Především je třeba dobře porozumět tomu, proč Evropskou unii Afrika tak zajímá a proč může Alvaro Vasconcelos, ředitel lisabonského Institutu mezinárodních a strategických studií (IEEI), napsat, že „sjednocená Evropa bude Afriku vždy vnímat jako jednu ze svých priorit“.²⁾ Obsahem tohoto článku bude také pohled na zákonné úpravy (smlouvy) v oblasti prevence konfliktů, ekonomické spolupráce a rozvojové politiky.

Proč Evropu Afrika tak zajímá?

Evropské státy do jisté míry cítí za vývoj na africkém kontinentě odpovědnost pramenící z koloniálních dob a snaží se jej ovlivnit. Afrika je možná jedinou světovou oblastí, kde Evropa nenarazí na aktivitu svého silnějšího společníka – USA – a kde může plně uplatnit čerstvé postulaty vznikající SZBP. Koneckonců má Evropa důkaz o tom, že Africe rozumí lépe než Spojené státy. Důkazem je neúspěšná americká akce v Somálsku.

Evropský zájem o Afriku dále pramení z její blízkosti. Afrika začíná už ve Středomoří, kde má řada států EU své zájmy a odkud do Evropy proudí zástupy uprchlíků. Evropa také, zvláště po 11. září 2001, dbá i na problém terorismu, který má v subsaharské, a hlavně arabské Africe své podhoubí.

Evropské iniciativy ve prospěch mírových řešení konfliktů v Africe dodávají legitimitu integraci Evropy v oblasti zahraniční politiky a posilují humanitní principy procesu evropské integrace obecně.

Dalším důvodem je i neobyčejný ekonomický, a především surovinový potenciál kontinentu. V tomto smyslu se hovoří hlavně o ropě, jejíž naleziště se v Africe neustále odkrývají.

O Guinejském zálivu se začíná mluvit jako o Perském zálivu 21. století. Ohromná ložiska byla rovněž nedávno objevena v Súdánu.

Společná evropská politika vůči Africe se vždy odvíjela od smluvního rámce, který ustavil spolupráci EU – země ACP (Africa, Caribic, Pacific). Je nutno hned na počátku zmínit, že reálné termín ACP znamená především Afriku.

Vývoj vztahů

Jedním z prvních dokumentů týkajících se vztahu EU k Africe byly závěry Evropské rady ze summitu v Madridu v prosinci 1995, ve kterých se čerstvě rozšířená Patnáctka zavázala k preventivní diplomacii vzhledem k potenciálním konfliktům a organizaci mírových misí (zatím pouze peacekeeping). Reakce představitelů Unie byla dána předchozí nevšimavostí mezinárodního společenství ke genocidě ve Rwandě. Každá další Evropská rada pak ve svém závěrečném komuniké Afriku zmiňuje.

V lednu 2001 během švédského předsednictví došlo k zásadní debatě zahraničních ministrů Patnáctky o orientaci SZBP směrem k Africe. Tento vývoj souvisel i s aktuálním stavem Evropské bezpečnostní a obranné politiky. EU už předtím na summitech v Kolíně a ve Feire deklarovala možnost užít svých sil (Rapid Reaction Forces) převážně k naplnění tzv. Petersberských úkolů původně Západoevropské unie (humanitární akce, peacemaking, peacekeeping).

Subsaharská Afrika se již dříve stala velmi důležitou oblastí pro EU: v roce 2000 byla podepsána v Cotonou smlouva mezi státy EU a 71 africkými, tichomořskými a karibskými zeměmi (země ACP). Smlouva z Cotonou měla nahradit dohody z Lomé ze sedmdesátých let. V témže roce se konal v Káhiře první summit EU–Afrika, který přijal tzv. Káhirský akční plán.

Jak Smlouva z Cotonou, tak Káhirský akční plán obsahují články klíčové pro prevenci, zvládnání a řešení konfliktů v Africe (prevention, management and resolution).

Téma prevence a zvládnání konfliktů je hlavní náplní práce Útvaru Generálního sekretariátu Rady EU pro politické plánování a včasné varování (PPEWU).

Peníze až v první řadě

Vztahy Evropské unie (dříve ES) se zeměmi Afriky, spolu se státy Karibiku a Pacifiku (ACP), se dlouho odvíjely na základě hospodářské spolupráce a rozvojové pomoci. Obchodní, technologické a finanční kontakty mezi EU a zeměmi ACP byly navázány prostřednictvím kooperačních smlouvy z Youndé, a hlavně čtyřmi smlouvami – konvencemi – z Lomé (první z roku 1975). Státy EU jsou největším dárce rozvojové pomoci na světě a poskytují více než polovinu své celkové rozvojové pomoci právě zemím ACP. Tyto obchodní kontakty se ke konci studené války výrazně zpolitizovaly. Konvence Lomé IV,

podepsaná v roce 1989 a revidovaná v roce 1995, poprvé zmiňuje (v článku 5) novou dimenzi se zaměřením na lidská práva, demokratické principy a právní stát. Uplatňování těchto principů začaly státy ES spojovat se zdárným hospodářským vývojem zemí ACP. Nejnovější smlouvou je smlouva z Cotonou, podepsaná v červnu 2000, která již definitivně počítá s politickou spoluprací jako podmínkou rozvojové pomoci a hospodářské spolupráce. Začíná operovat s termínem SZBP – rozvíjení bilaterální spolupráce EU – země ACP. Ve svém článku 11 dokonce zmiňuje i termín „Peace-building policies, conflict prevention and resolution“. Bylo to poprvé, co byl krizový management zahrnut přímo do smlouvy. Smlouva z Cotonou také výrazně počítá se spoluprací s Organizací africké jednoty (OAU), dnes transformovanou na organizaci Africká unie (podle některých názorů je jejím vzorem právě EU). Evropská unie se rovněž snaží pravidelně naslouchat summitům G-77.

Evropská unie a krizový management pod hlavičkou SZBP

Smlouvy, ve kterých se o SZBP hovoří (Smlouva o EU, Amsterodamská smlouva), neobsahují přímé reference ohledně prevence a zvládnání krizí. Tyto záměry se však kryjí s deklarovanými cíli SZBP. Pevnějším právě summitu Evropské rady (Kolín 1999, Helsinky 1999, Feira 1999, Göteborg 2001) přijaly rezoluce a deklarace počítající s takovým druhem aktivit Unie. Patnáctka v nich označila krizový management a prevenci krizí za hlavní konkrétní aktivitu v rámci SZBP. Snad proto, že pro představitelů států EU nebylo obtížné se v této věci shodnout. Problémy ovšem nastávají při konkrétní realizaci těchto cílů.

Jaké má EU nástroje k prevenci, zvládnání a řešení krizí?

Jak už bylo řečeno, EU alokuje své zdroje za účelem dosažení zmíněných cílů dvěma způsoby: politickými (nástroje SZBP) a hospodářskými (spolupráce a rozvojová pomoc). Konkrétní nástroje jsou pozitivní i negativní. Mezi pozitivní patří asistence při volbách, aktivity diplomatických misí, politický dialog, zprostředkování příměří, rozvojová a technická pomoc atd. Mezi negativní se řadí převážně sankce – restriktivní obchodní opatření, zadržení rozvojové pomoci a půjček či blokování finančních transakcí.

Politické nástroje

Smlouva z Cotonou institucionalizuje politický dialog jako metodu, která má zahrnout aktéry různých úrovní. Hlavní pole působnosti je zde přenecháno diplomacii – buď jednotlivých států, nebo pod patronátem Vysokého představitelů pro SZBP. Evropská unie (zvláště předsednictví) vydává deklarace, stanoviska a vysílá speciální zmocněnce. Patří sem spolupráce s regionálními organizacemi, sankce, monitoring voleb (EU se snaží být pro Afriku tím, čím je pro Evropu a SNS OBSE). Není zde ale příliš úspěšná. Dokládá to nedávný příklad prezidentských voleb v Zimbabwe. V naději, že bude dnes již staronový prezident Mugabe tolerovat švédského emisara, se Evropská unie přepočítala. Pierre Schori tehdy podle úřadů v Harare překročil podmínky svého turistického statusu – nemá právo se vyjadřovat k poli-

VZTAHY A PROBLÉMY

tickému dění (šéf pozorovatelské mise!) – a byl vyhoštěn.

Nástroje občanské asistence

Evropská rada v Helsinkách rozhodla o globálním přístupu k řešení konfliktů, který by prostupoval více politikami. Takzvané nástroje občanské asistence (civil instruments) nebo tzv. nevojenské nástroje (non-military instruments) zahrnují všechny tři pilíře: humanitární pomoc, nasazení policistů, právní a administrativní asistence, pomoc při odminování, logistická a finanční podpora nevládních organizací, majících za cíl kontrolu dodržování lidských práv. Hlavní úlohu zde hraje Evropská komise – Generální ředitelství pro vnější vztahy a Generální ředitelství pro rozvojovou pomoc, kancelář humanitární pomoci ECHO a EuropeAid Office. V současnosti je však tento druh aktivit ve stádiu zrodu (vyjma podpory nevládních organizací). Zatím se totiž ještě ani instituce EU, natožpak státy, nedohodly na jejich realizaci. K prvním návrhům na tomto poli patří projekt Evropského parlamentu na vytvoření tzv. European Civil Peace Corps. Komise se ale tímto problémem ještě nezabývala.

Vojenské nástroje

Amsterodamská smlouva, která inkorporovala Západoevropskou unii do SZBP, převzala pro vznikající Evropskou obrannou a bezpečnostní politiku i její hlavní cíle. Těmi jsou zmíněné Petersberské úkoly. Evropská rada v Helsinkách rozhodla o vytvoření Sil rychlé reakce (Rapid Reaction Force), které mají do roku 2003 čítat až 60 000 mužů a mají být schopné operovat ve vzdálenosti až 4000 kilometrů po dobu 60 dnů. Jejich použití je však vázáno na mandát Rady bezpečnosti OSN. Během francouzského předsednictví EU v druhé polovině roku 2000 rozhodli ministři obrany EU, že stěžejním účelem nasazení těchto jednotek bude právě naplňování Petersberských úkolů. Ty velmi výrazně korespondují s cíli krizového managementu EU, jak jej Evropské rady schválily již dříve.

Evropská unie dala najevo, že pomůže státům ACP redukovat jejich vojenské arzenály. Zároveň vyjádřila ochotu zamezit vývozu zbraní do těchto zemí. Bohužel se tak stalo formou deklarace a tzv. Kodexu kontroly vývozu zbraní (Code of Conduct on Arm Export) z roku 1997. Tato rozhodnutí tedy nejsou pro členské státy závazná – a největšími vývozci zbraní v celosvětovém měřítku stále zůstávají Francie a Velká Británie.

Hodnocení

Evropská unie je nyní daleko od realizace svých záměrů na poli prevence a řešení konfliktů v Africe, jak již byly popsány. Každý z jejich nástrojů má v tomto směru své vlastní rozhodovací a realizační procedury. Problémy spojené s realizací odrážejí skutečný stav SZBP. Zřetelně se tu projevuje schizma současné EU: mezivládní versus komunitární metoda. V případě užití SZBP jako prostředku k prevenci a řešení konfliktů na africkém kontinentě je toto schizma zvláště výrazné.

Problém je převážně institucionální povahy. V rámci SZBP nejsou dosud vyjasněné vztahy mezi jejími hlavními aktéry (Komise – komisař pro vnější vztahy, pro rozvojovou pomoc, Předsednictví EU, Evropská rada, útvary sekretariátu Rady EU, pracovní skupiny, Politic-

ký výbor, Vojenský výbor atd.). Paralelně vedle sebe vznikají několikeré byrokracie, které se do určité míry zabývají tím samým. Průvodními jevy pak jsou:

- nevyjasněné kompetence úřadů
- problémy s financováním (Komise rozděluje peníze z rozpočtu, Rada EU realizuje)
- špatná koordinace v třípilířové struktuře (I. pilíř: humanitární pomoc, II. pilíř: vojenská akce, III. pilíř: nasazení policistů).

Samotné cíle jsou obšírné a nekonkrétní. Priority SZBP ve Smlouvě z Cotonou jsou na jedné straně podpora dodržování lidských práv a na straně druhé odzbrojování. Evropské instituce také trpí nedostatkem lidských zdrojů, které by mohly nasadit ve prospěch afrického kontinentu (oddělení pro Afriku Útvaru Generálního sekretariátu Rady EU pro politické plánování a včasné varování má nejmenší kapacitu ze všech). Chybí kvalitní analýzy a experti, kteří by je vypracovávali.

Onu propast mezi deklarovanými cíli a jejich realizací navíc prohlubuje to, že jednotlivé evropské státy uplatňují vůči Africe své tradiční zahraniční politiky, které jsou determinovány jejich postkoloniálními zájmy. Hlavní aktéři SZBP (Velká Británie, Francie) dávají přednost bilaterálním vztahům s africkými státy (např. v rámci Britského společenství a Frankofonie). EU byla schopna v zásadě něco konkrétního provést jen v oblasti Velkých jezer (nasazení pozorovatelů). Stalo se tak díky tomu, že se zde zájmy Belgie, která aktivity EU v této oblasti iniciovala, neshledávaly se zájmy ostatních států. Přitom hlavně Francie vojensky (přítomnost Cizinecké legie) a ekonomicky (africký frank) kontroluje většinu svých bývalých kolonií. Připomejme si mnohé francouzské intervence do občanských válek a politických konfliktů (např. Čad, Guinea-Konakry, Komory a další). I zde však dochází k určitému posunu. Například poslední události v Pobřeží slonoviny, kdy musela francouzská armáda kooperovat s americkou na evakuaci tisíců Francouzů, dokládají, že Francie opouští striktní unilaterální politiku vůči svým sféram zájmu. Francie vnímá integrační snahy afrických států a sama se začíná orientovat i na nefrankofonní africké státy. Každopádně zájmy Francie a Velké Británie v Africe stále zůstávají hlavním komplikujícím faktorem pro celoevropské iniciativy.

Evropská unie tak slaví relativní úspěch pouze při spolupráci s africkými i mezinárodními nevládními organizacemi (např. Lékaři bez hranic). Někdy jsou tyto organizace (NGO) přímo afilovány k EU jako k mezinárodní organizaci (IGO). To je například případ Technického střediska pro zemědělskou spolupráci (CTA), které napomáhá kultivaci a rozvoji afrického zemědělství.

Závěry

Je zřejmé, že efektivní zasahování Unie do konfliktů v Africe je propojeno s vývojem SZBP. Řešení svízelné situace by asi pomohla komunitarizace SZBP na úkor zájmů velkých evropských zemí. Prohloubení integrace v oblasti SZBP však není na pořadu dne. Nově vzniklé pracovní skupiny v Konventu (External Action, Defence) nedostanou příliš velké pole působnosti. Řešení problémů spojených s akceschopností SZBP nejsou prioritami jednání Konventu.

Svou roli hraje i fakt, že Unie má a bude mít stále dost práce s východním rozšířením. Africké státy tak budou i nadále čelit konkurenci států střední a východní Evropy, jako ostatně čelily po celá devadesátá léta. Africké problémy si ale kvůli své katastrofické povaze nezaslouží být opomíjeny. Můžeme tedy jen doufat, že rozjetá mašina (vytyčení principů prevence a řešení konfliktů v zemích ACP) se nezastaví a pojede dál.

Jedině Evropa je totiž z našeho pohledu schopna problémům Afriky porozumět a snažit se je řešit bez větších nároků na prosazování svých mocensko-politických zájmů. Evropské státy (míněno členské a kandidátské země EU) by si měly uvědomit, že úspěch v afrických záležitostech by mohl výrazně legitimizovat veškeré další zahraničněpolitické akce Evropské unie. Zatím Evropa nemá v Africe přílišnou konkurenci. Ale o své slovo se zde výrazně hlásí Čína, která v Africe nebývale navyšuje své aktivity a prostřednictvím rozsáhlé rozvojové pomoci začíná stále více ovlivňovat politiku afrických států.

Literatura:

- Oficiální dokumenty:
 - Cairo Plan of Action* (April 2–3, 2000)
 - Závěry předsednictví
 - European Council of Cologne*, June 1999
 - European Council of Helsinki*, December 1999
 - European Council of Feira*, June 2000
 - European Council of Nice*, December 2000
 - European Council of Gothenburg*, June 2001
- Official documents on Peace-Building and Conflict Prevention: [URL:]
- „Conflict Prevention, Management and Resolution in Africa.“ Council Common Position of 14 May 2001.[URL]

Články a analýzy

Magalhaes Ferreira P., Lehtinen T. and Haccius, J. The EU's Common Foreign and Security Policy : opportunities for a more effective EU response to crisis-affected countries in Africa. *ECDPM Discussion Paper* 22, Maastricht: ECDPM, 2001.

[URL: http://www.oneworld.org/ecdpmpubs/ dp 22_gb.htm]

Da Camara, S., Sherrif, A., The EU's Development Response towards Crisis and Conflict Affected Countries: Operational Guidelines for the Implementation of Article 11 of the Cotonou Agreement, in *ECDPM-International Alert Summary Paper*, Maastricht: ECDPM, 2001. [URL: http://www.oneworld.org/ecdpmp/en/events/ 01001/ summary_en.htm]

Debiel, Tobias, Fischer, Martina, Crisis Prevention by the European Union: Concepts, Capacities and Problems of Coherence, *Berghof Report Nr. 4*, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, September 2000.

[URL:<http://www.berghof-center.org/english/publications/reports/Complete/ br4e.pdf>]

EU crisis response capability: Insitutions and Processes for Conflict prevention and management, *ICG Issues Report*, n. 2, 26 Juin 2001.

[URL:http://www.crisisweb.org/projects/issues/ eu /reports/A400327_26062001.pdf]

¹⁾ „The causes of conflict and the promotion of durable peace and sustainable development in Africa“, UN Security Council Report by Kofi Annan.

²⁾ Vasconcelos, Alvaro, Should Europe have a policy in Africa ?, in Kuhne, W., Lenzi, G., Vasconcelos, A., WEU's role in crisis management and conflict resolution in sub-Saharan Africa, in *Chaillot Paper*, n.22, Institut d'Etudes de Sécurité de l'UEO, Decembre 1995.

Afghánistán rok po Tálibánu

Je tomu již více než rok, co bomby tzv. protiteroristické koalice začaly padat na území Afghánistánu. Po několika týdnech musel režim Tálibánu přenechat Kábul vítězným vojskům tádžického generála Fahima, který se jako nástupce zavražděného Ahmada Šáha Masúda stal údajným hlavním strůjcem vítězství nad tímto fundamentalistickým hnutím. Před rokem ostře sledovaná země se ještě dnes těší velkému zájmu především humanitárních organizací, které významně pomáhají při fyzické rekonstrukci země, ale nepodařilo se jim prozatím změnit myšlení lidí, především klíčových a stále vlivných velitelů jednotlivých skupin bývalých protivníků Tálibánu. Ti nadále kopou především na svém, i když – jak prohlášují – celofghánském hřišti.

Historický kontext

Pro analýzu současné situace je nutno vrátit se o přibližně 13 let nazpět. Když 15. února 1989 poslední část Omezeného kontingentu sovětských vojsk v Afghánistánu (OKSVA) s tehdejším velitelem sovětských vojsk generálem Gromovem přejela Most Družby, prezident Nadžibulláh zůstal prakticky sám proti koalici několika skupin tzv. „mudžáhidů“ podporovaných přímo nebo nepřímo Pákistánem, Íránem a dalšími regionálními i globálními velmocemi, které ne zcela nadšeně uznávaly prosovětskou vládu v Kábulu. Po třech letech bojů přešly na stranu opozice dvě významné skupiny – jednotky šíitského generála Nádirího, a především výborně vyzbrojená a vycvičená armáda uzbekého generála Dostúma, který už stihl navázat kontakty se svou „bratrskou“ zemí a jejím vůdcem v Taškentu – prezidentem Islamem Karimovem.¹⁾

V roce 1992 však jednotky tádžického generála Masúda definitivně dobyly Kábul a jednotlivé frakce, které do roku 1992 spojovala jednotná idea boje proti kábulské komunistické vládě, začaly bojovat mezi sebou. Tyto skupiny byly velmi často založeny na profesijním nebo etnickém principu.²⁾ Následky bojů z let 1992–1993 jsou dodnes vidět především v Kábulu, z jehož kdysi honosných vládních čtvrtí se dosud tyčí k nebi rozpadající se trosky. Občanská válka několikrát zamíchala kartami v jednotlivých koalicích, jež vznikaly a rozpadaly se podle aktuálních potřeb vůdců frakcí. Přes silný stupeň dezintegrace a fragmentace Afghánistánu, kdy jednotlivé skupiny vytvořily fakticky nezávislé státy, nedošlo ze strany ani jedné z nich k popření vlastní identity Afghánistánu. Dokonce ani v případě generála Dostúma, který pod vlivem Taškentu vedl nejvíce nezávislou politiku, nedošlo k výraznějším požadavkům na rozdělení afghánského území.³⁾

Na pozadí této války se objevilo na podzim 1994 poprvé hnutí Tálibán, které se uvedlo ochranou pákistánského konvoje směřujícího do Turkmenistánu.⁴⁾ Dnes již nikdo nemá pochyby o původu tohoto hnutí a o jeho podpoře ze strany Pákistánu a dalších zemí islámského světa.⁵⁾

SLAVOMÍR HORÁK

Hnutí Tálibán se tak podařilo do roku 1996 zajistit tranzitní trasu z Pákistánu do Střední Asie, což vytvořilo dobrou základnu pro dobytí Kábulu, které proběhlo v září 1996. Vláda prezidenta Rabbáního nakonec po zhodnocení bezvýchodnosti situace vyklidila Kábul bez boje. Dobývání a sjednocování ostatních částí Afghánistánu se ukázalo jako mnohem problematictější. Místní obyvatelstvo i na nepaštunských územích se zpočátku stavělo k hnutí Tálibán poměrně vstřícně. Mezi místními obyvateli a nad nimi stojícími lokálními polními veliteli panovala představa, že členy Tálibánu tvoří skuteční studenti z náboženských škol (medres), kteří přicházejí sjednotit zemi a vysvobodit ji z vlivu všemocných regionálních velitelů. S touto představou také zpočátku mnozí lokální polní velitelé přecházeli na stranu Tálibánu.

Problémem se však stala silná paštunská identita Tálibánu. Preferenční propaštunská politika a prostá potřeba uživit bojovníky hnutí v jednotlivých oblastech také stála za zahájením značných etnických čistek v oblastech s nepaštunským obyvatelstvem. Největší represe zřejmě postihly hazárské obyvatelstvo v centrálním Afghánistánu.⁶⁾ Zde se opět projevila tradiční bolest Afghánistánu – multietnicita země, zneužívaná v politice k prosazení mocenských ambicí jednotlivých vůdců.

Tálibán byl nucen pro pokračování bojů s opozičními jednotkami využít další zdroje. To vedlo k postupnému faktickému podřízení formálně vládnoucího hnutí nejprve silovým a výzvědným strukturám Pákistánu (ISI)⁷⁾ a s postupem času stále více hnutí *al-Káida* v čele s Usámou bin Ládinem.⁸⁾

Modernita versus tradicionalita Afghánistánu

Na územích ovládaných Tálibánem byl zaveden islámský pořádek, který přísně odpovídal poměrům ve venkovských oblastech jižní, paštunské části země. Podobně, velmi fundamentalisticky pojaté islámské zvyky a tradice panují i dnes v mnoha dalších oblastech země.⁹⁾

Tyto tradice se samozřejmě jen těžko slučovaly s mnohem volnějším zvyky městského

obyvatelstva v Kábulu nebo Mazár-e Šarífu, které navíc zažívalo za posledních let komunistické vlády Nadžibulláha nebývalý ekonomický rozvoj spojený se sovětskou pomocí a investicemi. To je dnes také důvodem časté nostalgie lidí ve velkých městech po období komunistické vlády a zklamání z islámské nadvlády, ať již převážně tádžického Islámského společenství Afghánistánu prezidenta Rabbáního, nebo převážně paštunského hnutí Tálibán.

Rozpor mezi modernitou a tradicionalismem totiž tvoří jeden z nejvýznamnějších konfliktních potenciálů současného Afghánistánu. Právě tento rozpor stál v pozadí prozatím všech reformátorských pokusů v dějinách země 20. století.¹⁰⁾ Složení nové vlády nadále vykazuje převahu spíše tradicionalistického křídla, což zřejmě bude znamenat kontinuitu s vývojem v posledních deseti letech po pádu režimu Nadžibulláha – tj. příklon k fundamentalistickým hodnotám.

Současnost Afghánistánu

Pro likvidaci větší části odporu Tálibánu se ukázal ještě jeden tradiční problém Afghánistánu – faktická roztržičnost země. Následkem toho centrální vláda ve skutečnosti neovládá větší část země, kterou spravují místní velitelé. Ti jsou sice prozatím z větší části loajální centrální vládě, především díky své účasti na této vládě, nicméně ve vnitřních záležitostech „svých“ provincií a území si ponechávají reálnou autonomii. Některé vlivné skupiny navíc nejsou zapojeny do kábulské vlády.¹¹⁾

Na druhé straně, nehledě na příslušnost k jednotlivým soupeřícím frakcím, národnostem nebo náboženstvím (problémy šíitského hazárského obyvatelstva a sunnitské většiny), existuje u většiny obyvatelstva silná afghánská identita. Většina Afghánců i regionálních vůdců nepopírá nutnost jednotného Afghánistánu s hlavním městem Kábulem.¹²⁾ Proto zatím separatistické nebo federalistické ideje nejsou zcela na pořadu dne. Zdá se, že velitelům jednotlivých frakcí plně vyhovuje existence slabého centra formálně jednotného Afghánistánu a zároveň faktická nezávislost ve vlastních provinciích. Tato skutečnost však nadále prohlubuje fragmentaci země a posiluje krátkodobý konfliktní potenciál. V současné době lze tak například pozorovat drobnější přestřelky na severu Afghánistánu mezi oddíly tzv. *džumbéši* (vojsko generála Dostúma) a oddíly hnutí *džamiját* (Ustad Atta).

Nezávisle, i když více či méně loajálně kábulské vládě, funguje například hazárský velitel generál Chalílí v centrálních provinciích (tzv. Házadžarát), Ismaíl Chán na severozápadě země nebo generál Fahím v oblasti Pandžšíru.

Právě **Pandžšír** je v mnoha ohledech typickou oblastí tohoto druhu. Má ale některá svá výrazná specifika, která mají vliv na větší část země.

1. Jedná se o jediné místo Afghánistánu, které se nepodařilo obsadit vojsky Tálibánu, což ve spojení s obranou proti sovětské armádě vyvolává silný identifikační pocit mezi místními obyvateli.

2. Údolí je proslulé vysokou mírou náboženské konzervativity, a to i v afghánských poměrech. Tento faktor byl v období Ahmada Šáha Masúda spíše utvrzen než oslaben, což se však ve srovnání s režimem Tálibánu mohlo zdát pouze relativně.

3. Osobnost Ahmada Šáha Masúda se během posledního roku stala významným symbolem nového státu, což dokladují i současné oslavy prvního výročí jeho úmrtí a také horečná stavební aktivita okolo Masúdovy hrobky v centrální pandžírské vesnici Rocha.¹³⁾ Zdá se, že Masúd by se mohl stát součástí ideologie nového státu, který nedisponuje mnoha podobnými jednotlivými symboly.¹⁴⁾

4. Současný místní režim generála Fahíma se vyznačuje prvky značně autoritativního režimu. Vstup a pohyb po území údolí je teoreticky možný pouze se souhlasem kábulských úřadů, které jsou většinou pod kontrolou Fahímových lidí.¹⁵⁾

5. Nutnost kontroly lze vysvětlit značným množstvím funkční vojenské techniky, dislokované na několika základnách v údolí.

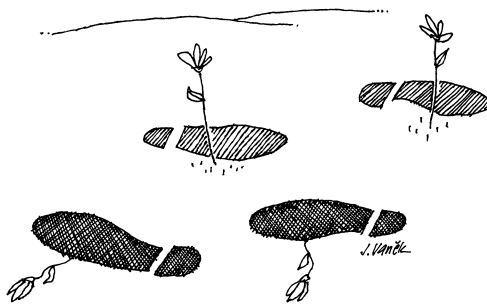
Celkově lze od konce války konstatovat postupný, a také očekávaný, rozpad protitálibánské koalice. Díky mezinárodnímu tlaku a přítomnosti zahraničních vojenských jednotek (prozatím trpěných) se dosud dařilo rozbroje udržet v lokálních mezích a na úrovni drobnějších střetů. Existuje však nebezpečí, že s očekávaným poklesem zájmu o Afghánistán ze strany mezinárodního společenství tento tlak povolí a země se může ocitnout opět na pokraji občanské války, na což někteří komentátoři často poukazují.¹⁶⁾

Zkušenosti z Bosny ukazují, že pouze silný mezinárodní dohled a kontrola jsou schopny udržet jednotlivé strany občanské války v relativním míru. Otázkou v Afghánistánu zůstává aplikovatelnost této strategie při absenci elementárních základů fungování normálního státu.

Pro zachování další jednoty Afghánistánu bude zapotřebí posilnit státní orgány (i za cenu omezení určitých svobod), a to nejen v Kábulu, ale i v regionech. Velmi problematické bude také odstavení současných regionálních vůdců od zdrojů moci. Jejich ambice jsou stále největší hrozbou pro stabilitu v regionu, a to bez ohledu na to (nebo právě proto), že tito lidé dnes sedí ve vládě. Otázkou zůstává, zda by postupné odstranění současných regionálních lídrů nevedlo k posunu ozbrojených střetů i ozbrojených skupin na nižší úroveň současných lokálních velitelů s menšími ozbrojenými skupinami, jejichž pacifikace je potom ještě obtížnější. Takovou operaci by musela provést silná autoritativní vláda v čele se silnou osobností. Proti tomu však budou jak mezinárodní společenství, tak i samotní místní obyvatelé v regionech. Ukazuje se bohužel, že současný prezident Karzái nebude schopen hrát svou roli sjednotitele národa.

Paradoxně je však centrální vláda oslabována i mezinárodními organizacemi, které často rozhodují o svých humanitárních a rozvojových projektech pouze na základě formální konzultace s místními orgány a úřady. Je však nutno podotknout, že spolupráce těchto organizací a místních – často pouze loutkových – orgánů centrální moci vázne na malé efektivitě práce posledně jmenovaných.

Mezinárodní společenství, včetně humanitárních organizací, až na výjimky rovněž podcenilo propagandistickou činnost mezi místními obyvateli, kteří často tápou v otázkách přístupu k novým „okupantům“, kteří na jedné straně pomáhají, ale na druhé straně mohou postupně podřít autoritu místních i regionálních vůdců tak, že lze očekávat (a i takové názory se již v zemi vyskytly) možnost nátlaku na mezi-

národní organizace, aby opustily určitý region nebo se podřídily místním autoritám.

Perspektivy

Okruh problémů okolo Afghánistánu tak tvoří několik uzavřených a vzájemně propojených kruhů:

Neefektivita státní správy – nutnost rychle reagovat na potřeby obnovy země – rozhodnutí mezinárodních organizací s formálním souhlasem státní nebo regionální správy – nefunkčnost státního aparátu – slabost vlády – neefektivita státní správy.

Slabost centrální vlády – existence silných regionálních politických a vojenských velitelů – účast alespoň části těchto velitelů ve vládě – slabost centrální vlády.

Silné pozice regionálních vůdců – nutnost jejich odstranění – existence těchto lidí ve vládě – posílení pozic těchto vůdců v regionech.

Určitou možnost řešení ukázala občanská válka v sousedním Tádžikistánu. Zde byla výrazná postupně stoupající role centrální vlády, doprovázená zvýšením její autoritativnosti. Prezident Rachmanov postupně zlikvidoval své nepřátele, donutil je k emigraci, nebo je posadil na významná i „významná“ místa ve státní struktuře, kde postupně ztratili svůj předešlý vliv. Postupné odstraňování regionálních i lokálních vůdců stále silnější vládou v Kábulu je však postup, který by sotva řešil roztržičnost Afghánistánu. Bez ohledu na celoaafghánskou identitu většiny obyvatel této země zůstává nadále důležitější identita a vliv místních i regionálních „komandrů“.

Současný Afghánistán se tak jeví jako konglomerát výše uvedených kruhů, jejichž rozetnutí je otázkou dlouhodobého přístupu v humanitární, propagandistické i vojenské a vojensko-politické oblasti. Je však velmi pochybné, že mezinárodní společenství, které by mělo za osud Afghánistánu v nejbližších letech převzít odpovědnost, bude schopno tuto roli přesvědčivě splnit.

¹⁾ Kňazev, Alexandr: Istorija afganskaj vojny 1990 gg. i prevraščenije Afganistana v istočnik ugroz dlja Centralnoj Azii. Kyrgyzsko-rossijskij slavjanskij universitet, Biškeek, 2002, s. 56.

²⁾ K hlavním skupinám především patřily tyto skupiny (přepis je přízvisoben darí nebo tádžičtině):

– Islámské společenství Afghánistánu (Džamiját-i islómi) – vůdcové Burhánuddín Rabbání, Ahmad Šáh Maséúd (vůdce vojenského křídla ISA Šuró-je Nazór). Přebázně Tádžikové.

– Islámská strana Afghánistánu – Junus Cháles (Paštun).

– Národní islámské hnutí Afghánistánu (Džumběš-i Milli) – Abdul Rašíd Dostúm (Uzbek). Přebázně sever – Uzbekové, Tádžikové.

– Strana islámské jednoty Afghánistánu (Hezb-

i Wahdat) – Abdul Alí Mazáří (Hazár), později Abdul Karím Chalílí (Hazár). Klasická hazárská strana.

– Islámská strana Afghánistánu (Ittihod-i Islómi) – Gulbuddín Hekmatjár (Paštun), převážně Paštuni.

– Národní fronta spásy Afghánistánu (Džabhe-je nedžat-e milli) – Sibghatullah Modžadadí (Paštun), převážně Paštuni.

– Hnutí islámské revoluce Afghánistánu (Harakat-e engheláb-e islómi-i) – Muhhammad Nabí Muhammadí (Paštun). Přebázně Paštuni, ale i Tádžikové nebo Uzbekové.

– Islámský svaz osvobození Afghánistánu (Ittihod-i islómi-i nedžát) – Abdul Rasúl Sajjáf (Paštun), wahhábstické hnutí.

³⁾ Generál Dostúm měl svá vlastní zastupitelství a velvyslanectví, vydával vlastní měnu, která však používala upravené bankovky státního platidla afghání, a měl vlastní správní orgány.

⁴⁾ Rašid, Ahmed: *Taliban. Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*. Yale University Press, New Haven/London, 2000, s. 26–30.

⁵⁾ Tamtéž s. 23–26.

⁶⁾ V Bámijánu takto bylo pouze v několika dnech prudkých bojů mezi hazárskými oddíly generála Chalílího a Tálibánem v lednu 2001 zavražděno několik set Hazárů.

Hazárský problém byl vystupňován také podporou hazárským šitém ze strany Iránu.

⁷⁾ Kňazev, Alexandr: *Istorija afganskaj vojny 1990 gg. i prevraščenije Afganistana v istočnik ugroz dlja Centralnoj Azii*. Kyrgyzsko-rossijskij slavjanskij universitet, Biškeek, 2002, s. 115–120.

⁸⁾ Místní obyvatelé na územích „okupovaných“ Tálibánem většinou přísně rozlišovali mezi hnutím Tálibán, které bylo viděno jako čisté afghánské pod vedením mollá Muhammada Omara, a al-Káida, kterou představovali zahraniční žoldnéři (Arabové, Pákistánci, Uzbekové a další národnosti).

⁹⁾ To se týká například často přetřásaného tématu ženského zahalování. Zde je nutno dodat, že burka, zakrývající ženské tělo, stejně jako nemožnost přístupu ke vzdělání byly ve vesnických oblastech naprosto běžné již dávno před příchodem islámského režimu v roce 1992 nebo Tálibánu v roce 1996.

¹⁰⁾ Zde je nutno připomenout vládu reformistického krále Amanulláha ve 20. letech, která skončila po povstání Bača-i Sakaa v roce 1929, nebo liberalizační snahy Záhír Šáha v 60. letech, spojených s možností formálního vzniku politických organizací, i v neposlední řadě modernistický pokus o socialistickou revoluci Lidově-demokratické strany Afghánistánu v roce 1978. Všechny tyto kroky vyvolaly odpor tradičně konzervativních kruhů.

¹¹⁾ Například Islámská strana Afghánistánu pod vedením Gulbuddína Hekmatjára nebo Národní islámské hnutí generála Dostúma.

¹²⁾ Ze se jedná o státní politiku, dokazují například i jednotné plakáty s mapou Afghánistánu v národních barvách a s nápisem v darí a paštu: „Jenom v jednotném Afghánistánu se objeví mír a prosperita,“ které jsou vyvěšovány po celé zemi.

¹³⁾ Panergycké komentáře k tomuto dění např. silně promasúdovský Afghan Online Press, 10. 9. 2001. <http://www.afghan-web.com>.

¹⁴⁾ Na druhé straně je nutno podotknout, že současná sakralizace Maséúda se zdaleka netýká všech sociálních vrstev ani všech regionů, pouze se i mimo Afghánistán ukazuje dopad Maséúdovy kvalitní mediální politiky. Oslava Maséúda také zaznívá ze strany západních médií (BBC, Rádio Svoboda, Hlas Ameriky), které často slouží jako jediný zdroj informací na většině afghánského území.

¹⁵⁾ V tomto směru hraje důležitou roli kábulské ministerstvo zahraničí, které kontroluje pohyb cizinců po afghánském území a je spravováno bývalým ministrem zahraničí Rabbáního vlády dr. Abdullou Abdullou.

¹⁶⁾ Např. Štětina, Jaromír: Zápisník zahraničních zpravodajů (Sobota 3. 8. 2002). Český rozhlas 1 – Radiožurnál, <http://www.rpzhlas.cz>.

Dva prezidenti – mnoho problémů

V prosinci 2001 se na Madagaskaru uskutečnily kontroverzní prezidentské volby, jež následně vyústily v bezmála půl roku trvající politickou krizi. Důsledkem této krize jsou obrovské ekonomické škody, z nichž se bude Madagaskar, osmá nejchudší země planety, vzpamatovávat několik let, a smrt asi tisícovky lidí.

VILÉM ŘEHÁK

Do prosincových voleb šli jako největší favorité stávající prezident Didier Ratsiraka (1936) a jeho opoziční soupeř Marc Ravalomanana (1949). Ratsiraka se stal nejvyšším představitelem socialisticky orientovaného vojenského režimu (nastolen 1972) již v roce 1975. Jeho megalomanské plány v zemědělství a průmyslu, které skončily naprostým krachem a vyčerpáním finančních zdrojů země, radikálně snížily jeho podporu a přispěly k pádu socialistického režimu na počátku 90. let. Po tříletém prezidentském období Alberta Zafyho, poznamenaném obrovskou korupcí ve státní správě a rozpadem původně šestnáctičlenné vládní koalice, a ročním působení úřadujícího prezidenta se v roce 1997 stal prezidentem opět Ratsiraka.

Veřejně se omluvil za neúspěchy své socialisticky orientované politiky a moderním sociálně demokratickým programem získal voliče na svou stranu. Nesporné ekonomické úspěchy jeho vlády se však na životě většiny obyvatel nijak neprojeví, a proto se s ohledem na ambiciózního soupeře dal očekávat vyrovnaný souboj. V prvním kole voleb nakonec zvítězil Ravalomanana (46,2 procenta) před Ratsirakou (40,9 procenta). K druhému kolu voleb však již nedošlo. Opozice obvinila Ratsiraku z volebních podvodů a prohlásila, že její kandidát získal již v prvním kole více než 50 procent hlasů. Na základě tohoto prohlášení se Marc Ravalomanana 22. února prohlásil prezidentem a odstartoval tak čtyřměsíční chaos v zemi.

Politický aspekt

Opěrným bodem opozice je provincie Antananarivo v okolí hlavního města. Když 2. března ustanovil Ravalomanana vlastní vládu, rozhodl se Ratsiraka opustit hlavní město a spolu se svou vládou přesídlit do města Toamasina na východě ostrova, odkud pochází a kde má největší podporu. Ze šesti provinčních guvernérů podepsalo pět (kromě guvernéra Antananariva) ve společném komuniké loajálnost Ratsirakovi a jeho vládě. Stejně tak většina armády zůstala na straně stávajícího prezidenta.

Opoziční vláda během prvních dnů činnosti jmenovala představitele opozice do všech významných funkcí ve státní správě, včetně guvernérských, a s pomocí svých stoupenců je začala dosazovat do úřadu. Na konci března se podařilo obsadit místo guvernéra v provincii Antananarivo, o měsíc později se do rukou opozice dostala i provincie Fianarantsoa na ji-

hovýchodě ostrova. Úspěšný postup opozice vedl k posílení tábora jejích sympatizantů mezi lidem, a především v armádě. V polovině dubna již na straně opozice stála většina armády, s výjimkou elitních, leč nepřiliš početných jednotek RFI, a prezidentské gardy.

Do řešení krize se vložily i další africké státy. Zatímco mise Organizace africké jednoty skončila neúspěšně, senegalský prezident Abdoulaye Wade pozval 15. dubna oba rivaly do Dakaru, kde nakonec byla po čtyřdenním jednání podepsána dohoda. V ní bylo zohledněno i rozhodnutí Ústavního soudu Madagaskaru, který s ohledem na postup opozice rozhodl 16. dubna o anulaci výsledků prvního kola voleb a nařídil přepočítání hlasů. Základem dohody bylo, že pokud po přepočítání výsledků získá jeden z kandidátů nadpoloviční většinu hlasů, bude prohlášen prezidentem. Pokud ji nezíská ani jeden, bude uspořádáno druhé kolo voleb a bude ustavena přechodná vláda složená z příslušníků obou táborů. Pouhý den před vyhlášením nových výsledků voleb však Ratsiraka podepsanou dohodu porušil svým prohlášením, v němž předem odmítl případné vítězství opozičního kandidáta. 29. dubna pak byly zveřejněny výsledky po přepočítání hlasů, v němž se potvrdilo podezření opozice z manipulace s volebními výsledky. Marc Ravalomanana získal 51,46 procenta hlasů (zatímco Didier Ratsiraka jen 35,90 procenta) a 6. května byl při slavnostním ceremoniálu jmenován novým prezidentem země. S překvapivým prohlášením ihned přispěchala OAJ. Ačkoliv dohoda z Dakaru byla podepsána pod její záštitou, OAJ nové výsledky a vítězství opozičního kandidáta neuznala a vystoupila s požadavkem uspořádání druhého kola voleb a vzniku „vlády národního usmíření“ se zastoupením obou táborů.

Vyhlášením nových výsledků se však situace ještě více zkomplikovala. Guvernéři čtyř ze šesti provincií, které zatím odolaly postupu opozice (Antsiranana, Toamasina, Toliary, Mahajanga), zareagovali jednostranným vyhlášením nezávislosti svých provincií na Madagaskaru.

Příspětek k vyřešení krize se opět pokusil A. Wade, ale jeho snaha o zprostředkování dalšího setkání obou prezidentů vyšla naprázdno. Mnohem významnějším krokem na cestě k vyřešení krize se ukázal být další postup armády na konci května a v první polovině června, po němž získala opozice kontrolu nad provinciemi Mahajanga a Toliary, v konfliktu spíše neutrálními, a následně zahájila

a na počátku července úspěšně dokončila postup proti nejsevernější provincii Antsiranana s početnou skupinou sympatizantů nyní již ex-prezidenta Ratsiraky. Ten s ohledem na prohlášení nové administrativy, která jej obvinila z korupce a politického násilí, 5. července odletěl z Madagaskaru do Paříže, odkud vzkázal, že se vrátí jen v případě uspořádání druhého kola voleb.

To se však vzhledem k současné situaci jeví nereálně. Poslední ratsirakistické skupinky v provincii Toamasina byly poraženy a na počátku července byl celý ostrov znovu sjednocen pod vedením nové, doposud opoziční administrativy, jež obsadila všechna klíčová místa ve státní správě a zahájila soudní procesy s vysokými představiteli padlé vlády (premiér, ministři, guvernéři) pro podezření z korupce a politického násilí. Ravalomananu a jeho vládu nyní podporuje celá armáda i většina obyvatelstva; novou vládu postupně uznaly USA, Francie, ostatní západoevropské státy, Evropská unie a OSN. Překvapivým postojem se naopak prezentovala nově vzniklá Africká unie (AU), která bez ohledu na vývoj situace trvala na požadavku vypsání nových voleb, do nichž by funkce prezidenta zůstala neobsazena. Na prvním zasedání AU na počátku července se dokonce objevil návrh na vyloučení Madagaskaru z AU. Do září uznaly novou administrativu pouze Senegal, Libye, Burkina Faso, ostrov Mauritius a Komorské ostrovy.

Sociální aspekt

Politická krize se záhy po svém začátku projevila i v oblasti sociální, a to zejména v hlavním městě. Ratsirakisté využili polohy hlavního města ve středu ostrova a již od konce února začali na všech hlavních silničních tazích z přístavů do hlavního města budovat neprostupné silniční barikády, navíc strážené sympatizanty z řad armády i prostých obyvatel. Jejich cílem bylo především omezit či úplně zastavit veškeré dodávky paliv a základních potravin do hlavního města ve snaze snížit vliv opozice, a naopak získat příznivce do svých řad. Tuto snahu pak podpořili dalšími destruktivními akcemi – od března do července bylo v zemi zničeno asi deset strategicky významných mostů a bylo zaznamenáno několik útoků na elektrárny či sloupy vysokého napětí, po nichž se dvakrát hlavní město zčásti ponořilo do tmy.

Když byla v půlce dubna podepsána dohoda v Dakaru, jedním z hlavních bodů byla okamžitá odstranění všech silničních blokád (především v provinciích mimo kontrolu opozice). Během následujících dnů však byla stržena jedna jediná blokáda na cestě mezi přístavem Mahajanga na severozápadě ostrova a hlavním městem. Ratsirakisté odmítli respektovat podepsání dohody a místo odstranění dalších blokád došlo k opětovnému vztyčení blokády v Mahajanze. Dohoda nebyla dodržena ani v politické rovině neuznáním přepočítaných výsledků voleb (viz výše) a po dvou týdnech se prakticky rozplynula.

Kritická situace v hlavním městě, kde při nedostatečném zásobování začala být nouze o paliva i potraviny, se zmírnila v polovině dubna, kdy opozice získala pod svou kontrolu provincii Fianarantsoa. Poté, co byla stržena

na blokáda mezi stejnojmenným přístavem a hlavním městem, mohl být přístav využit k přepravě zboží do hlavního města. Všechny zbylé silniční blokády pak byly strženy až v době od konce května do začátku července při postupu armády.

Problémy s nedostatkem paliv a potravin v hlavním městě se sice podařilo vyřešit, ale i tak měla krize značné sociální dopady, mj. od počátku krize v únoru rapidně vzrostla nezaměstnanost, když práci ztratilo celkem asi půl milionu Malgašů (Madagaskar má celkem cca 14 milionů obyvatel).

Události okolo krize a neefektivnost dvou vlád, které se věnovaly především bojům o moc, se negativně projevil i v následcích tropické bouře Kesini, jež postihla východ ostrova v polovině května. Při záplavách mnoho obyvatel ztratilo své domy i majetky, nefungovala elektřina a nebyla k dispozici ani čistá pitná voda. Provincie Toamasina byla vzhledem k blokádam odříznuta od zbytku ostrova, a než se podařilo obnovit dodávky elektřiny a vody, rychle se rozšířily nemoci dýchacích cest a malárie, jejichž následkem zahynulo asi třicet osob. V srpnu pak celý ostrov s výjimkou severní provincie postihla epidemie chřipky A, jež si vyžádala asi sedm set obětí.

Dalších asi sto lidských životů si vyžádaly četné násilné srážky mezi stoupenci obou táborů, především v prvních týdnech po začátku krize.

Ekonomický aspekt

V neposlední řadě se politická krize citelně dotkla i ekonomiky země. Madagaskar měl v posledních letech jeden z nejvyšších růstů ekonomiky na světě (v roce 2000 asi 5 procent, v roce 2001 dokonce 6,7 procenta), odhad pro rok 2002 ovšem počítá s poklesem ekonomiky asi o 2 až 3 procenta. Jedním z hlavních příjmů ostrovní ekonomiky je turismus, který po začátku krize a po vypuknutí násilností prakticky ustal. Velké ztráty nastanou i v oblasti zemědělství, které je také významnou složkou příjmů. Jako příklad může posloužit vanilka – Madagaskar je jejím největším světovým producentem (65 procent). Vanilka se však pěstuje v severní části ostrova, kde boje trvaly nejdéle, až do července. Část produkce byla zničena, část produkce se nestihla sklídit pro nedostatek pracovní síly vzhledem k nepřilíživé bezpečnosti v oblasti. Jen v této komoditě je ztráta asi 100 milionů amerických dolarů.

Závěr

Čtyři měsíce trvající krize již skončila. Zmařené lidské životy sice nikdo nevrátí, ale další tisíce lidí jsou bez střechy nad hlavou, bez práce, žijí v chudobě. Madagaskaru byla přislíbena finanční pomoc od Světové banky, EU, OSN a USA ve výši asi 3 mld. amerických dolarů. Na novém prezidentovi a jeho vládě teď je, aby se finanční pomoc dostala především k těm, kteří ji potřebují. Ravalomanana představuje novou generaci afrických politiků, kteří na rozdíl od jeho předchůdců snad mají spíše na paměti zájmy a potřeby svého lidu a svých voličů než touhu po moci a obohacení sebe a svých rodinných příslušníků.

mailto:arturexx@atlas.cz

Geopolitické determinanty iráckého problému

Režim Saddáma Husajna je dnes právem považován za jednu z nejhorších diktatur na světě. Představuje každodenní, všudypřítomnou hrozbu pro obyvatelstvo Iráku, zejména pro nesunnitská etnika. Navíc vyvolává znepokojení sousedních států a je obviňován z podpory mezinárodního terorismu. Při závažnosti Saddámovy politiky však jde o proměnlivý činitel irácké bezpečnostní politiky, zatímco celá řada dalších vážných problémů irácké politiky má dlouhodobý charakter. Jde o problémy, které působily před Saddámem a ve větším či menším rozsahu budou působit i po jeho odchodu. Vyplývají ze struktury systému mezinárodních vztahů Středního východu a často vyúsťují ve střety zájmů a ozbrojené konflikty.

Geografie a dějiny: dlouhodobí činitelé bezpečnosti Iráku

První geopolitická determinanta úlohy Iráku ve světové politice vyplývá z toho, že jeho současné hranice byly vymezeny v roce 1920 vytvořením mandátního území Velké Británie, které na území historické Mezopotámie seskupilo tři rozdílné oblasti arabského a muslimského světa. Jde o severní oblast obývanou Kurdy, centrální oblast, v níž dominují sunnitský Arabové, a jihovýchod obývaný šíitskými Araby. Tím byl tento státní útvar předurčen k trvalému napětí se dvěma svými velkými a vlivnými sousedy – Tureckem na severu, a zejména pak s Íránem na východě. Ve vztahu k Íránu pak geopolitická determinanta nabyla rozměru rivality dvou dědičných nepřátel a potvrzuje silný a dlouhodobý vliv geografie a dějin jakožto dvou ze tří klíčových proměnlivých faktorů bezpečnosti a bezpečnostní politiky.¹⁾

Úloha geografie se konkrétně projevuje v trvalé snaze o ovládnutí řeky Šat al-Arab a významné oblasti Chúzistánů. Úloha dějin trvale vystupuje na povrch v podobě výčitek pro vzájemně páchané nespravedlivosti a křivdy a vede k téměř neutuchajícímu vzájemnému napětí. Irák, bez ohledu na to, kdo zrovna je v Bagdádu u moci, vnímá svého východního souseda jako trvalou hrozbu. Tato percepce ohrožení je o to silnější, že na šíity připadá 55 procent celkového počtu obyvatel Iráku, zatímco sunnitů je pouze 25 procent. Stejně tak Irák chová nedůvěru ke svým Kurdům a trvale je podezřívá z úmyslu spojit se s ještě početnější kurdskou menšinou, která žije na jihovýchodě Turecka. Irácký režim – a znovu je třeba připomenout, že bez ohledu na to, kdo zrovna stojí v jeho čele – se proto cítí být ohrožen jak zvenčí, tak zevnitř. Z toho se pak odvíjí represivní charakter státního zřízení, jež spočívá zejména na armádě, policii, tajných službách a všudypřítomném strachu. Tím jsou předem omezeny mezinárodní důvěra a prestiž iráckého státu.

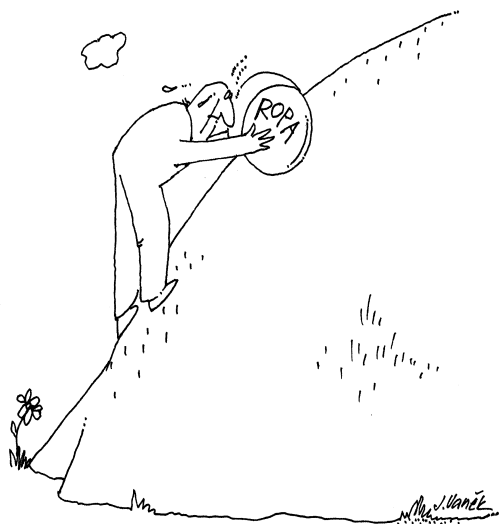
Velmi silným vnějším podnětem pro současné mezinárodní postavení Iráku a pro jeho bezpečnostní politiku se stala islámská revoluce v sousedním Íránu. Režim ajatolláhů si vytkl cíl obracet na správnou víru všechny muslimy a všude nastolovat své pojetí islámské vlády a tím vyvolal strach téměř v celém

arabském světě. Jeho snaha o šíření revolučního islámu až do oblasti Středního východu se stala vážnou hrozbou především pro arabské monarchie – pro Saúdskou Arábii, Spojené arabské emiráty, Kuvajt a další. Prvním územím, které stálo jeho expanzi v cestě, však byl Irák. Ten se také stal prvním terčem Chomejního hněvu. Dostal od něho nálepku zkorumpovaného ateistického státu a po ní následovala výzva ke svržení Saddáma Husajna a jeho „odporného režimu“, i když šlo o nemonarchistický režim původně nastolený stranou Baas.²⁾ Znovu se tak potvrdilo, že pocit ohrožení ze strany Íránu je „neměnnou geopolitickou charakteristikou Iráku“.³⁾

Neblahý vliv Saddáma Husajna

Saddám Husajn se jako irácký prezident dopustil dvou tragických chyb, jejichž dopad dodnes velmi neblaze ovlivňuje osud celého Iráku. První z nich učinil právě při nesnadném rozhodování tváří v tvář skutečně existující hrozbě rozpínavých íránských ajatolláhů. Oprávněně se odvolával na zájmy Iráku a jeho vliv v arabském světě jakožto na referenční objekty svého jednání.⁴⁾ Jako bezpečnostně-politický činitel s téměř absolutní mocí však rozhodoval a jednal především pod vlivem osobní ještivosti a animozity vůči Chomejnímu. V září 1980 vypověděl alžírské smlouvy, které pět let předtím podepsal s šáhem M. Rezou Páhlavím.⁵⁾ Saddám spoléhal na to, že šíitská revoluce Írán oslabila a destabilizovala. Toho chtěl využít ke svržení režimu ajatolláhů a k tomu, aby v Teheránu dosadil přijatelnější vládu, což by mu bývalo umožnilo získat nadvládu v celé této oblasti, považované za arabský heartland. Saddáмова očekávání se však nenaplnila. Po počátečních úspěších irácká vojska narazila na houževnatý odpor Íránců. Vnější agrese je sjednotila proti dědičnému nepříteli a nakonec snad i paradoxně zachránila i onu velmi problematickou islámskou revoluci. V roce 1983 dokonce íránská vojska vstoupila na irácké území.

Po celou dobu války (skončila 8. 8. 1988) se Irák těšil velké podpoře ze strany SSSR, ale také Francie a USA.⁶⁾ Nakonec uhájil svou uzemní celistvost a udržel i svůj režim, ale za cenu velkých ztrát na životech i na ekonomické struktuře celého státu. Osm let trvající vál-

ka s Íránem vytvořila prostředí pro další upevnění diktátorského režimu Saddáma Husajna. Sunnitě, a zejména pak ti, kteří Husajna podporují, ovládli všechny důležité mocenské pozice v hlavním městě, ve velitelském sboru armády a v celé státní správě. Dále se umocnil represivní charakter režimu, a to jak uvnitř, tak i na mezinárodním poli. Jeho politika se opírala především o zradu, intriky, veřejné popravy, šíření strachu, obrovské zneužívání státních prostředků. Vyznačuje se rovněž stále větším přeháněním vnitřních i vnějších hrozeb a paranoidickou sekuritizací neexistujících hrozeb.⁷⁾

Druhé katastrofální chyby se Saddám dopustil při hledání zdrojů pro poválečnou ekonomickou obnovu. Nejprve požadoval finanční podporu od petromonarchistických režimů – připomínal jim, že je zachránil před postupem íránských ajatolláhů. Chtěl, aby Iráku odpustily splácení válečných půjček ve výši 35 mld. amerických dolarů, aby mu poskytly nové půjčky ve výši 30 mld. USD, aby cenu ropy zvýšily na 18 USD za barel a aby přiměly Kuvajt k dodržování kvót a cen stanovených OPEC. Když neuspěl, rozhodl se zabrat celé kuvajtské území. Nejprve se však obrátil na velvyslance USA – odpověď, že Spojené státy v konfliktech mezi Araby „nemají vyhraněný názor“, si vysvětlil jako tichý souhlas s tím, co chtěl udělat.⁸⁾ Dne 2. 8. 1990 vyslal do Kuvajtu svá vojska s cílem zmocnit se jeho ropných zdrojů.

Dnes, s odstupem času, se dokonce vyskytují úvahy, že „kdyby se býval spokojil jenom s tou částí Kuvajtu, která leží těsně při jižní hranici Iráku, USA by pravděpodobně ne-reagovaly“.⁹⁾ Těžko soudit, nakolik je taková úvaha správná. Jisté však je, že obsazením celého Kuvajtu zašel Saddám příliš daleko. Zmocnil se jednoho celého státu, který stavem svých zásob ropy se řadí spolu s Irákem, Sjednocenými arabskými emiráty, Íránem a Venezuelou na druhé až páté místo na světě (100 mld. barelů) a spolu s těmito státy zaujímá stejné postavení i z hlediska produkční kapacity.¹⁰⁾ Znovu tak potvrdil své sklony k provokativním, zcela neracionálním rozhodnutím, na která pak doplácí celý jeho stát.

Obsazením celého Kuvajtu dal Saddám jedinečnou příležitost k vojenskému zásahu USA. Ty navíc během následujících pěti měsíců

čů dokázaly vytvořit dočasnou koalici 33 zemí s celkovým počtem téměř 700 tisíc vojáků. Během relativně krátké války v Perském zálivu byl vážně poničen vojenský, ale i průmyslový potenciál země.¹¹⁾ Bylo zabito 100 000 iráckých vojáků. Vedle mnoha vojenských kapacit byly zničeny elektrárny, rafinérie, ropné zdroje, sklady potravin, úpravný pitné vody, čističky odpadních vod a další důležité objekty. Navíc po válce následovaly ekonomické sankce, které měly těžké důsledky pro obyvatelstvo, zatímco Saddámová kamarila se dále obohatila a upevnila své pozice.

Ropná determinanta irácké bezpečnosti

Osudovou roli v irácké politice hraje od skončení první světové války ropa. Její dosud zjištěné zásoby jsou vyčíslovány na 112,5 miliardy barelů, což představuje 11 procent celosvětových zjištěných zásob. Tím se Irák řadí na druhé místo na světě, hned za Saúdskou Arábií, jejíž zásoby mají hodnotu 262 miliard barelů. Za Irákem následují tři země s ropnými zásobami těsně pod 100 miliard barelů – Spojené arabské emiráty, Kuvajt a Irán. Zásoby ropy v dosud neprobádaných oblastech Iráku se odhadují na dalších 220 miliard barelů, čímž by se tento stát mohl dostat dokonce na první místo ve světě. V případě útoku proti prvním dvěma by se irácká kontrola rozšířila o dalších 200 miliard barelů a mohla by zahrnovat až 30 procent celosvětových zásob!

Obrovskou předností iráckého „černého zlata“ je snadná dostupnost. Náklady na vytěžení jednoho barelu jsou desetinné (70 centů ku sedmi dolarům) ve srovnání s ropou, která se těží ve Střední Asii, považované za nově ropné eldorádo.¹²⁾ Navíc je možno dále zvyšovat objem její těžby. Ten se dnes pohybuje na úrovni necelých dvou milionů barelů denně (čtvrtina ve srovnání se Saúdskou Arábií), ale bylo by možné zvyšovat ho až na trojnásobek. Irák je proto předmětem zájmu všech států, které jsou závislé na dovozech ropy. Největším dovozcem a spotřebitelem ropy v globálním měřítku jsou Spojené státy, za nimi následují Japonsko a Čína. Již v roce 1991 byl Saddámův vstup do Kuvajtu prezentován jako ohrožení „American way of life“. Dnes je strategickým zájmem USA diverzifikovat zdroje dovozu ropy. Svržení Saddáma Husajna a jeho nahrazení přijatelným a schopným vládcem se pro ně stalo nezbytným krokem ke snížení dosud velké závislosti na ropě ze Saúdské Arábie.

Vliv irácké ropy na strategii předkupního práva USA

Právě ropná determinanta mohla být jedním z motivů úvah o nabídce azylu pro bagdádského diktátora a jeho rodinu. Jde o to vyhnout se rizikům střetu s nevyzpytatelným diktátorem, který by se v boji o všechno nakonec nemusel zastavit ani před zničením větší či menší části ropných zásob své země, nebo dokonce i sousedních zemí. V případě Saddámovy odchodu do exilu by se navíc ušetřily obrovské náklady spojené s válkou, které jsou odhadovány na 100 až 200 miliard dolarů. Dalším důvodem nabídky azylu je to, že proti diktátorovi s biologickými, chemickými, nebo dokonce s jadernými zbraněmi by se už ale nemohlo postupovat tak jako před jede-

nácti lety. To se pro USA stalo hlavním poučením z války v Perském zálivu v roce 1991 – dnes jim je jasné, že „(Saddám) největší chybu udělal, když do Kuvajtu vpadl ještě v době, kdy neměl jaderné zbraně – jinak by se Amerika bývala neopovážila se mu postavit“.¹³⁾

Nevyzpytatelný diktátor typu Saddáma Husajna v této části světa tedy ve skutečnosti není bezpečnostní hrozbou vojenského charakteru. Je hrozbou pro energetické přežití největších světových spotřebitelů ropy, představuje tedy bezpečnostní hrozbou ekonomického charakteru. To je také jeden z hlavních motivů nové bezpečnostní strategie USA, která dostala název preemptivní. Ve vztahu k Iráku má tato strategie jednoznačné poslání – zabránit tomu, aby oblast s tak obrovskými zásobami ropy byla pod kontrolou tak nevyzpytatelného, nekooperativního a nepřátelského diktátora. V konkrétním případě Saddáma Husajna však vůbec nevádí substantivum diktátor, vadí výlučně ona nepřijatelná adjektiva.

Vliv Saddámovy chování na preventivní strategii USA

Saddám mnohokrát dokázal, že často riskuje a rozehrává nebezpečné hry, aniž by si uvědomoval, jak nebezpečné jsou především pro jeho zemi. Ve Spojených státech vyvolal dojem politika, na kterého neplatí odstraňování, a proto má být vojensky odstraněn ještě dříve, než stihne vybavit svou armádu jadernými zbraněmi. Podle jednoho z bývalých předních odborníků CIA na vojenskou sílu Iráku chtějí USA vést „raději válku bez jaderných zbraní nežli válku za použití jaderných zbraní“.¹⁴⁾ A tak je strategie USA vůči Iráku také preventivní – za každou cenu zabránit tomu, aby diktátor Saddámovy typu mohl dále dokonat arzenál zbraní hromadného ničení a dokončit vývoj jaderných zbraní, jejichž prostřednictvím by pak mohl vydírat sousední státy a dostat pod kontrolu jejich ropné bohatství. Tuto možnost považují Spojené státy za něco, čemu je nutno zabránit, i kdyby to mělo být za cenu války.

Svým vlastním chováním Saddám Husajn trvale generoval také další determinantu vlastního neodvratitelného konce. Nejprve svému zvrácenému velikášství porobil celý Irák a potom ještě vyvolal podezření z podpory mezinárodních teroristických organizací. Tím se dopustil další osudové chyby – dal Spojeným státům to, co jim po skončení operace v Afghánistánu tolik chybělo. Dal jim přesnou a vítanou „home adress“ pro jejich válku proti terorismu. Nabídl jim příležitost, aby namísto neurčitěho a nejasného boje proti organizaci, která je rozvětvená na území několika světadílů a prosazuje nepřímou strategii, mohly zahájit konkrétní boj proti konkrétnímu nepříteli na konkrétním území.

Determinanty vojenského řešení iráckého problému

Každá válka či operace má jiný průběh, a to platí také v případě Iráku. Vzhledem k dlouhodobému zájmu o iráckou ropu nestačí Saddáma porazit, ale je nutné řešit i otázku, co bude po něm. Při útocích na vojenské cíle by velkou chybou byly tzv. vedlejší škody, tedy ztráty civilního obyvatelstva a škody na ekonomických a týlových kapacitách nezbytných pro přežití

iráckého státu. Nemělo by se tedy postupovat tak jako v případě akce Spojenecká síla v roce 1999. Stejně tak nelze počítat s opakováním akce Pouštní bouře v roce 1991. Nepůjde o vyhnání okupační armády z málo osídlených oblastí, půjde o boj proti relativně silné armádě, která může svá velitelská a důležité systémy skrývat v hustě obydlených oblastech Bagdádu a dalších iráckých měst. Taková taktika by mohla více či méně ztížit úder z velkých výšek a shazování systémů laserem naváděné munice, což je vel*ký rozdíl ve srovnání s Afghánistánem. Údery z nižších výšek by znamenaly zvýšené riziko pro piloty vystavené systémům irácké protivzdušné obrany. Případné boje v ulicích Bagdádu a dalších iráckých měst by výrazně snížily význam technologického náskoku amerických vojsk.

Další vojenská determinanta iráckého problému je spojena s nevyzpytatelností Saddámo-va chování v případě amerického útoku. Nelze vyloučit, že by odhodil i poslední zábrany a nařídil by odpálení zbraní hromadného ničení na města v Izraeli, na ropné zdroje v Saúdské Arábii a na uskupení amerických vojsk. Politicko-ekonomické záměry vyžadovaly vzít v úvahu i početnost irácké armády, zejména pak Republikánské gardy (celkem 50 000 vojáků) a Speciální republikánské gardy (15 000 až 20 000 vojáků), pravidelné armády o síle 350 000 vojáků a případných rezerv o síle až 600 000 vojáků.¹⁵⁾ Úvahy expertů proto byly vymezeny dvěma krajnostmi. Optimistický náhled počítal s tím, že „po počátečních zásazích by se větší či menší část irácké armády mohla obrátit proti nenáviděné tyranii“¹⁶⁾ a splnit úlohu tzv. proxies. Na druhé straně stály obavy, že zejména nejpreferovanější jednotky by z obav o poválečné vyřizování účtů mohly bojovat takřkajíc do posledního dechu. Zazněla i varování, že „Iráčané nenávidí americkou vládu ještě více než samotného Saddáma ... a že není dobré si nalhávat, že invaze a okupace proběhne snadno“.¹⁷⁾

Žádné realistické řešení by nemělo skončit rozpadem Iráku jako státu. Ten by mohl nastat v důsledku nahromaděných vnitřních rozporů a vzájemných nenávistí.¹⁸⁾ Trímilionová menšina Kurdů, představující celkem 15 procent obyvatelstva Iráku, by mohla podlehnout pokušení odtrhnout se a vytvořit vlastní stát se značným množstvím ropných zdrojů. K nim by se pak mohlo připojit celkem 12 milionů jejich soukmenovců na jihovýchodě sousedního Turecka, které je členským státem NATO. Jakými argumenty pak 15 milionů lidí přesvědčit, že by neměli usilovat o něco, co již mají národy, kterých je sedmkrát (Kuvajťané) nebo i desetkrát méně (Ománci)? Územní celistvost Iráku by však mohla být ohrožena také na jihu, kdyby početná šíitská menšina usilovala o připojení k šíitskému Íránu. Irák by se tak mohl výrazně zmenšit a ztratit schopnost plnit funkci jakéhosi valu mezi monarchistickými režimy na západě a šíitským Íránem na východě, který je navíc jedním z bodů na tzv. ose zla.

Determinanty postsaddámovského Iráku

Historické souvislosti připomínají, že „Irák byl nebezpečným a brutálním místem i před Saddámem“.¹⁹⁾ Napovídají, že nelze očekávat náhlou a bezproblémovou demokratizaci této země. Nevytvářejí předpoklady pro to, aby na Saddámo-vo místo usedl někdo z řad zahranič-

ní opozice sdružené v Iráckém národním kongresu – tito lidé nejsou jednotní, nejdnou se sami zkompromitovali a jsou více či méně odtrženi od irácké reality, a tak by měli velké problémy s prosazením své autority. Velká úskalí jsou spojena také s úvahou o nastolení přechodné vojenské vlády USA, jako tomu bylo v Německu nebo v Japonsku po skončení druhé světové války.²⁰⁾ V roce 1945 byly tyto dva státy zdecimovány expanzivní válkou, kterou samy rozpoutaly. Irák ale nic takového neprovedl, a tak by jeho obyvatelstvo mohlo vojenskou vládu cizího státu vnímat jako svůj trest za diktátora, pod nímž dlouho trpělo.

Realističtější řešením by bylo nastolení vojenského vládce, což ostatně má v Iráku dlouhou tradici. Irácká armáda bude i nadále mít velkou sílu a mocné nástroje na to, aby Saddáma nahradila sunnitským generálem, který by se dokázal v kritické chvíli odvrátit a převzít odpovědnost za chod státu. Po nástupu k moci by takový generál měl dvě základní poslání. Mezinárodněpolitické poslání by spočívalo ve schopnosti kooperovat se všemi členy Rady bezpečnosti OSN, a zejména pak s USA. To samo o sobě vůbec nebude jednoduché, neboť nelze vyloučit, že po letech sankcí a vojenských úderů budou v irácké společnosti přetrvávat protiamerické nálady.²¹⁾ Vnitropolitickým posláním Saddámo-va nástupce pak bude vytvořit příznivější prostředí pro soužití všech tří hlavních etnických skupin, tzn. především otevřít prostor pro větší zastoupení Kurdů a šíitů. Nesmí přitom ani na chvíli zapomenout na přísnou kontrolu armády a všech zpravodajských služeb. Jedná se tedy o podobné výzvy, jaké musí zvládat současný prezident jiného muslimského státu – Pákistánu. I při vědomí, že každé přirovnání může být více či méně ošidné, lze říci, že velkým úspěchem USA, které si hodně potrpí na podobnosti a podobná řešení, by byla jakási mušarafizace Iráku. Zemi by řídil generál, který by mohl, nebo dokonce i musel být diktátorem, ale byl by vstřícný vůči stálým členům RB OSN, a zejména pak vůči nejsilnějšímu z nich.

Závěrem

Případ Iráku je tedy velmi složitý, nelze jej vyřešit jednorázovým a přímočarým zásahem. Hledání dlouhodobého východiska bude velice náročné na čas i na vynakládané prostředky. Úvahy o postsaddámovském Iráku se nakonec vrací k tomu, jak se rozdělí irácká ropa. Pokud Saddámův nástupce dokáže zabránit rozpadu země a kooperovat s USA, nemusí dojít k žádnému vážnějšímu střetu mezinárodních zájmů. Dokonce by se mohly naplnit některé nepsané dohody. K vojenskému řešení by se nakonec mohli přiklonit i dva dosud rebelující stálí členové Rady bezpečnosti OSN. Čině stačí připomenout její obrovskou závislost na dovozech ropy a nabídnout přístup k části iráckých zdrojů. Rusku lze slíbit způsob, jak se domoci iráckých pohledávek v hodnotě šesti až deseti miliard USD. Navíc schůzka nejvyšších naftařských činitelů z USA a Ruska, která proběhla na počátku října v Houstonu²²⁾, naznačila, že vyhocení krize Saddámo-va režimu se pro ruské naftařské firmy stalo vítanou příležitostí, jak získat přístup k částí iráckých zásob a jak zároveň s tím dosáhnout, aby je američtí naftaři konečně

vzali za své partnery při dosahování stability a bezpečnosti světového ropného trhu.

Na základě zkoumaných skutečností se tento článek zaměřil především na geopolitický přístup k analýze iráckého problému a při nástupu úlohy Saddáma Husajna se částečně dotkl i psychologických teorií vzniku válek.²³⁾ Vedle nich však existuje řada dalších možných náhledů na problém současného Iráku a s těmi se jistě setkáme v článcích dalších autorů.

eichler@iir.cz

¹⁾ Třetím z těchto činitelů je politika. Blíže viz: Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: Security. A New Framework For Analysis.

²⁾ Irák je oficiálně republikou, v jejímž čele stojí prezident. Saddám však tuto republiku přeměnil v silně autoritativní sekulární diktaturu.

³⁾ Aymeric Chauprade, François Thual: Dictionnaire géopolitique. Paris 1998, s. 195.

⁴⁾ Islámská revoluce v Íránu byla hrozbou nejen pro Sadámův režim, ale také pro integritu iráckého státu a pro jeho postavení v celé oblasti.

⁵⁾ Tyto smlouvy Iráku zajišťovaly, že Írán se vyvaruje podpory iráckých Kurdů, a to výměnou za rovné rozdělení vod pohraniční řeky Šat-el-Arab.

⁶⁾ Např. Francie dodávala letouny Mirage a Etandard a řízené střely Exocet.

⁷⁾ Blíže viz např.: Jean-Pierre Langellier: Les mille et un crimes de Saddam Hussein, Le mystère irakien. Le Monde, 29.–30. 9. 2002, s. VIII.

⁸⁾ Roger Hilsman: The Politics of Policy Making in Defence and Foreign Affairs, s. 19.

⁹⁾ Le mystère irakien. Le Monde, 29.–30. 9. 2002, s. V.

¹⁰⁾ V tomto směru se odhady a údaje poněkud liší podle toho, zda je poskytuje Mezinárodní energetická agentura, BP Statistical Review, Arabské středisko ropného výzkumu (APRC) nebo Francouzský ropný ústav.

¹¹⁾ Letecká ofenziva trvala celkem 40 dní a pozemní boje dokonce jenom 100 hodin.

¹²⁾ Citováno podle: Le pétrole, l'autre enjeu du conflit. Le Monde, 20. 9. 2002.

¹³⁾ Kenneth M. Pollack: He's too unreasonable for deterrence. International Herald Tribune, 28.–29. 9. 2002.

¹⁴⁾ Kenneth M. Pollack: He's too unreasonable for deterrence. International Herald Tribune, 28.–29. 9. 2002.

¹⁵⁾ Jde zejména o zachování územní celistvosti Iráku, uchování tohoto státu jako strategicky významného dodavatele ropy, vojenský zásah nesmí způsobit tak velké škody vedlejší, jejichž dopad by vyvolal nebo spíše dále umocnil nenávisť obyvatelstva vůči USA.

¹⁶⁾ Citováno podle: Jacques Isnard: Combien de divisions? Le mystère irakien. Le Monde, 29.–30. 9. 2002, s. II.

¹⁷⁾ Iraqis won't welcome U.S. troops. The New York Times, 5.–6. 10. 2002.

¹⁸⁾ Stačí připomenout, že za posledních 25 let bylo zabito okolo 100 000 Kurdů a jenom při potlačování povstání šíitů v roce 1991 jich přišlo o život 30 000 až 60 000.

¹⁹⁾ Sebastian Mallaby: War might be the easy part. International Herald Tribune.

²⁰⁾ Blíže např. Dangers lie ahead. The New York Times, 12.–13. 10. 2002.

²¹⁾ Philip H. Gordon, Martin Indyk and Michale O'Hanlon: Getting Serious About Iraq. Survival, Vol. 44, No. 3, Autumn 2002, s. 19.

²²⁾ Eugene Rumer: A US–Russian oil pact? The Washington Post, 2. 10. 2002.

²³⁾ Blíže viz: Zdeněk Kříž: Příčiny vzniku válek v teorii mezinárodních vztahů. Vojenské rozhledy, s. 48–53.

Prečo USA pomáhali Iraku počas vojny s Iránom

ROBERT ŠKOPEC

V súvislosti s vývojom situácie okolo Iraku sa v poslednom čase objavuje množstvo protiamerických postojov s argumentáciou rôznej úrovne. Medzi opakovane kritizované prvky v zahraničnej politike USA sa zaradujú otázky vývoja americko-irackých vzťahov. V rámci nich sa demagogicky poukazuje na rozpor medzi súčasným protiirackým postojom a prejavmi podpory v minulosti zo strany americkej administratívy. Zabúda sa pritom, že stratégia zahraničnej politiky ľubovoľného štátu, vrátane USA, nie je konštantná, ani lineárna, preto vydávať jej korekcie za akýsi nedostatok dôslednosti, resp. bezprincipiálnosti, je neodôvodnené.

Zahraničná politika štátu má samozrejme aj vojnu kontinuitu, ale zároveň obsahuje s príchodom novej administratívy aj nové prvky. Tie môžu pôsobiť tak v smere redukcie, ako aj v smere rozšírenia a doplnenia predošlej stratégie. Zmeny zahraničnej politiky môžu byť iniciované napr. nástupom novej vlády, zmenou v statuse daného štátu (napr. vstup do medzinárodných organizácií, spolenectiev), môžu byť vynútené technologickým pokrokom, ekonomickým vývojom, prírodnými katastrofami, sociálnou revolúciou, zmenou ústavy, a celým radom ďalších skutočností. Preto je jednoduché neobjektívne sugerovať, ako keby každá zmena v línii zahraničnej politiky USA, napr. zmena postojov k Iraku, mala byť považovaná za akýsi ústupok, či výraz nestability, resp. neprítomnosti kontinuity, atď. Zmeny v zahraničnopolitickej a bezpečnostnej stratégii Spojených štátov, ktoré zaviedla administratíva prezidenta G. W. Busha, známe či už pod názvom Bushova doktrína, alebo v oblasti jadrovej stratégie, Preemption – preventívna stratégia, vojna proti terorizmu, atď. odrážajú zmeny v politickom a bezpečnostnom prostredí, a ako také sú predovšetkým výrazom adaptácie USA na nový vývoj vo svete. Stačí upozorniť na fakt, že priepasť medzi vojenskými a technologickými kapacitami USA a ostatných krajín naďalej rastie, čo viedlo k historicky unikátnej situácii, keď Amerika je ďaleko pred ostatným svetom.

Chybou teda nie je to, keď sa USA prispôbujú novej realite 21. storočia, ale chybou by bolo, ak by tak Amerika nepostupovala. Za základný algoritmus tristoročného prežívania demokratického systému je možné považovať práve schopnosť znova a znova sa včas prispôbovať zmeneným podmienkam vo svete. A to je práve to, čo komunistický systém nechápal a nedokázal, takže sa nezabrániteľne ocitol na smetisku dejín. Princípy Darwinovej teórie určujú osudy aj sociálnych systémov, bez ohľadu na to, či ich predstavitelia sú s tým upovedomení, alebo nie.

Ako typický príklad antiamerikanizmu uvedeného druhu môžeme uviesť článok indickej spisovateľky Arundhati Roy: Ako sa najlepšie predáva vojna, publikovaný v The Guardian (September 27, 2002). O protiamerickú kritiku nie je v článku núdza, žiaľ kvalita informácií, s ktorými autorka narába, je nepostačujúca. Povrchné sudy, predsudky a nálepky však nemôžu zakryť elementárnu neúctu ku skutočným faktom. Stačí len pripomenúť jej „rozsudok“ nad

politikou súčasnej vlády Indie, ktorú neváha označiť s fašistickou nálepkou. Takýto inkvizitný entuziazmus je skutočne nebezpečný, pretože útočí prednostne na city, na limbickú sústavu, pričom s faktami robí krátky proces. Povrchná kritika obyčajne sa pokúša o redukciu dimenzionality tej skutočnosti, s ktorou si chce vyrovnáť úcty. Na nešťastie pre týchto bezočivo simplifikujúcich pisateľov si to realita nenechá, skutočné príčiny kritizovaných fenoménov takto ostanú neodkryté, pretože ich môže dekodovať len nelinearita vyššieho stupňa.

Pochodil som mnohé v Indii, ale neverím, že by obyvatelia New Deli, matematici a fyzici v Bangalore, ktoré je centrom indického Silicon Valley, kozmického a jadrového výskumu, či nádherné ženy v Goa, ktoré sa dodnes obliekajú v štýle silne pripomínajúcom európsku tradíciu, atď., by mohli súhlasiť s tak unáhlenými charakteristikami, akými sa to len hemží v uvedenom článku. Nemôžem zabudnúť, ako vodič nášho autobusu, ktorým sme pochodili nekonečné cesty Rajasthanu, mi počas prestávky v Jaipure držal filozofickú prednášku o tom, že „Indian people like freedom“, čo môžem len plne potvrdiť. Takže, na rozdiel od Arundhati Roy, súhlasím s tými, ktorí Indiu stále vnímajú ako najväčšiu demokraciu sveta. Aj tento jeden príklad napovie dosť o metóde a štýle módných kritikov Ameriky. Dá sa povedať, že tu ide o ďalšiu vlnu etnobiznisu, keď si množstvo autorov spravilo výnosný job z povrchného antiamerikanizmu.

Neprekvapuje teda, že aj v téme antiamerikanizmu sa články obyčajne pohybujú v rovne miešania prudkej nenávisťi s neznalosťou konkrétneho vývoja americko-irackých vzťahov posledných troch desaťročí. Môžeme si vybrať ľubovoľný úsek týchto vzťahov, trebárs aj najviac kritizované obdobie vojny medzi Iránom a Irakom, vždy je možné nájsť realistickú analýzu motívov a hybné sily, ktoré určovali vývoj daným smerom. Preto nemôže stačiť len hovoriť o hrozbe „šialenej, nebezpečnej vojny“. Platí to aj pre otázku podpory USA, ktorá sa v určitom období poskytovala Iraku. Kritici tejto politiky obyčajne vychádzajú z dnešnej situácie a ignorujú realie rokov 1980–88. Prednostným dôvodom, prečo Spojené štáty počas vojny medzi Iránom a Irakom boli nútené v určitých fázach konfliktu podporiť Irak, bola skutočnosť, že sa Irán vnímal ako väčšia hrozba pre svoje postoje na báze militantného islamu. Práve uvedená ideologická pozícia Teherá-

nu vyvolávala obavy, že by sa Irán mohol pokúsiť o teritoriálnu expanziu v regióne Perzského zálivu. Irán bol schopný kontrolovať časť strategického poloostrova Al Faw, čo mu dávalo dobré predpoklady, že využije svoju číselnú prevahu, prelomí iracké línie a následne si inváziou výrazne posilní svoj vplyv v ďalších krajinách Perzského zálivu. Mohlo ísť o krajiny: Kuwait, Saudskú Arábiu, Bahrain, Katar, Spojené arabské emiráty, atď. Faktom zostáva, že experti vtedajšej americkej administratívy prisudzovali schopnosti Iraku expandovať podobným spôsobom menšiu pravdepodobnosť.

Vývoj zahraničnej politiky USA v uvedenom období prebiehal v štyroch fázach:

1. Vypuknutie vojny medzi Iránom a Irakom za relatívnej neutrality USA.
2. Fáza technologickej podpory a vytvorenia vzťahov Spojených štátov s Irakom.
3. Perióda vojenskej podpory Iraku a jeho vojenským operáciám proti Iránu.
4. Fáza zaujatia pozícií USA a útokov proti vojenským postaveniam Iránu v Perzskom zálive.

Uvedme aspoň niektoré faktory, ktoré donútili Spojené štáty zasiahnuť na strane Iraku:

- a) výhoda prečíslenia na strane Iránu,
- b) revolučná, Islamská agenda Iránu, ohrozujúca susedov,
- c) chybné vojenské kalkulácie irackého vedenia, ktoré podcenilo silu protivníka,
- d) snaha o zachovanie mocenskej rovnováhy medzi krajinami Perzského zálivu,
- e) väčšia účinnosť americkej vojenskej techniky Iránu oproti ruskej výzbroji Iraku,
- f) obavy z prudkého zvýšenia cien ropy vo svete,
- g) snaha o zabezpečenie ropných ciest smerujúcich z oblasti Perzského zálivu, atď.

V priebehu osem rokov trvajúcej vojny sa situácia na frontoch viackrát zmenila. Medzi jej konštanty je možné zaradiť fakt, že odpor Iránu sa ukázal byť mohutnejším, ako sa očakávalo, bez ohľadu na ľudské straty sa zaviedla taktika tzv. ľudských vln, čím sa vlastne utrpenie stupňovalo a vojna sa len predlžovala. Za osobitnú pozornosť stojí aj fakt, že napriek vyššej úrovni prípravy irackej armády sa v bojoch potvrdila jasná prevaha americkej vojenskej techniky v rukách Iránu v porovnaní s technikou sovietskou v rukách Iraku (bod e.).

Ilustruje to napríklad útok iránskeho letectva na Bagdad a kľúčové letecké základne Iraku hneď v prvé týždne konfliktu. Letecká základňa Al Walid slúžila pre sovietske bombardéry Tu-22 a Il-28, pričom sa nachádzala vo vzdialenosti 800 km od najbližšej iránskej bázy v Urumiyeh. Iránske letectvo nasadzovalo stíhačky americkej výroby F-4 a F-5 do útoku, a niekoľko F-14 na prieskum. Počas týchto akcií iránske letectvo efektívne využívalo rakety Maverick proti pozemným cieľom protivníka. Uskutočnili aj viacero operácií s využitím opäť amerických helikoptér typu Chinooks, Bell 214A a Sea Cobra. Iránski piloti dokázali obletieť iracko-sovietske protiletecké rakety SA-2, SA-3 s využitím taktiky, ktorú rozpracovali Američania počas vojny vo Vietname. Boli už menej úspešní proti sovietskym raketám SA-6 na irackej strane. Iráncania však už mali vážne ťažkosti s obsluhou rakiet typu Hawk, Rapier a Tigercat. Koncom roku 1982 Sovieti doplnili zásoby Iraku novoposkytnutými tankami T-55 a T-62, raketami typu

BM-21 a helikoptérmi Mi-24. Bojové operácie vojny medzi Iránom a Irakom ukázali väčšiu efektívnosť západných, predovšetkým amerických zbraňových systémov oproti sovietskym zbraňam irackej strany. Preto si Bagdad v roku 1984 okrem už používaných francúzskych stíhačiek Super Étendard zadovážil stíhačky Mirage F-1 z Francúzska. Obidva druhy bojových lietadiel zvýšili účinnosť irackých zásahov na základe používania rakiet typu Exocet. V orwellovskom roku 1984 sa pohybovali odhadované straty Iránu okolo 300 000 mŕtvych a ranených, kým v Iraku to bolo cca 250 000.

Väčšina medzinárodných analytikov, medzi nimi aj William O. Staudenmaier, dospela k záveru, že západná vojenská technika najmä na iránskej strane, ale čiastočne aj na strane irackej, bola jasne efektívnejšia než sovietska vojenská technika. Práve spomínané relatívne úspechy iránskych síl boli v roku 1984 príčinou toho, že sa obe superveľmoci, USA i ZSSR, rozhodli aktívne zasiahnuť do vojny. Superveľmoci i veľmoci sa snažili zlepšiť svoje postavenie v regióne Perzského zálivu aj na úkor svojich konkurentov. V pozadí stáli najmä obavy, aby sa ropa opäť raz nevyužila ako zbraň. Minister zahraničných vecí USA Alexander Haig v roku 1981 v Zahraničnom výbore amerického Senátu uviedol, že vidí možnosť zlepšenia vzťahov s Bagdadom, a zdôraznil, že Irak sa stal predmetom sovietskeho imperializmu v oblasti Stredného východu. Nadväzovalo to na Carterovu doktrínu z januára 1980, ktorej deklarovaným cieľom bolo dať jasne najavo, že USA využijú svoju vojenskú silu v prípade potreby aj na preventívne odvrátenie vonkajších mocností od obsadenia pozícií v Perzskom zálive. Vtedajší minister obrany USA Harold Brown zastával zmierlivejšie stanovisko, keď upozorňoval, že najväčším nebezpečenstvom pre medzinárodnú bezpečnosť sú turbulencie v treťom svete a nie expanzionizmus Sovietskeho zväzu.

Vo veci ochrany ropných ciest zo Stredného východu bol však aj H. Brown tvrdší, keď ju označil za životný záujem svojej krajiny, na ochranu čoho „sme pripravení uskutočniť potrebné akcie, vrátane použitia vojenskej sily“. V roku 1982 vydanom tajnom materiáli Pentagonu Defense Guidance sa píše: „Za ľubovoľných okolností musíme byť pripravení nasadiť americké sily priamo v regióne, ako náhle by sa javilo, že bezpečnosť Perzského zálivu je ohrozená.“

Príznačné pre vtedajšiu zahraničnopolitickú stratégiu oboch superveľmocí bolo v duchu hier s nulovým súčtom, usilovať sa o vytlačenie konkurenta z čo najviac pozícií a upevniť si zároveň maximálne svoje pozície v regióne Perzského zálivu. Pre dosiahnutie tohto cieľa bola prípustná značne široká škála taktických variantov. Počas iránsko-irackej vojny nájdete obdobia, keď boli USA viac-menej neutrálné, aj obdobia, keď podporovali viac Irak na úkor Iránu, a dokonca aj obdobie, keď sa usilovali o akúsi dočasnú rovnováhu v poskytovaní pomoci obojým bojujúcim stranám. V rámci posledne menovaných je možné z dostupných historických zdrojov vyšpecifikovať aj etapy, v ktorých (aj keď len na krátku dobu) USA skúšali vsadiť viac na podporu Iránu, napr. v záujme vyslobodenia amerických rukojemníkov, v čase aféry Iran-Contragate, atď. Hovorilo sa tomu „vybudovať strategické spojenie s Iránom za pomoci transferu zbraní“.

S odôvodnením, že „strategické otvorenie voči Iránu je v národnom záujme“ (USA). Pod „strategickým otvorením“ sa nechápal len púhy dialóg, ale aj snaha o predstihnutie druhej superveľmoci, t. j. ZSSR, ako súčasť politiky, ktorá mala zabrániť vytvoreniu podobných zväzkov s Iránom zo strany Sovietskeho zväzu. V pozičnom papieri CIA z roku 1985 sa uvádza, že „ktorákoľvek superveľmoc bude v Iráne ako prvá, bude v silnej pozícii umožňujúcej pracovať na vytlačení tej druhej“. Robert McFarlane poslal admirálovi Pointdexterovi (poradca prezidenta pre otázky národnej bezpečnosti) telegram o tajnom stretnutí, ku ktorému došlo v máji 1986 v Teheráne, s konklúziou: „sme na dobrej ceste k niečomu, čo môže znamenať skutočne strategický zisk na účet Sovietov“. V tom čase poskytovali USA Iránu spravodajské informácie, ktoré mali byť „zmesou pravdivých a zavádzajúcich údajov“. Podľa analytikov CIA sa tým sledovalo „dosiahnutie vojenskej rovnováhy“. Viacerí experti sa zhodujú v názore, že aj v kauze rukojemníkov bolo hlavným cieľom administratívy prezidenta Ronalda Reagana získať politický vplyv. Washington spočiatku podporoval Irak, neskôr obe strany, a v záverečnej fáze konfliktu už bol ochotný sa opäť uspokojiť s dostatočným vplyvom čo i len u jednej strany (Irak), z obavy, aby nakoniec nestratil vplyv u obojoch bojujúcich strán! Tento vývoj jasne ukazuje problematický charakter a komplexitu hier s nulovým súčtom obdobia studenej vojny.

Konštantným rysom postupu oboch bojujúcich strán však bola neschopnosť plne využiť modernú sofistikovanú výzbroj, takže sa vojna viedla vlastne na úrovni štandardov druhej svetovej vojny. Najmä zisky iránskej strany dosiahnuté v roku 1984 boli impulzom na zapojenie superveľmocí do konfliktu. Ďalším impulzom bola nesporné existujúca hospodárska konkurencia medzi veľmocami, ktorá ich v darwinistickom duchu nútila získať, resp. udržať si svoj vplyv v tomto na ropu tak bohatom regióne. Tu by sme sa však nemali uspokojiť len s púhym moralizovaním. To, že vlády veľkých krajín chcu mať slovo v tak významnom regióne, nie je možné interpretovať ako prejav imperialistickej politiky, pretože by to bolo príliš jednostranné, neobjektívne. Ak si spomeniete na Clausewitz a jeho tézu o pokračovaní vnútornej politiky, nebude to na škodu. V čase iránsko-irackej vojny dovážali USA 5 percent, Francúzsko a západné Nemecko 15 percent svojej spotreby ropy (o Japonsku ani nehovoriac) z oblasti Perzského zálivu. Za tým všetkým treba vidieť aj prácu pre tamojších ľudí, energiu pre dopravu, celkový chod ekonomiky a života. V prípadoch vojnového konfliktu v zónach bohatých na nosiče energie sa nedá vylúčiť eskalácia cien danej energie, ba ani možnosť následnej svetovej finančnej, resp. ekonomickej krízy. Tu sa teda realizuje prepojenie medzinárodnej bezpečnosti s fungovaním svetovej hospodárskej sústavy. Akékoľvek turbulencie, ktoré poškodzujú záujmy veľkej časti medzinárodného spoločenstva, si takto vynúti aktívne protioopatrenia, obyčajne zo strany veľmocí. Nijaká zodpovedná vláda sa nemôže nečinne prizerať ako vojnový konflikt ohrozuje záujmy jej obyvateľov. To bol aj prípad pomoci USA Iraku počas vojny s Iránom. Podľa vierohodných údajov len v roku 1985 stáli aktivity USA

v Perzskom zálive amerických daňových poplatníkov cca 47 miliárd USD.

Ziaľ, je to hororový paradox, že práve existencia chemických zbraní vo vlastníctve Iraku sa stala tým rozhodujúcim argumentom, ktorý nakoniec donútil iránske vedenie ukončiť vojnu, vyjadrením súhlasu s Rezolúciou Bezpečnostnej rady (BR) OSN č. 598 z 20 júla 1987, čo videlo 20. augusta 1988 k ustanoveniu prímeria. O chemických zbraňach v súvislosti s iránsko-irackou vojnou BR OSN neprijala rezolúciu. Spojené štáty odsúdili použitie chemických zbraní, ale neprejavili ochotu podporovať akcie BR OSN proti Iraku. BR si zvolila menej závažnú formu, keď v roku 1985 v prehlásení odsúdila použitie chemických zbraní, avšak ešte stále bez uvedenia názvu Iraku. Až v marci 1986 Bezpečnostná rada prvýkrát obvinila explicitne v uvedenej veci Irak. Došlo k tomu dva roky po tom, čo tím OSN potvrdil zo strany Iraku použitie chemických bojových prostriedkov.

Snáď najdôležitejší dôvod poskytnutia americkej podpory Iraku bol však daný vtedy platnou logikou studenej vojny. Sovietska politika voči regiónu Perzského zálivu sa v uvedenom období sledovala a vyhodnocovala všetkými možnými spôsobmi. V štúdiu sponzorovanej americkou armádou, pod vedením známeho experta Francis Fukuyamu z Rand Corporation, sa uvádza, že „Gorbačovovo nové myslenie v oblasti zahraničnej politiky bolo len rétorikou, pokiaľ sa Perzského zálivu týka“, pretože Moskva pokračovala voči Spojeným štátom v hrách s nulovým súčtom. Dokonca aj v čase, keď State Department pripúšťal, že „spoločné sovietsko-americké úsilie môže napomôcť urovnaniu“, Zbigniew Brzezinski však argumentoval, že „to by mohlo legitimizovať sovietske pozície v Perzskom zálive, a tak v skutočnosti podkopať naše životné záujmy“. V čase iránsko-irackej vojny bolo pre obe superveľmoci USA a ZSSR príznačné, že svoju politiku voči regiónu Perzského zálivu uskutočňovali za extrémnej kompetície z oboch strán. Dnes je už ľahké vynášať sudy, ale faktom zostáva, že studená vojna, ako konflikt medzi kapitalizmom a socializmom, silami demokracie a silami totality v tých rokoch vrcholila. Bol to skutočne boj kto z koho. Len jedna ilustrácia: Po invázii síl Sovietskeho zväzu do Afganistanu sa objavili aj obavy z možnej invázie ZSSR do Iránu, atď. Čiže Spojené štáty museli také kroky, ako otázka pomoci Iraku, vidieť aj v týchto historických súvislostiach. Nepochybne išlo o procesy značnej komplexity, ktorých uchopenie nie je možné iba s pomocou linearity.

robert_skopec@foreign.gov.sk

Prameny:

Zbigniew Brzezinski: Power and Principle. New York, Feraf Straus, Giroux, 1987.

Francis Fukuyama: Gorbachev and the New Soviet Agenda in the Third World.

R-3634-A, Santa Monica, CA: Rand Corporation, June 1989.

Harold Brown: Thinking About National Security. Boulder: Westview, 1983.

The United States and the Gulf War. Z-magazine, February 1990.

Iran-Iraq War. Marine Corps Historical Publication FMFRP 3-203-10, December 1990.

Francis V. Xavier: Iran and Iraq: Prediction for Future Conflict.

Public papers of the Presidents, Ronald Reagan, 1981, pp. 870-71.

Subsaharská Afrika

– životní prostředí a bezpečnost

Národní bezpečnost v době globalizace

„Stýská se mi po Africe a chci se tam vrátit. Třeba tam pochopím, proč se používají tanky a stíhačky Su-25 pro získání kontroly nad světovými strategickými ropovody.“

Jaromír Štětina, novinář

Environmentální problémy neohrožují jen globální ekosystém, na kterém jsou lidé životně závislí. „Dávno předtím, než by došlo k fyzickému zhroutilí planety, mohou důsledky ničení životního prostředí narušit především sociálních vztahů a vyvolat obrovské problémy a utrpení lidí. Výzkum možných souvislostí mezi zhoršováním životního prostředí a konflikty se dnes dostává do popředí zájmu.“⁽¹⁾

Definice mezinárodní i vnitřní (národní) bezpečnosti se v posledním desetiletí výrazně proměňuje. Již se nejedná pouze o výsledek vojenské rovnováhy, ale i uvědomění si sociálních, ekonomických, politických a environmentálních faktorů vstupujících do této problematiky. V souvislosti s tímto posunem vyvolávají vztahy mezi životním prostředím, globálními problémy, migrací a bezpečností stále hlubší zájem.⁽²⁾

Environmentální tlak i jeho socioekonomické a politické důsledky se dnes dotýkají všech oblastí a států světa. Stále významněji ovlivňují lokální, regionální i mezinárodní bezpečnost. Ovšem z důvodu nedostatku finančních zdrojů a nových technologií budou rozvojové země ovlivněny těmito globálními změnami životního prostředí dříve a závažněji než země hospodářsky rozvinuté.⁽³⁾

Války o zdroje

O přírodní zdroje i suroviny se vedly války v průběhu celé lidské historie. Možné trendy v této problematice pečlivě monitoruje i americká zpravodajská služba CIA. „Jakmile státy dosáhnou maximálních limitů dostupnosti zdrojů vody, možnost vzniku konfliktu vzroste.“⁽⁴⁾ Zpráva CIA dále uvádí, že téměř polovina vodních zdrojů se nachází v řekách, které protékají více než jednou zemí, a že přes třicet národů čerpá více než třetinu své spotřeby vody mimo vlastní území. To zcela jistě zvětšuje možnost vypuknutí sporů. Tento trend je očekáván již během následujících patnácti let.⁽⁵⁾ První spory v Africe by mohly vzniknout o vodu z Nilu mezi Egyptem na jedné straně a Súdánem a Etiopií na straně druhé. Ve všech třech státech bude v následujících letech vzrůstat poptávka po vodě a vodních zdrojích v důsledku stoupající populace a zhoršování stavu životního prostředí. Největší požadavky bude mít pravděpodobně Egypt, ovšem ten se nachází až na dolním toku Nilu.

Spotřeba ropy pravděpodobně vzroste z dnešních 75 milionů barelů na den na více než 100 milionů barelů na den v roce 2015, spotřeba plynu za stejné období vzroste ještě více.⁽⁶⁾ Tím samozřejmě získají na důležitosti regiony, kde se tyto přírodní zdroje vyskytují a těží. Mezi tyto oblasti patří především subsaharská Afrika, kde se mohou nacházet dosud neobjevená ložiska. Státy tohoto regionu se stávají stále více předmětem pozornosti

ti světových mocností a gigantických nadnárodních společností. Je otázkou, zda jejich soupeření zde vyvolá konflikty, nebo naopak korporace budou mít zájem na „poklidné těžbě svých surovin“ po rozdělení sfér vlivu.

ROBERT STOJANOV

V současné době bychom mohli několik vnitřních (národních) i mezinárodních konfliktů v regionu subsaharské Afriky zařadit mezi války o přírodní suroviny. Kromě již dlouho trvajících občanské války v Angole (kde již hlavním zdrojem sporu není ideologický spor z dob studené války, ale nyní pouze diamanty a ropa, přeshraniční konflikt o Západní Saharu (fosfáty), občanské války v Sieře Leoně, Libérii (diamanty,⁽⁷⁾) nepokoje v Guineji (uprchlíci z Libérie a Siery Leone v důsledku místních válek o diamantová naleziště), dlouhodobý konflikt v Demokratické republice Kongo s dalekosáhlým mezinárodním významem (ropa, diamanty aj.). Z nedávné minulosti můžeme uvést spor o hranici mezi Libyí a Čadem (ropa), kmenové sváry v Nigérii, do nichž výrazně vstupovala vládní armáda (ropa). Některé z nich se snad konečně blíží ke svému závěru (Angola, Sierra Leone), ovšem spory o kontrolu přírodních zdrojů mohou situaci téměř kdykoliv eskalovat.

Dalším „chronickým“ příkladem konfliktu o zdroje, kde samozřejmě nejde jen o ropná naleziště, může být válka (respektive několik konfliktů mezi různými frakcemi armád) v jižních částech Súdánu. Své zájmy zde má především konsorcium Chevron Texaco,⁽⁸⁾ ale i ostatní ropné společnosti pozvané do této části země vládou. Povstanci bojující za autonomii nebo nezávislost jižního Súdánu tvrdí, že místní vláda používá zisky z vývozu ropy k financování svých vojenských operací, a obviňuje vládu z uplatňování brutální politiky spálené země, která má za cíl z ropných polí vypudit civilisty i povstalce. Proto ve dubnu roku 2001 pohrozili útokem na pracovníky mezinárodních ropných společností, které v zemi působí od roku 1999, kdy země začala ropu vyvážet, a jsou nyní rozhodnutí vládu od zásob této suroviny odříznout.⁽⁹⁾

Novinář Jaromír Štětina se na pohnutky, které zapříčinují vznik konfliktů v Africe, dívá zneklidňujícím pohledem vlastní zkušenosti ze severní Keni, kde obyvatelé čekali čtyři roky na dešť, a právě vlivem sucha zde vznikají hladomory a lokální konflikty mezi místními kmeny. „Jestliže dnes bojují moderní armády pod pláštík ideologií o naftu nebo o uran, jestliže dnes velké státy hovoří o svých „teritoriálních zájmech“, pak nedělají nic jiného než samburští morani – kmenové válečníci, kteří bojují proti Turkáncům, aby přežili. Rozdíl je jen v prospěchu ze získaného: ve Spojených státech to bude udržovaná cena pohonných hmot či cena obilí v Evropě, u Samburů pak pro jednoho obyvatele plechovka vody týdně navíc.“⁽¹⁰⁾

Úzké sepětí mezi bezpečností, obchodem se zbraněmi a přírodními zdroji ukazuje několik následujících příkladů. Charles Taylor a další liberijští diktátory obchodovali s dřívím, železnou rudou a zemědělskými produkty, které vyměňovali za lehké zbraně a vojenský výcvik. Taylor tak vydělával částku 100 milionů USD ročně. Na počátku 90. let vydrancovala vládní armáda i vojska

vzbouřenců v sousední Sieře Leoně diamantové doly. Vzbouřenci vyměnili diamanty za rakety a kalašnikovky s Taylorovými jednotkami. V roce 1992 přijal Egypt budoucí sklizeň čaje ve Rwandě jako záruku rwandské vlády za děla, minomety, náslapné miny a útočné zbraně v hodnotě šesti milionů USD. Než boje ve rwandské etnické válce zničily čajové keře, získal Egypt množství čaje v hodnotě jednoho milionu USD.⁽¹¹⁾

Mnozí z pytláků, kteří se v Zimbabwe a Mosambiku zaměřují na lov slonů a nosorožců pro slonovinu a rohy, jsou bývalí vojáci podléjící se na obchodu s lehkými zbraněmi. Angolské protivládní jednotky UNITA vydělávají 450–500 milionů USD ročně prodejem diamantů. „UNITA také platí za podporu Jižní Afriky slonovinou, což představuje jatka pro desetitisíce slonů. Povstalecké jednotky RENAMO v Mosambiku vyměňovaly maso, kožedělný materiál a slonovinu za zbraně.“⁽¹²⁾

Na území subsaharské Afriky působilo nebo působí několik soukromých armád. Mezi nejaktivnější patří jihoafrická společnost „Executive Outcomes“, která se významně zapojila v roce 1993 do konfliktu v Angole na straně vládních sil za kontrakt 40 milionů USD. Od téhož roku se podílela i na mírové misi v Sieře Leone, kde za svou účast firma získala 36 milionů USD a těžební práva za dobytí diamantových dolů na místních rebelech (1996) a výcvik vládních vojáků. V Jižní Africe, Namibii a Botswaně se podílela na ochraně těžebních zařízení. Společnost má k dispozici vlastní vrtulníky, bojová letadla Mig a napalovací pumy, které byly použity v Angole v bojích proti UNITA.⁽¹³⁾

Můžeme uvést i příklady těžebních nadnárodních společností, jež negativně zasahovaly/zasahují do vnitřních záležitostí některých států a tím ohrožovaly/ohrožují jejich suverenitu. Je dobře známa přímá účast Union MiniZre Company s podporou belgické vlády na podpoře separatistických akcí Katangy v Kongu na počátku 60. let. Obdobně je dnes hodnoceno působení západních výrobců zbraní a těžařských společností, jako například nadnárodní korporace Royal Dutch/Shell v oblasti environmentální a porušování lidských práv v Nigérii nebo společnosti Chevron Texaco v Súdánu.⁽¹⁴⁾ Podobně se na stranu povstalců postavil francouzský naftový koncern Elf Aquitaine v občanské válce v Kongu v roce 1997 proti demokraticky zvolenému prezidentovi, protože se cítil (spolu s francouzskou vládou) ohrožen na „svých těžebních pravech“.⁽¹⁵⁾

Environmentální migrace – vykořenění

„Dokud jsou války, jsou také uprchlíci ... Avšak v osmdesátých letech se začal objevovat nový fenomén. Velké množství lidí se stěhovalo ne pro války, ale proto, že je vyhnalo zničené životní prostředí. Dostáváme se k bodu, kdy země již nic nedává, kdy zmizely stromy a obyvatelé již nemohou nic vykřesat z erodované půdy.“

Jonathon Porritt⁽¹⁶⁾

Jedním z příkladů narušení bezpečnosti států je tzv. environmentální (ekologická) migrace. Zpráva Světové komise pro životní prostředí a rozvoj nazvaná „Naše společná budoucnost“ uvádí, že ohrožení životního prostředí je zřídka jedinou příčinou většího konfliktu mezi státy. Konflikty, podle autorů této zprávy, mohou vyrůstat z přehlížení a potlačování části obyvatelstva a tím probuzeného násilí. Pokud politické procesy nejsou schopny zvládnout účinky environmentálních tlaků, vznikajících v důsledku dezertifikace či eroze půdy, mohou se tak tyto tlaky stát jednou z důležitých příčin

konfliktů. V některých případech mohou působit jako katalyzátor. „Chudoba, nespravedlnost, degradace prostředí a konflikt vstupují mezi sebou do spleťových, ale mocných interakcí. Jedním z jejich jasných projevů jsou „ekologičtí uprchlíci ...“¹⁷⁾

Jonathon Porritt uvádí, že fenomén environmentálních uprchlíků se zvláště v Africe stává stále častějším jevem. „Když zmizí lesy, vyschnou i studně a eroze odnese půdu. Život lidí ve vesnicích a malých městech se stává nemožným. Tito venkované nemají již žádnou jinou volbu než sballit svůj malý majetek a vydat se na cestu.“¹⁸⁾ Výsledné masové přesídlování může narušit rovnováhu v cílových oblastech a vyvolat odezvu – konflikt. Příkladem takového střetu může být konflikt mezi Senegalem a Mauretánií v letech 1989–1990, kde byla migrace obyvatel z Mauretánie vyvolána rostoucí dezertifikací půdy, na které pásly dobyt看 nomádské kmeny. Původní dobře míněná snaha rozvinout hospodářsky úrodnou řeku Senegalu za pomoci umělého zavlažování působila kontraproduktivně v oblasti s extenzivním chovem dobytka.¹⁹⁾ Nebezpečí podobných typů konfliktů je dnes vystaven celý africký kontinent.

Pojem environmentální uprchlík²⁰⁾ neodpovídá mezinárodním konvencím a lidé, kteří museli opustit své domovy z environmentálních důvodů, nemají nárok na azyl ani na potřebnou ochranu.²¹⁾ Výjimku tvoří pouze ty případy, kdy je ničení životního prostředí používáno záměrně jako forma pronásledování, zastrahování nebo násilného přesídlení určité části obyvatel. Vzhledem ke složitosti problému neexistují ani statistiky, které by dokumentovaly jeho skutečný rozsah. Odhady počtu tohoto typu uprchlíků se pohybují mezi 10 až 25 miliony osob, což je ve srovnání s oficiálním počtem uznávaných uprchlíků (13 milionů v roce 1997) opravdu hodně. „Například Mezivládní panel o změně klimatu (IPCC) varuje, že nejvážnějším důsledkem klimatických změn mohou být právě rozsáhlé migrace obyvatel.“²²⁾ Také UNHCR označilo již v roce 1993 zhoršování životního prostředí za jednu z klíčových příčin vzniku uprchlictví a jako jeden z faktorů, který může ohrozit lidskou bezpečnost. Na základě toho někteří autoři předpokládají nárůst počtu uprchlíků v důsledku možné změny klimatu až na 150 milionů v roce 2050 (viz tab.).²³⁾

Odhady počtu environmentálních uprchlíků

Zdroj	Odhad	Odhad k datu
Jacobson (1988)	10 mil.	80. léta
Forbes-Martin (1992)	64 mil.	80. léta
Westing (1993)	15 mil.	1990
Myers (1993)	25 mil.	1990
Myers (1993)	150 mil.	2050

Zdroj: Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. XI.²⁴⁾

Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce (IFRC) v roce 1999 vydala zprávu, podle níž v roce 1998 bylo na světě 25 milionů environmentálních uprchlíků, což bylo poprvé více než počet uprchlíků utíkajících v důsledku válečných konfliktů. Podle studie Climate Institu-

te dvě třetiny environmentálních uprchlíků žijí v Africe.²⁵⁾

Během devadesátých let se v médiích i odborných kruzích stala frekventovaným výrazem slova vnitřní uprchlíci, respektive *vnitřně přesídlení lidé*.²⁶⁾ Důvodem k jejich odchodu z domovů může být, stejně jako v případě uprchlíků, pronásledování, ozbrojený konflikt, násilí, ekologická katastrofa nebo vysídlení kvůli velkým „rozvojovým“ projektům, jako jsou například stavby přehrad. UNHCR odhaduje celkový počet vnitřně přesídlených osob na 25–30 milionů, z toho až 16 milionů se nachází v Africe.²⁷⁾

Tyto počty a následující prognózy rozsahu environmentálních migrací a dalších důsledků environmentálního stresu jsou dosud založeny „pouze“ na odhadech. Přesto je z hlediska morálního i z hlediska mezinárodní bezpečnosti důležité, aby nebyly možné dopady environmentálních změn a vyčerpávání zdrojů na pohyby obyvatel podceňovány a byla věnována náležitá pozornost prevenci. Již nyní se environmentální problémy i jejich sociální, hospodářské a politické důsledky dotýkají všech oblastí světa, i když se mnohem vážněji projevují v chudých, rozvojových zemích. „Hlavními příčinami zranitelnosti těchto zemí je vzrůstající počet obyvatel a snaha o rychlou industrializaci a zvýšení životní úrovně, která je spojena se zvýšenou zátěží na životní prostředí.“²⁸⁾

Bezprostřední příčiny vykořenění

Primární příčiny environmentálních problémů obyvatel subsaharské Afriky, včetně environmentální migrace, velmi výrazně souvisí se způsobem života obyvatel v rozvinutých zemích (tzv. bohatého Severu). Zde se však budeme zabývat pouze bezprostředními příčinami tohoto jevu v samotné Africe.

Ve většině případů je těžké odlišit environmentální uprchlíky od lidí, které z jejich domovů vyhnaly hospodářské či jiné důvody. Ovšem je nesporné, že změny životního prostředí ovlivňují socioekonomické podmínky, jejichž zhoršení může vyvolat migraci z postiženého území. „Lidé, kteří žijí ve skromných, ale snesitelných ekonomických podmínkách, jsou často skutečně přitahováni možnostmi většího blahobytu jinde, většinou v zahraničí. Původní příčinou chudoby však často bývají právě environmentální problémy, obvykle v kombinaci s dalšími socioekonomickými a politickými faktory. Jednoznačnější je situace v případě uprchlíků, kteří odcházejí do oblastí či zemí se stejnou nebo jen o málo vyšší ekonomickou úrovní. Tak je tomu v případě mnoha přesídlených v subsaharské Africe a v oblasti indického subkontinentu.“ Podle již uvedené zprávy IFRC z roku 1999, zmiňující environmentální migraci, patří mezi hlavní příčiny sucha, záplavy, odlesnění a degradace půdy. Přírodní katastrofy podle této zprávy vedly k 58 procentům případů násilného přesídlení.²⁹⁾

Na migraci v subsaharské Africe se dá názorně ukázat působení celé řady vlivů. Afrika má ze všech kontinentů nejvyšší populační přírůstky a také nejvyšší kojeneckou úmrtnost. S ohledem na populační růst je dnes produkce obilí na osobu nižší než v 50. letech, a to i přesto, že se výnosy více než zdvojnásobily. Ve většině případů se však na migraci kromě hladu a přelidnění podílejí i další faktory. Například rozsáhlé vlny uprchlíků z Etiopie byly důsledkem začarovaného kruhu hladomorů a občanských válek, ve kterém se země ocitla v 70. a 80. letech. V roce 1993 žilo téměř 230 000 etiopských obyvatel za hranicemi své země, převážně v Súdánu, a dalšího půl milionu se přesídlovalo uvnitř země. Počet obyvatel Etiopie vrostl za posledních

čtyřicet let o 30 milionů (na 57 mil.). Zemědělská půda v zemi přitom patří mezi nejdegradovanější na světě, většina produktivní půdy leží na příkrých svazích a lesy pokrývají necelá tři procenta území. „Nové generace Etiopanů tak budou mít jedinou volbu: hlad, nebo migraci.“³⁰⁾

Podobným problémům čelí i Somálsko, které je zatíženo masivním růstem populace, erozí půdy nadměrným spásáním a odlesňováním. Jedním z důsledků je migrace z venkova do měst, která způsobuje napětí a nestabilitu. Za humanitární krizi ve Rwandě spojenou s obrovskou migrací stojí mnoho příčin. Kromě demografického tlaku a nedostatku orné půdy je to i vysoká úmrtnost na AIDS, která narušila rodinnou strukturu obyvatel, a několik desítek let trvající třenice mezi Hutuy a Tutsii. Eva Rabelová shrnuje příčiny vzniku environmentální migrace do několika hlavních skupin.³¹⁾

● Přírodní katastrofy

Za přírodní katastrofy můžeme považovat sucha, záplavy, zemětřesení, výbuchy sopek, požáry. Pro většinu z nich je charakteristický rychlý nástup. Postižení bývají nejčastěji chudí obyvatelé rozvojových zemí, kteří jsou samozřejmě nejzranitelnější.

● Kumulativní změny

(změny s pomalým nástupem)

Jedná se o pomalu působící přírodní procesy, ovlivněné či urychlené lidskou činností – například odlesňování, půdní eroze, zamokřování a zasolování půdy, zanášení bahnem, šíření pouští, změny klimatu, nedostatek (pitné) vody. Tyto faktory se pravděpodobně stanou v budoucnu hlavní hybnou silou migrací (spolu s nově vznikajícími konflikty o přírodní zdroje), protože se zde kumulují řada environmentálních a socioekonomických vzájemně provázaných vlivů.

● Neúmyslné způsobené nehody

a průmyslové havárie

Do této kategorie spadají zejména havárie způsobené chemickým průmyslem, dopravou (např. havárie tankerů převážejících ropu), jaderné havárie (elektrárny i podniků či laboratoří zpracovávajících jaderný materiál). Patří sem i důsledky způsobené masovou dopravou.

● „Rozvojové“ projekty

Mezi „rozvojové“ projekty můžeme zařadit budování přehrad, rozvoj měst či stavby dopravní infrastruktury. Podle odhadu Světové banky (WB) bylo následkem rozsáhlých „rozvojových“ projektů v 90. letech násilně přesídleno 90 až 100 milionů osob. Paradoxní je, že právě Světová banka se podílela na řadě z nich. Do těchto projektů „rozvoje“ lze zahrnout těžbu dřeva, ropy a dalších surovin, rozvoj báňského průmyslu a projekty na využití půdy.

● Ozbrojené konflikty a války

V současné době probíhá na světě několik desítek mezinárodních konfliktů i občanských válek (nejvíce právě v oblasti subsaharské Afriky), které ohrožují životy milionů lidí. Ničení životního prostředí přitom bývá nejen důsledkem, ale často i příčinou těchto bojů. V budoucnu s největší pravděpodobností poroste vliv globálních problémů na každodenní život stále většího počtu osob a rostoucí nedostatek zdrojů bude vyvolávat nejen migraci, ale i konflikty. Vzájemná provázanost je zde zřejmá.

Environmentální dopady uprchlíků na životní prostředí přijímajících států

Vzhledem k předpokládanému nárůstu počtu (environmentálních) uprchlíků se stávají nezanedbatelnými dopady jejich působení na životní prostředí států, do nichž prchájí. „Nejviditelnější problémy spojené s působením uprchlíků jsou odlesnění (deforestace), půdní eroze a spotřeba

vody i celkové znečištění vodních zdrojů,“ uvádí zpráva UNHCR.³²⁾ V úvahu musíme také vzít změny, které uprchlíci přinesou v sociální a ekonomické oblasti regionu, do něhož přicházejí, a které zde svým pohybem způsobí.³³⁾

Z globálního pohledu se nemusí zdát dopady uprchlíků na prostředí až tak významné, ovšem v lokálním či regionálním měřítku mohou být určující. UNHCR uvádí, že během uprchlických krizí v Tanzanii v letech 1994–1996 bylo celkem zničeno 570 čtverečních kilometrů lesů, z nichž 167 čtverečních kilometrů bylo vykáčeno. Odhad environmentálních dopadů uskutečněný v Zimbabwe v roce 1994, když se mosambičtí uprchlíci vrátili do svých domovů, ukázal redukcí zalesnění kolem uprchlických táborů o 58 procent. Země jako Pobřeží slonoviny a Demokratická republika Kongo, které mají zkušenosti s vysokým počtem uprchlíků, ztrácejí každým rokem prostřednictvím nekontrolovaného ničení lesů plochu zemědělské půdy o velikosti 2900 a 1800 kilometrů čtverečních.³⁴⁾

V Guineji, která má na svém území největší počet běženců na světě v poměru na počet obyvatel – 10 procent populace tvoří uprchlíci ze sousedící Libérie a Siery Leone, jsou uprchlíci po mnoho let. Tento masivní počet vyvolává v Guineji na několika místech ničení lesů a způsobuje sociální napětí v místních komunitách.³⁵⁾

Spojené národy věnují této problematice větší pozornost než otázkám samotného předcházení vlnám běženců prchajících z důvodu narušení životního prostředí. Lze se domnívat, že v tomto případě je prevence zbytečně podceňována.

Cesty k řešení

Pohyby uprchlíků a další formy násilného přesídlování mohou být užitečným barometrem lidského pocitu jistoty a bezpečí. Lidé zpravidla neopouštějí své domovy a neutíkají ze své vlasti nebo společnosti, pokud není vážně ohrožen jejich život nebo svoboda. Útěk je tou poslední šancí na přežití a lidé se k němu uchylují tehdy, jestliže selhaly všechny mechanismy, jak se se situací vypořádát. Mezinárodní úsilí by mělo směřovat k předcházení nedobrovolných migračních pohybů, z čehož v kontextu environmentálních migrací znamená předcházení environmentálnímu stresu, ale také řešení jeho důsledků. Řešením rozhodně není neprodyšné uzavření hranic. Včasná prevence založená na mezinárodním úsilí může lépe zabránit přílivu obrovských mas uprchlíků. Role, kterou v dnešním globálně propojeném světě hraje životní prostředí, je nesmírně komplikovaná. Z tohoto důvodu nemůže být řešení environmentálních problémů pouze věcí environmentální politiky, ale i politiky rozvojové a bezpečnostní, směřující ke snížení chudoby, posilování rovnoprávnosti jednotlivých společenských skupin a k demokratizaci. Vše rozhodně nevyřeší sebeefektivnější rozvojová pomoc, pokud bude založená pouze na úzkém vymezení donorských aktivit rozvinutých států, aniž by tyto státy začaly s udržitelným rozvojem u sebe.³⁶⁾

Pro Českou republiku by z mnoha pragmatických i „etických“ důvodů nemuselo být nezajímavé účastnit se na projektech zkoumajících indikátory vytvářející systémy včasného varování před negativními důsledky environmentálních stresů. Tyto indikátory by měly být použitelné jako přímý podklad pro politické rozhodování, případně rozhodování při směřování české efektivní dlouhodobé udržitelné rozvojové pomoci a její bezpečnosti.³⁷⁾

¹⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. II.

²⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. XVI.

³⁾ Srovnej Khol, Radek: Výzvy environmentální bezpečnosti na konci 20. století. Mezinárodní vztahy č. 4/1995, str. 42.

⁴⁾ CIA: Natural Resources and Environment <http://www.cia.gov/cia/publications/globaltrends2015/> (29. 1. 2001).

⁵⁾ Jedním z prvních varování v těsné blízkosti Afriky je květnové doporučení zvláštního izraelského parlamentního výboru o tom, „aby veškeré hospodářství s vodou bylo pod přímoú kontrolou úřadu premiéra. Zásoby vody byly v minulosti příčinou vážných sporů v oblasti a zvláštní parlamentní výbor byl zřízen, neboť několik let sucha vedlo k neshodám Izraele s jeho sousedy – Palestinskou samosprávou, Jordánskem a Libanem. Výbor ve své zprávě předpovídá, že se krize bude prohlubovat a že se země možná bude potýkat s nedostatkem pitné vody.“ BBC: Izraelské problémy s vodou www.bbc.co.uk/czech/news6shtml (29. 5. 2002).

⁶⁾ CIA: Natural Resources and Environment <http://www.cia.gov/ciublications/globaltrends2015/> (29. 1. 2001).

⁷⁾ „Vládní činitelé v Libérii a Burkina Fasu, stejně jako povstalci v Siere Leone, věnují v současné době hlavní pozornost tomu, aby uchránili své lukrativní trhy s diamanty, které by byly ohroženy, kdyby v oblasti ustaly konflikty.“ Washington Post: Situační v západní Africe vyvolává znepokojení (20. 9. 2000).

⁸⁾ Štětina, Jaromír: Boj o ropu ve znamení kříže a pultěšice. Týden č. 41/1999, str. 63.

⁹⁾ BBC: Povstalci na jihu Súdánu hrozí útoky proti ropným společnostem <http://www.bbc.co.uk/czech/news6.shtml>, published 8. 4. 2001.

¹⁰⁾ Rozhovor Jaromíra Štětiny na Rádiu Svobodná Evropa (dne 1. 3. 2001) <http://www.ext.rozhls.cz/rse/portal/> (7. 3. 2001).

Štětina, Jaromír: Opravdový africký život, <http://www.bbc.co.uk/czech/korespondent/71.shtml> (24. 3. 2001).

Pokotové, Samburové, Turkánci jsou kmeny žijící v severních oblastech Keni, trpících několikaletým suchem, které způsobuje konflikty mezi nimi.

¹¹⁾ Renner, Michael: Omezení osobního ozbrojení. In: Brown, Lester R. a. d.: Stav světa 1998, Hynek, Praha 1998, str. 224.

¹²⁾ Renner, Michael: Omezení osobního ozbrojení. In: Brown, Lester R. a. d.: Stav světa 1998, Hynek, Praha 1998, str. 224.

¹³⁾ O'Brien, Kevin, Sarvaš, Štefan: Soukromé armády – nový element na mezinárodní scéně. Mezinárodní vztahy č. 4/1999, str. 21.

Jenčík, Květoslav G.: Žoldnáci v novém hávu. Týden č. 48/1998, str. 85.

¹⁴⁾ Krejčí, Oskar: Mezinárodní politika. Victoria publishing, Praha 1997, str. 159–160.

¹⁵⁾ Homola, Bořek: Nová etapa soupeření v Africe. Mezinárodní politika č. 10/1997, str. 23.

¹⁶⁾ Porritt, Jonathon: Nový mezinárodní řád. Jeden svět a co je za ním. In: Porritt, Jonathon: Zachraňme Zemi. Zemědělské nakladatelství Brázda ve spolupráci s MŽP ČR a Federálním výborem pro životní prostředí. Praha 1992, str. 33.

¹⁷⁾ Světová komise pro životní prostředí a rozvoj: Naše společná budoucnost. Academia, Praha 1991, str. 229.

¹⁸⁾ Porritt, Jonathon: Myslíme na budoucnost. Je to poslední příležitost? In: Porritt, Jonathon: Zachraňme Zemi. Zemědělské nakladatelství Brázda ve spolupráci s MŽP ČR a Federálním výborem pro životní prostředí. Praha 1992, str. 23.

¹⁹⁾ Gedlu, Mesfin: Environmentální migrace. Osobní e-mail (30. 3. 2001).

²⁰⁾ El-Hinnawi ve zprávě UNEP z roku 1985 uvádí definici environmentálního uprchlíka (environmental

refugee). „Environmentální uprchlíci jsou lidé, kteří byli donuceni dočasně nebo trvale opustit svoje původní bydliště v důsledku významného narušení životního prostředí, které ohrožovalo jejich existenci, anebo vážně ovlivnilo kvalitu jejich života. K narušení prostředí může dojít lidskou činností či činností přírodních sil (přírodní katastrofa), případně kombinací obou. Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. VIII.

V současné době se jedná (zejména v českém prostředí) o nový, dosud přesně nevydefinovaný pojem. V některých publikacích se objevují i jiné názvy pro obyvatele, kteří jsou nuceni opustit svá obydlí vlivem environmentálních vlivů, např. ekologičtí uprchlíci atd. Podrobněji Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha.

²¹⁾ Oficiální definice uprchlíka je obsažena v Ženevské Úmluvě o právním postavení uprchlíků z roku 1951. Tato definice nepočítá s rostoucími počty lidí, kteří se snaží uniknout hladomoru, nezahrnuje ani obyvatele opouštějící oblasti zasažené přírodními katastrofami a další. Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. VI, VII.

²²⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. II.

²³⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. II, X.

²⁴⁾ Autorka čerpala z Loneragan, Steve: The Role of Environmental Degradation in Population Displacement. Research report 1. Global Environmental Change and Human Security Project, University of Victoria, Canada, 1998.

²⁵⁾ Pevnějším se jedná o subsaharskou Afriku. Zbývající třetina zahrnuje zejména 6 milionů čínských uprchlíků a 2 miliony uprchlíků z Mexika. Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. X–XI.

²⁶⁾ UNHCR používá pojem vnitřně přesídlená osoba (internally displaced person) jako pracovní označení pro lidi, kteří byli nuceni opustit své domovy a obvyklé způsoby života, avšak nadále zůstávají uvnitř své země. V médiích se častěji objevuje termín vnitřní nebo vnitrostátní uprchlík (internal refugee). Právní definice postavení těchto lidí dosud chybí. Podrobněji viz Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. VI–VIII.

²⁷⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. VII.

²⁸⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. III.

²⁹⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. X–XI.

³⁰⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. XI.

³¹⁾ Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. XI, XIII–XV.

³²⁾ UNHCR: Refugees and The Environment. <http://www.unhcr.ch/environ/refande.htm> (5. 3. 2001).

³³⁾ UNHCR: Refugees and The Environment. <http://www.unhcr.ch/environ/refande.htm> (5. 3. 2001).

³⁴⁾ UNHCR: Refugees and The Environment. <http://www.unhcr.ch/environ/refande.htm> (5. 3. 2001).

³⁵⁾ The Causes of Conflict and the Promotion of Durable Peace and Sustainable Development in Africa. Report of the Secretary-General to the United Nations Security Council. United Nations, New York 16. 4. 1998.

³⁶⁾ Srovnej Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. II, XVII–XVIII.

³⁷⁾ Srovnej Rabelová, Eva: Environmentální migrace. Zpravodaj ekologické výchovy Sisyfos č. 11/2000, příloha, str. XVIII.

Rakousko a Marshallův plán

The Marshall Plan in Austria. Eds. Günter Bischof, Anton Pelinka, Dieter Stiefel. Contemporary Austrian Studies. Vol. 8. New Brunswick, N.J. USA 2000. s. 588 ISBN: 0-7658-0679-7.

V roce 2002 uplynulo již 55 let od doby, kdy na Harvardské univerzitě přednesl G. C. Marshall projev o pomoci Evropě po druhé světové válce. Výše uvedený sborník statí, zabývajících se problematikou Marshallova plánu, vydala pod patronací univerzit v New Orleansu a Innsbrucku skupina rakouských a amerických odborníků. V rámci *Centra rakouských studií* na Univerzitě v New Orleansu v roce 2000.

Toto centrum organizuje výzkum a vědecké konference, zabývající se z různých hledisek Rakouskem. Každoročně vydávaný tematický sborník je důkazem efektivní spolupráce. Od roku 1992 takto vyšlo deset dílů sborníku s tematikou: *Rakousko v nové Evropě, Éra Kreiského, Éra Vranického, Rakousko v padesátých letech, Rakouská žena, Rakouská národní paměť a národní identita, Rakouský korporativismus, Neutralita v Rakousku, Rakousko v Evropské unii* (díl 10 v roce 2002). Hlavními organizátory těchto aktivit jsou prof. Bischof v New Orleansu a prof. Pelinka v Innsbrucku.

Upozorňuji na tyto rakouské aktivity jako na významný příklad i pro nás. Na amerických univerzitách působí také mnoho českých (i slovenských) vědců, mnozí v emigraci desítky let, ale již i mladí, kteří tam měli možnost studovat a působit již po roce 1989. Jejich vzájemná spolupráce ve výzkumu by jistě byla užitečná pro nové impulsy při vědeckém (a efektivním) zpracování československé a české problematiky z oblastí společenských věd. Na základě výsledků výzkumu v různých zemích či vzájemných diskusí by existence obdobného česko-amerického centra, včetně sborníku společných prací (ročenka), byla velmi prospěšná.

V recenzovaném sborníku je řada velmi dobrých příspěvků od 26 autorů, zkušených profesorů i mladších badatelů, kteří se zabývali různými aspekty Marshallova plánu ve svých dizertačních pracích. Navíc je to zpracování problematiky poválečné pomoci USA v podmínkách jedné země, v daném čase i v souvislosti s neaktuálnějšími problémy Evropy dneška s odstupem 55 let. Ponechme proto stranou několik neméně zajímavých statí mimo tuto tematiku – jako pojednání o vojenském průběhu nacistické okupace Rakouska v březnu 1938 z německé strany (A. N. Lassner, s. 447n.) nebo o summitu USA–SSSR v roce 1961 ve Vídni (M. Kofler, s. 487n.) či o změnách v elektorátu rozvinuté kapitalistické společnosti na příkladu Rakouska. (M. M. L. Crepez, H. G. Betz, s. 506n.), včetně několika zpráv o nových knihách.

* * *

V monotematické části sborníku (s. 1–447) zjistíme, že Rakousko v rámci Marshallova plánu mělo skutečně specifické postavení. Bylo jedinou zemí, kde v rámci společné okupační správy čtyř

mocností, tj. včetně SSSR (jehož negativní vztah k Marshallovu plánu byl znám), Spojené státy souhlasily se zapojením Rakouska do Programu evropské obnovy. Věděly, že SSSR ekonomicky Rakousko velmi využíval, nakonec i díky bohaté pomoci, kterou Rakousko USA od roku 1945 poskytl. Autoři I. Fraberger a D. Stiefel uvedli, že Američané pomoc pro sovětskou zónu velmi omezovali – 92 procenta pomoci obdržela část okupovaná západními velmocemi, 8 procent sovětská (s. 82). Navíc specifické postavení Rakouska v Marshallově plánu bylo vyjádřeno i tím, že pomoc na osobu ve výši 132 dolarů byla nejvyšší ze všech příjemců v rámci OEEC (s. 85).

Zajímavý údaj uvádí v úvodu G. Bischof na základě svého výzkumu,¹⁾ že celkem Rakousko obdrželo v rámci pomoci Spojených států po válce včetně ERP 1,5 mld. dolarů, přičemž SSSR v rámci čerpání reparací, nákladů na okupaci a produkce smíšených sovětsko-rakouských podniků, vyvážen ze země, prakticky odčerpalo skoro stejnou hodnotu (1,2 mld. dolarů – s. 1).

Výše uvedení autoři též rozebírají příčiny toho, proč vliv komunistů v Rakousku na rozdíl od jiných zemí velice rychle po válce klesal, a to i v sovětském pásmu. Příčinou bylo chování okupační Rudé armády při obsazení východní části Rakouska, dále do roku 1946 bezohledné drancování rakouské ekonomiky. Pro obyvatelstvo se oživily a vyvolaly z minulosti argumenty antikomunismu a antibolševismu z dob nacistické propagandy, zvláště po březnu 1938. Ty se velmi brzy propojily s antisovětskou a antikomunistickou propagandou studené války, v níž se tak KS Rakouska dostala do postavení kolaboranta se sovětskými okupanty (s. 64–66).²⁾

Antikomunistický charakter Marshallova plánu se projevil zvláště silně po vzniku korejské války, což ovlivnilo všeobecně militarizaci programů pomoci na základě Zákona o vzájemné bezpečnosti (Mutual Security Act), přijatého v USA v roce 1951. V této souvislosti je ve studii H. J. Schrödera zajímavý pokus o rozbor forem propagace Marshallova plánu v Rakousku a v Německu, která se dosti lišila od propagace v ostatních zemích OEEC (s. 212n.).

Pokud autoři hovoří o vztahu Marshallova plánu k východní Evropě, jednoznačně na základě archivního studia konstatují, že USA v tomto směru od jara 1947 na účasti zemí z východní Evropy zájem neměly, spíše naopak. Marshallův plán byl od počátku pokládán za důležitý nástroj politiky zadržování komunismu (A. Komlosy s. 85). To se projevilo při kontrole používání americké pomoci prostřednictvím americké úřadovny ECA v Rakousku. Jak dokládá S. Beer, ECA byla velmi úzce propojena s činností odbočky CIA v Rakousku, která podle jeho názoru velmi ovlivňovala vnitropolitický vývoj v celé zemi (s. 185n.).

Část sborníku je věnována tematickým studiím k vývoji rakouské ekonomiky pod vlivem Marshallova plánu. Vedle systémových otázek ekono-

mického vývoje v Rakousku po válce (především z hlediska investiční politiky) se autoři zabývají třemi konkrétními sektory ekonomiky, kde se ERP projevil nejvýrazněji. Podle G. Riegela prvním sektorem, symbolický pro Rakousko, byla výstavba energetického systému, jehož centrem jsou alpské vodní elektrárny „Kaprun“ a na něho navazující energetická síť vedoucí až do Vídně. Tento systém se podle autora stal páteří rakouské ekonomiky a byl jedním ze základů, který přispěl k zachování jednoty státu (s. 323n.).

Druhým sektorem byla obnova rakouského ocelářského průmyslu, který symbolizovala obnova a modernizace státní ocelárny VÖST v Linci, což podle K. Twerasera zabránilo její demontáži a odvozu do SSSR z titulu německého majetku v Rakousku, protože ji Rusové pokládali za součást své válečné kořisti (s. 290n.). A konečně jako třetí odvětví analyzoval G. Bischof koncepci a realizaci obnovy turistického průmyslu, který, jak víme, zaujímá v ekonomice této země přední místo. Je logické, že zde se pomoc soustředila nejvíce do západních zón, které se staly proslavenou základnou rakouského cestovního ruchu po druhé světové válce (s. 357n.).

Poznatky zde naznačené jsou hodny pozornosti i našich ekonomů, protože v současné situaci – v souvislosti s rozšířením Evropské unie – čeká i naši ekonomiku další restrukturalizace a zaměření na prvky, které budou přispěvkem do celoevropské ekonomické mozaiky a umožní České republice úspěšně soutěžit na trzích EU, která je i díky Marshallovu plánu o velký krok před námi. Stať W. Kohlera ukazuje, jak rozdílná je situace po padesáti letech, takže neumožňuje především východoevropským státům jít otrocky cestou „Nového Marshallova plánu“, jak si mnozí politici představovali. Ne že by Evropská unie při svém rozšíření nemohla obětovat prostředky na pomoc těmto zemím (bylo by to dokonce snazší a méně nákladné než v poválečných podmínkách pro USA), ale především svět je o celé půl století dále a v podmínkách globalizace je situace podstatně jiná, ať se jedná o rozmach a provázanost vzájemného světového obchodu, investiční politiku, pohyb pracovní síly, informatiku atd. A tak Marshallův plán a jeho podmínky, vzato do důsledků, je možno pouze symbolicky a jenom v základních bodech podle autora použít jako návod jen pro některé rozvojové země (s. 402n.).

Informací o tomto sborníku chci ukázat, jak jsou stále živé diskuse a inspirativnost myšlenek Marshallova plánu při posuzování všech jeho kladů, záporů a dobové podmíněnosti, ač od jeho realizace (1948–1952) uběhlo 50 let. Analýza rakouských zkušeností ukazuje možnosti, které přináší společná systematická mezinárodní spolupráce vědců v oboru společenských věd. Tento příkladný sborník rakouských přátel je vzorem, jenž by jistě byl hoden následování i v našem případě. Najdou se univerzity a vlivné české osobnosti u nás i v USA (ale i jinde), které by dokázaly podobný projekt iniciovat a realizovat?

Karel Krátký

¹⁾ G. Bischof, *Austria in the First Cold War 1945–1955*, London 1999. Dle přednášky autora v Praze na Fakultě sociálních věd UK v roce 1998.

²⁾ Připomeňme, že i v ČR se vliv chování Rudé armády obdobně projevil na Slovensku a východní Moravě, na rozdíl od zbývajících částí republiky, což se ukázalo rozdílně ve volbách 1946 – neúspěch komunistů na Slovensku ve srovnání s českými zeměmi.

Evan Burr Bukey, HITLEROVO RAKOUSKO. Jedna říše, jeden národ, Nakladatelství Rybka Publishers 2002, 1. vydání, str. 375.

Kniha profesora Arkansaské univerzity E. B. Bukeye (* 1940) „*Hitler's Austria – Popular Sentiment in the Nazi Era 1938–1945*“, vydaná nakladatelstvím The University of North Carolina Press roku 2000, byla téhož roku počtena nejvyšší cenou Rakouského kulturního institutu v New Yorku. V následujícím roce pak získala cenu National Jewish Book jako nejlepší kniha roku 2001.

Samotný autor je znám jako znalec rakouských poměrů, které popsal v řadě odborných publikací, článků a knih, mezi nimi „*Hitlerovo rodné město Linz 1908–1945*“. Českému čtenáři se tak poprvé dostává komplexního pojednání o anšlusu Rakouska, v nichž autor popisuje na základě bohatého materiálu postoj jeho obyvatelstva k Hitlerovi a Velkoněmecké říši od vzniku Východní marky až po její konec. Autorovi se podařilo soustředit dokumenty shromážděné nejen v evropských, ale i amerických archívech a na jejich základě rekonstruovat názory a každodenní starosti obyčejných Rakušanů za nacistické nadvlády. Základem autorova bádání není veřejné mínění v letech 1938–45, které se nejen podle jeho názoru vztahuje na politicky uvědomělou menšinu, ale tzv. lidové mínění, a upozorňuje, že historici jsou zatím relativně nováčci při jeho zkoumání, o které se však především zajímají vládcí a politici.

Když se Hitler zmocnil Rakouska, snažil se získat široké vrstvy obyvatelstva pro své dobovací plány, a proto evidoval stížnosti a odstraňoval jejich příčiny ať již poskytnutím odpovědí, nebo skutečným řešením problémů. Nacisté vyhlásili stejně jako v Německu dozor nad veškerým obyvatelstvem, a to na jedné straně za pomoci místní NSDAP a gestapa, na druhé straně větší díl odpovědnosti připadl Bezpečnostní službě SS SD, která si v Rakousku vybudovala domácí bezpečnostní aparát, jenž dodával Hitlerovi a vedení Říše pravidelně obsáhlé zprávy právě o lidovém citění širokých mas obyvatelstva.

Autor jim proto věnoval mimořádnou pozornost, i když mnohá přísně důvěrná hlášená jsou považována za ztracená nebo zůstávají utajená v provinčních archívech. Bukeyovi se však podařilo odhalit rozsáhlé soubory, především kompletní složky z Horních a Dolních Rakous, záznamy z Vídně a úplný fascikl situačních zpráv SD z Tyrolska. Ve spolupráci s Dokumentačním archívem rakouského odporu (DÖW) byly objeveny zlomkovité zprávy ze Solnohradska a jednotlivá policejní hlášení ze Štýrska a Korutan. Tento základní materiál byl pak doplněn postřehy zahraničních dopisovatelů, britských a amerických diplomatů z předválečného období a pozoruhodně přesnými zprávami agentů americké OSS. Rozsáhlost použitých materiálů a studií dokumentuje 75 stran odkazů, které jsou součástí knihy.

Rakousko v lůně Velkoněmecka

Za pomoci tak rozsáhlého materiálu se profesor Bukey snaží nalézt odpověď na otázku, proč rakouská společnost v době nacistické nadvlády byla ve své většině oddána Hitlerovi a jeho světovládným myšlenkám. Přestože Rakušané tvořili pouze 8 procent obyvatel třetí říše, představovali 14 procent celkového počtu členů SS, a dokonce 40 procent lidí zapojených do vyhlazovacích operací proti Židům, odpůrcům režimu a do programu eutanazie. Rakušané v letech 1938–45 prošli obdobím prudké průmyslové a společenské modernizace, která uvolnila rodinná pouta a oslabil autoritu tradičních elit. Nacisté okamžitě po anšlusu zaměřili svou pozornost na skupiny, které považovali za ideologické protivníky, především na marxisty všeho druhu, svobodně zednáře, katolický klérus, představitele ostatních křesťanských církví a aristokracii. Samotní obyvatelé se stali pokusnými laboratorními králíky na Hitlerovu pohanské a pseudovědecké teorie k uskutečňování vizionářských plánů. Počínaje odlukou církve a státu přes vyhlazování sociálně a rasově nežádoucích osob po hromadnou výrobu špičkové válečné techniky. Pro ty, kteří těžili z přerozdělování zdrojů a majetku a z vyšší výkonnosti hospodářství, to byla podnětná zkušenost. Ostatním, a těch byla většina, anšlus zanechal dědictví nesnesitelného citového a fyzického utrpení.

Během války zahynulo nebo se stalo nezvěstnými na 247 tisíc vojáků, téměř 25 tisíc civilistů zahynulo při amerických náletech, které proměnily stejný počet budov v trosky. Ještě katastrofálnější byly ztráty mezi perzekvovanými: 128 tisíc Židů přišlo o domov a vlast a na 70 tisíc zbývajících bylo povražděno během holocaustu. Na 2700 vlastenců bylo popraveno za odbojovou činnost, do níž se v závěru války zapojilo zhruba 100 tisíc osob. Ačkoliv za období nacistické vlády přišlo o život přes 370 tisíc Rakušanů, tedy 5,6 procenta celkového počtu, přesto většina obyvatel podporovala anšlus a německé válečné úsilí až do trpkého konce. Převážná část Rakušanů se proto po rozpadu Velkoněmecké říše s anšlusem těžce vyrovnávala. Samotný vedoucí sociálnědemokratický politik Karl Renner, který vyhlásil v dubnu 1945 obnovení Rakouska, obhajoval svou podporu anšlusu v roce 1938 a vyjádřil lítost pouze nad jeho průběhem. Doslova prohlásil, že „nám nezbyvá nic jiného než se vzdát myšlenky anšlusu, třebaže to pro mnohé může být obtížné“. Nám Čechům to nechtěně připomíná postoj Wenzela Jaksche, který také odsoudil průběh pomnichovských událostí, ale samotný pakt

považoval za spravedlivý. Nebyla to náhoda, protože oba politici se nedovedli smířit s koncem rakouské monarchie a jejím rozpadem a hledali řešení svých národních a sociálních problémů ve svazku s Němecem.

Právě kořeny přijetí anšlusu převážnou většinou obyvatel autor knihy nachází především v minulém století, když v roce 1918 došlo k porážce a následujícímu rozpadu habsburské monarchie. Náhlý přechod od evropské velmoci k nevelkému státu omezil pracovní i jiné příležitosti, prohloubil rozdíly mezi městem a venkovem a vyvolal dvě desetiletí nevraživých politických sporů, vedoucích začátkem roku 1934 až k občanské válce. Prvotní euforie o vytvoření Německého Rakouska, do které měla být včleněna i značná část německy hovořícího území českého království, byla zmrazena Saintgermainskou mírovou smlouvou. Vítezní spojenci donutili Rakousko, aby uznalo, že je poraženým státem nesoucím vinu za válku, a tudíž je povinno splatit reparace. Všeobecný ořes a rozhořčení pak u obyvatelstva vyvolala ztráta pohraničních oblastí, především jižního Tyrolska. Navíc muselo přijmout článek 88 mírové smlouvy, kterým bylo sjednocení s Německem možné jedině se souhlasem rady Spojených národů. Přijetím těchto podmínek ztratila nová Rakouská republika v očích svých obyvatel smysl existence a stala se státem, který kromě hrstky tradicionalistů a průmyslníků nikdo nechtěl. Vzhledem k hospodářským potížím, postupující chudobě, zhroutil státních financí, provázenému inflační měnou, považovala většina obyvatel nový stát za životaneschopný. Když dorazila do Rakouska velká hospodářská krize, byl její dopad katastrofální; v letech 1929–32 poklesla výroba o 39 procent a zahraniční obchod o 47 procent.

Nezaměstnanost postihla více než třetinu pracujících a země se nacházela na pokraji občanské války. Představitelé obou velkých stran – sociálních demokratů a křesťanských sociálů – si sice uvědomovali nebezpečí vzniklé situace, ale vzájemná nedůvěra a rozpory byly příliš hluboké, než aby mohly být překonány. Vídeňské křesťanských sociálů Engelbert Dolfuss se snažil vyřešit patovou situaci vyhlášením korporativního státu na jaře 1933 – improvizovanou diktaturou, již podporovala armáda, byrokracie, katolický klérus a Mussoliniho Itálie. Jen několik měsíců předtím převzal moc v Německu Adolf Hitler. Nacisté, kteří ještě v parlamentních volbách koncem roku 1930 získali pouhá tři procenta, začali postupně Rakousko zbarvovat do hněda. Tři měsíce po uchvácení moci obdrželi neuvěřitelných 41 procent hlasů v městských volbách v Innsbrucku. Dolfuss postavil NSDAP mimo zákon, což ho stálo život. Nacisté jej při nepodařeném uchvácení moci v budově kancléřství 25. července 1934 zavraždili. Moc převzal Kurt Schuschnigg, jenž se ve své kancléřské funkci hrozil rakousko-německého konfliktu a nacistickému nátlaku ustupoval

ochotnější, než bylo nutné. Dokud se mohli spoléhat na italskou podporu, měl do jisté míry krytá záda, ale když se italský diktátor přiklonil k Hitlerovi a západní velmoci nejevily o Rakousko zájem, byly dny samostatnosti sečteny.

Rakouští nacisté, kteří se dostali k moci po nebyvalém vzednutí vášni při vyhlášení anšlusu v březnu 1938, měli pádný důvod oslavovat triumf, jaký nikdo předtím nepamatoval. Ačkoliv konečné vítězství jim zajistila až německá intervence, rakouská NSDAP se těšila široké lidové podpoře. V letech 1938–43 straničtí vůdci v Rakousku přijímali proporcionálně více členů než ve staré říši, avšak nikdy z nich nevzešla mimořádná osobnost, která by je sjednotila a vedla. Bukey mezi nimi intriky a od samého začátku existovala rozpolcenost ohledně německé okupace s pocitem vítězství i porážky. Dostavily se tak postupně projevy zklamání a uražené ješitnosti domorodců v porobené zemi. Hitler, jenž obratně využíval svůj rakouský rodokmen, uplatňoval dvojznačnou politiku a při svěřování země domácím elitě se snažil vzbudit dojem, že systém, jež nastolil, má představovat vládu Rakušanů Rakušanům. Současně se rozhodl vymazat všechny stopy rakouské autonomie, čímž popudil proti říšským Němcům ty domácí nacisty, kteří pojímali anšlus z hlediska samosprávy. Současně s tím se projevoval u dělnické třídy souhlas i lhostejnost a u rakouských klerikálů antipatie i přizpůsobení.

To vše velmi pečlivě sleduje a zkoumá profesor Bukey ve svém díle současně s rozporuplným vývojem na rakouském venkově. Pro většinu rakouských zemědělců se nátlaková opatření nacistického režimu stala potvrzením jejich nejhorších obav a podezření. Přesto se však obdobně jako dělnictvo, střední třída a římskokatolická církev s nacistickým režimem smířovali až do zhroutení třetí říše. Zvláštní pozornost pak nacisté věnovali lidové nenávisti Rakušanů vůči Židům, která vyplývala oproti Německu z jejich dominantního postavení zejména v odborných povoláních. Přes po-

lovinu právníků, lékařů a zubařů tvořili Židé a v roce 1938 žilo v Rakousku asi 185 tisíc židovských obyvatel. Jejich ponižování, týrání a olupování během anšlusu dosáhlo tak obudných rozměrů, jaké nebyly zaznamenány ani v Říši, kde probíhalo víceméně skrytě, aby nepobouřilo obyvatelstvo. V Rakousku však bojkot Židů a jejich pronásledování zahájila ulice sama a antisemitismus zde působil jako sjednocující prvek nacistického systému. Bylo by nespravedlivé nezaznamenat, že se našli mezi Rakušany i lidé, kteří byli ochotni židovským obětem poskytnout pomoc nebo úkryt. Bukey přitom upozorňuje, že málo historiků zatím věnovalo pozornost trase do Osvětimi vedoucí přes Východní marku. „Kdyby tak učinili, našli by odbočku vyměřenou, navrženou a vybudovanou tak, aby vyhověla požadavkům rozhodující masy rakouského lidu.“

Poslední, třetí díl Bukeyovy knihy se výstižně nazývá „Rakušané a Hitlerova válka“. Dochází k závěru, že v průběhu druhé světové války se smýšlení Rakušanů zpravidla shodovalo s názory jejich německých „bratránců“, i když nelze přehlédnout rozdíly mezi Vídní a zbytkem Východní marky, mezi modernizovaným západem a zaostávajícím jihem. Zejména v nynějších Horních a Dolních Rakousích, jakož i v horách Tyrolska si lidé uchovávali silný smysl pro rakouské vlastenectví a ve velkých městech řada dělníků zůstávala rezervovaná a nedůvěřivá. Autor však dochází k závěru, že celkově většina obyvatel Východní marky podporovala Hitlerovu válku až do samého konce. Lidové mínění, které bylo rozhodující, pochopitelně kolísalo ve svém nadšení pro nacistický režim podle vnitřní ekonomické situace a podle vývoje Hitlerových válečných operací. Válečné nadšení však netrvalo dlouho v souvislosti se zhoršující se hospodářskou situací. Z toho plynoucí rozhořčení se však neobracelo proti rakouským nacistům, ale říšskoněmeckým živlům a Němcům, kteří obsazovali rozhodující místa.

K určité změně dochází po počátečních vítězstvích v Sovětském svazu a Rommelově triumfu v Africe, které pozvedly dočasně morálku, aby však o to prudčeji klesla se zhoršující se hospodářskou situací. Debakl u Stalingradu vážně oslabil morálku ve Východní marce a podnítil vlnu separatistického smýšlení. Zvětšil propast mezi nacistickou stranou a širokými vrstvami obyvatelstva, ale jak dokazují dokumenty, nebyla tím vyléčena většina Rakušanů z lásky k Německé říši, jak prohlašovali někteří demokratičtí politici. Obecně lze říci, že postoje Rakušanů se podstatně nelišily od německého standardu s rozdílem vyšší popularity Hitlera. Většina sice toužila po konci války, ale jen málo lidí rezignovalo na válečné úsilí nebo zavrhl vojevůdčské velení. Není proto náhodou, že se z více než dvou set rakouských generálů ve wehrmachtu ani jediný nezapojil do spiknutí proti Hitlerovi. Ačkoliv velký počet dělníků na režim zanevřel, další Rakušané přes rozčarování a strach se nedokázali rozhodnout. Ještě tři měsíce před koncem války Vídeňané s nadšením sledovali čerstvě vyzbrojené divize směřující na frontu proti Rudé armádě. Většina Rakušanů po porážce Německa proto s ochotou přijala verzi, že se jejich země stala první svobodnou zemí, která padla za oběť Hitlerovy agrese. Zejména americký pokus o jeho denacifikaci však narazil na solidaritu s řadovými členy NSDAP dokonce i ze strany odpůrců nacismu.

Zjištění, že obyvatelstvo se z jedné třetiny skládá z nacistů a osob na nich závislých, donutilo novou vládu podle autora vytvořit smyšlené dějiny, které měly jen málo společného s historickou skutečností. To poznamenává i současnou rakouskou politiku, kde Jörg Haider s úspěchem nadbíhá svazům veteránů a využívá předsudky k mobilizaci voličů proti vládě. Profesor Bukey však vyjadřuje přesvědčení, že duchovní a politická elita země je odhodlána postavit se proti mýtům nesnadné minulosti, a k tomu by jim měla dopomoci i jeho studie.

Richard Seemann

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Ing. Michal Částek, nar. 1975; vystudoval Fakultu mezinárodních vztahů na VŠE v Praze. Nyní je interním doktorem na Institutu mezinárodních studií FSV UK v Praze. Věnuje se problematice evropské integrace a vývoji v severovýchodních zemích. (str. 13)

Mgr. Slavomír Horák, nar. 1976; vystudoval Institut mezinárodních studií FSV UK, ruská a východoevropská studia. Dále studoval turečtinu na FFUK Praha a perštinu na Moskevské státní univerzitě. Dlouhodobě se zaměřuje na region Střední Asie a v roce 2002 absolvoval studijní cestu do Afghánistánu. (str. 27)

Doc. PhDr. Karel Krátký CSc., nar. 1930; je historikem, absolvoval Filozofickou fakultu UK

v Praze. Pracoval ve Vojenském historickém ústavu, v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii a Ústavu pro dějiny střední a východní Evropy ČSAV. V letech 1973–1990 pracoval mimo obor. V letech 1993–1996 působil v Ústavu mezinárodních vztahů. Od r. 1992 je odborným asistentem Střediska mezinárodních studií Jana Masaryka na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE, kde se v roce 2001 habilitoval. (str. 38)

PhDr. Miroslav Nožina, nar. 1962; absolvent Masarykovy univerzity v Brně (1985), obor etnologie. V letech 1987–1990 byl vědeckým aspirantem v Orientálním ústavu ČSAV. Od roku 1992 v ÚMV. Zabývá se problematikou zneužívání drog a problematikou organizovaného zločinu. (str. 23)

Lukáš Pachta, nar. 1981; studuje Mezinárodní teritoriální studia na Institut meziná-

rodních studií FSV UK. Je členem Výkonného výboru sdružení EUROPEUM a Fóra pro evropskou politiku. Je šéfredaktorem časopisu Integrace, revue pro evropská studia. Zabývá se zahraniční politikou Evropské unie. (str. 25)

Mgr. Přemysl Rosůlek, nar. 1971; vystudoval politologii na FSS MU v Brně; nyní vyučuje politologii na Západočeské univerzitě v Plzni a je externím doktorem na FSV v Praze. (str. 15)

Vilém Řehák, nar. 1983; studuje afrikanistiku a politologii na Filozofické fakultě UK. Zajímá se o současnou politickou situaci ve světě, především v Africe. (str. 29)

Přemysl Štěpánek, nar. 1978; je studentem politologie a germanistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. (str. 18)